

naše planine

1-2

1977

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

REVIIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

Glavni i odgovorni urednik revije: prof. dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 100 dinara (za inozemstvo 10 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 20 dinara (za inozemstvo 2 USA dolara). Uplate čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Pretplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH 10102-678-710. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb. Izlazi uz financijsku pomoć Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti SRH. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (br. 5449 od 26. XII 1972).

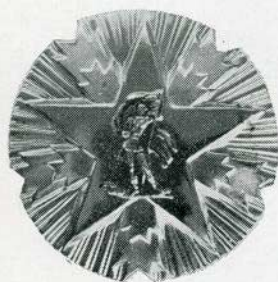
Godište 69 (29) Siječanj — Veljača 1977. Broj 1—2

Volumen 69 (29) Januar — Februar 1977. No 1—2

Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«

SADRŽAJ

Planinarski savez Hrvatske u 1976. godini	3
Treća redovna konferencija Predsjedništva PS BiH	6
Dobitnici značke »Po planinama BiH«	7
Adi Kosovac: Tragom heroja s Neretve i Sutjeske	8
Božena Loborec: Dva Papuka	11
Karlo Posarić: Susret planinara i graničara	12
Emin Armano: Mont Blanc	13
Ante Rukavina: Grič	15
Vilim Ferlin: Tajna Škrlatičine stijene	17
Slavko Tomerlin: Uspon na Visočicu preko Stapa	19
Daniel Vincek: Novo stanište runolista u Prokletijama	22
Uzeir Beširović: Iznenadenja na Maganiku	23
Vladimir Dumbović: Kroz sjeverne dijelove gorja Appalachian	26
Petar Tabak: Mozaici s Kamešnice	29
Valent Hofer: U 1999. godini	32
Dr Željko Poljak: Planinska medicina	33
Drago Šefer: Planinarske stransverzale u BiH između dva rata	35
Pisma uredništvu	36
Nove planinarske kuće u BiH	37
Tomislav Đurić: Posljednji Vrbani iz Skorpovca	38
Hrvoje Malinar: Strašna jama Strašnica	39
Speleologija	40
Ante Rukavina: Pismo prijatelju s one strane povratka In memoriam	41
Prvenstveni usponi	45
Jubileji	47
Književnost	47
Vijesti	48

Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zvijezdom

Dinara Foto: Vladimir Matz

naše planine

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE I
PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

GODIŠTE LXIX (XXIX)

OD 1898. »HRVATSKI PLANINAR«, OD 1949. »NAŠE PLANINE«

UREDNIK

Dr ŽELJKO POLJAK

ZAGREB 1977

Planinarski savez Hrvatske u 1976. godini

Društva. U toku 1976. g. bilo je u PSH uključeno 80 planinarskih društava. Osnovana su tri nova i to: »Dugi vrh« u Varaždinu, »Oštrc« u Zlataru i društvo slijepih »Prijatelji planina« u Zagrebu, a »Ris« u Zagrebu (Stenjevcu) je obnovljeno. PD »Jelengrad« iz Kutine prestalo je s radom zbog osipanja članstva, ali budući da još nije završeno administrativno sređivanje, društvo nije registrirano. Članske markice za 1976. g. nisu podigla slijedeća društva: »Vršak« Brod Moravice, »Gromovača« Otočac, »Nik« iz Zagreba te »Rajinac« Krasno.

Članstvo. Prema evidenciji članskih markica koje su društva podigla u 1976. g. broj članova iznosi 24.679 od čega odraslih 14.397, omladine 5.949 i podmlatka 4.333. Porast članstva u odnosu na 1975. g. (23.557) je 1.122. PSH se i dalje nalazi po broju članstva na drugom mjestu u jugoslavenskim okvirima.

Gradski, općinski ili međuopćinski odbori i savezi. U okviru PSH djeluje ih pet i to: Planinarski odbor Zagreba, Međudruštveni savjet zagorskih planinarskih društava, Planinarski odbor Slavonije, Općinski planinarski savez Rijeka i Planinarski odbor Dalmacije. Međudruštveni savjet zagorskih planinarskih društava proslavio je u toku godine 20. obljetnicu osnivanja i rada.

Izvršni odbor je u toku godine održao 12 sjednica na kojima je razmatrana raznovrsna problematika: organizacijska, financijska, gospodarska, djelatnost komisija PSH, međurepublička suradnja, suradnja sa sportskim i društveno-političkim organizacijama i drugo.

Članovi Izvršnog odbora prisustvovali su prema mogućnostima skupštinama i proslavama društava i odbora, sudjelovali u organiziranju pojedinih akcija, zastupali PSH na raznim nivoima i sl. Uspješna djelatnost članova I.O. odvija se u okviru međurepubličke suradnje i na razini PSJ. Održani su susreti s planinarskim savezima Bosne i Hercegovine i Slovenije, a veći broj članova sudjelovao je u radu organa i komisija PSJ.

Izvršni odbor posebno se angažirao na rješavanju statusa i financiranja planinskih domova. Na temelju naših podataka, Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu podnio je elaborat Izvršnom vijeću Sabora SRH koje ga je prihvatilo i donijelo pozitivne zaključke. Društvenim dogovorom, koji bi se ostvario početkom 1977. g., riješilo bi se financiranje objekata republičkog značaja, obvezalo općinske skupštine na rješavanje pitanja objekata na njihovom teritoriju, te pitanje statusa planinarskih objekata.

Gospodarska komisija. Konačno je nakon dužeg perioda stagniranja započela s aktivnim djelovanjem, prvenstveno zahvaljujući uključenju nekolicine novih planinarskih aktivista u njezin rad i njihovom osobnom zalaganju.

Glavna briga posvećena je planinarskom domu na Zavižanu na kojem su izvršeni slijedeći radovi: uređenje lima na krovu i žlijebova, spajanje žlijebova s vanjskom cisternom da bi se osigurala veća količina vode, uređenje sabirne ploče cisterne, uređenje dva unutrašnja WC s tekućom vodom i novog vanjskog WC, bojanje željeznih dijelova prozora i salonit ploča s kojima su obloženi vanjski zidovi, započeto je i ličenje krovnog lima, ali nije završeno zbog vremenskih nepogoda, sazidan je novi kamin u blagovaonici, popravljen kamin u maloj blagovaonici i popravljeni stolovi i stolice u blagovaonici. Od inventara nabavljeno je i prevezeno u dom: 18 kreveta s madracima, 28 pokrivača, 14 jastuka, pripadajuća krevetnina, plinski štednjak, stroj za pranje rublja, a popunjen je i sitni inventar. Ukupno je za radove, nabavku inventara, održavanje i osiguranje utrošeno 123.589 dinara. Izvršen je obračun noćenja u 1975. i 1976. g. Prihod iznosi 48.554 dinara. Izvršena je inventura kojom prilikom je rashodovan dotrajali inventar, među inim svi željezni kreveti. Dio još valjanih kreveta, madraca i pokrivača prebačen je u novo planinarsko sklonište u Babrovači (na putu Klada — Zavižan), koje je dao na korištenje planinarima Drago Vukušić; dio madraca i pokrivača prebačen je u novo sklonište na Skorpovcu, a dvije peći na Risnjak. Pripremljena je specifikacija prioritarnih radova koje treba obaviti u 1977. g., kako bi se dom na Zavižanu definitivno uredio.

Sklonište na Skorpovcu preseljeno je u susjednu kuću Mile Vrbana (dvije sobe) koji se iselio, tako da je još jedan problem na trasi VPP-a riješen. Popravljen je štednjak u skloništu, a sa Zavižana su dopremljeni madraci i pokrivači. Godišnja najammina za sklonište iznosi 1.500 dinara.

U domu na Risnjaku izvršeni su najnužniji popravci, krpanje pukotina u zidovima, popravak prozora i postava nove šindre umjesto dotrajale. Također je nabavljeno i otpremljeno na dom 34 novih stolica, a 10 kreveta i madraca, koji su nabavljeni i uskladišteni u društvenom domu PSH, bit će otpremljeni naknadno na dom. Ukupno je za radove, plaću čuvara i osiguranje utrošeno 46.694 dinara.

U društvenom domu PSH uređena je prostorija biblioteke, obložena je u drvo i nabavljeni su novi ormari za knjige. Također su oličena vanjska krila prozora i vrata na

cijelom domu. Ukupno investicije u dom vrijede 19.663 dinara.

Odobrena je i isplaćena dotacija PD »Rade Končar« u iznosu od 20.000 za izgradnju novog skloništa na Bijelim stijenama te zajam od 4.000 dinara. Također je odobren zajam PD »Milengrad« iz Budinščine u iznosu od 20.000 dinara za izgradnju doma na Pokojcu.

U skladu s postojećim propisima revalorizirana su osnovna sredstva (planinarski domovi kojima upravlja PSH i društveni dom) te odvojena amortizacija u iznosu od 95.583 dinara. Redovna revalorizacija i odvajanje amortizacije izazvat će financijske teškoće s obzirom da PSH nije proizvodna organizacija niti dobiva za tu namjenu posebne dotacije.

Propagandna i izdavačka djelatnost. Osim već standardnih planinarskih rubrika i napisa u dnevniku »Vjesnik« i tjedniku »Vikend« te u lokalnim dnevnicima, sve veći broj napisa o planinarstvu donose listovi radnih kolektiva u kojima djeluju planinarska društva, te novi tjednik »SN« (Sportske novosti) koji ima stalnu planinarsku rubriku.

Početkom godine završeno je tiskanje separata iz Naših planina koji su uz dodatak slikovnih priloga uvezani u knjigu pod nazivom »Hrvatsko planinarstvo« u tiraži od 900 primjeraka.

S obzirom da je vodič »Planine Hrvatske« rasprodan, a potražnja za vodičima velika, koncem godine tiskani su vodiči »Velebit« u 3000 primjeraka i »Medvednica« u 4000 primjeraka.

Časopis Naše planine izlazi uz standardnu već problematiku u tiraži od 2400 primjeraka. Nažalost, broj pretplatnika se nije povećao unatoč odluci redovne skupštine PSH da su društva prilikom obnove članarine dužna ponuditi pretplatu svakom članu. Naime, vrlo mali broj društava provodi spomenuti zaključak.

Izrađena je nova četverbojna emajlirana značka PSH u 3000 primjeraka, te dvije nove značke (Kozjak i Visočica) iz velebitske serije po 1000 primjeraka. U seriji je sada ukupno 6 vrsti značaka.

Knjižnica PSH redovno radi pod vodstvom mr. ph. Ive Štoka svakog ponedjeljka od 17 do 19 sati i popunjava se novoizdanim knjigama planinarskog sadržaja. Nažalost, knjižnicu koristi relativno mali broj planinara.

Komisija za markacije i transverzale vodi brigu o republičkoj transverzali »Po planinama SRH« i o »Velebitskom planinarskom putu«, za koje je izrađena i treća serija putnih dnevnika te nova serija značaka. Izrađene su i nove kopije žigova za one KT s kojih su u toku godine nestali žigovi.

Do danas je izdano ukupno 2000 dnevnika »Po planinama SRH« (u 1976. g. 325) i dodije-

ljene 104 značke (12); izdano je 1950 dnevnika »VPP« (287) i dodijeljeno 509 značaka (67).

Nakon dužih priprema 4. srpnja je na Triglavu otvorena jugoslavenska planinarska transverzala »Planine Jugoslavije«. Isti dan organizirani su usponi na kontrolne točke u SRH i to na Klek (200 sudionika) i Crikvenu (50 sudionika). Transverzala obuhvaća ukupno 14 vrhova, po dva iz svake republike i po jedan iz pokrajine. Izbor vrhova izvršili su sami Savezi. PSH je do danas izdao 420 dnevnika, a dva planinara iz SRH obišla su sve KT i primili značke.

Komisija za alpinizam organizirala je dva sastanka Proširene komisije u Zagrebu i na Kleku, na kojima su prisustvovali predstavnici svih odsjeka u SRH. Tom prilikom dogovoreno je organiziranje pojedinih republičkih akcija. Također je organiziran sastanak Koordinacijske komisije PSJ u Zagrebu. Održani su ispiti za naslov »alpinist«. Naslov su stekla četiri kandidata. Komisija je bila i suorganizator alpinističke škole koja je održana u Zagrebu. Organizirana su i dva javna predavanja uz projekciju dijapozitiva i to »Splitska alpinistička ekspedicija Hindu-kuš« Vinke Maroevića i »Jugoslavenska alpinistička ekspedicija Makalu« Aleša Kunavera. Alpinisti iz Hrvatske sudjelovali su u ekipi PSJ na ovogodišnjoj alpinijadi na Maljevici u Bugarskoj.

Komisija za GSS održala je zimski tečaj od 27. XI do 4. XII 1976. g. na Zavižanu. Sudjelovalo je 18 pripravnika iz stanica Zagreb, Samobor, Rijeka i Split. Osim toga organizirani su ispiti za naslov »Gorski spasavalac«. Na saveznom instruktorskom seminaru GSS te ispitima za savezne instruktore sudjelovala su 4 naša spasavaoca i jedan kao član ispitne komisije. Članovi Komisije sudjelovali su u radu Koordinacijske komisije za GSS PSH, te na sastanku liječnika GSS PSJ koji je organizirala Stanica GSS Sl. Požega u planinarskom domu u Velikoj. Izrađene su nove legitimacije, posebno za spasavaoce i posebno za pripravnike, nove značke, te jedinstveni žigovi za sve stanice GSS PSH.

Komisija za speleologiju održala je Plenum planinara speleologa SRH u Zagrebu. Prisutni su bili predstavnici svih naših speleoloških odsjeka te gosti, ukupno 45 sudionika. Tom prilikom je prigodnim referatom obilježena 20. obljetnica rada Komisije. Članovi Komisije sudjelovali su na sastanku Koordinacijske komisije za speleologiju PSJ na Blambarama i na VII kongresu speleologa Jugoslavije u Hercegovom.

Kao republička akcija organizirano je istraživanje ponora Bele vode kod Crnog Luga s 30 speleologa iz 5 odsjeka. Istraživanje je predviđeno kao jugoslavenska akcija, ali se, nažalost, nisu odazvali speleolozi iz drugih republika.

Tri puta su organizirani ispiti za naslov »speleolog«. Položilo ga je 7 kandidata (3 iz Zagreba, 3 iz Rijeke i 1 iz Novalje). Komisija je sudjelovala u organiziranju speleoloških škola u Zagrebu, Zadru, Splitu i Rijeci. Pripremljeni su i umnoženi slijedeći materijali koji se koriste i kao skripta:

- popis literature o djelatnosti svih speleoloških organizacija u SRH;

- popis literature o speleologiji (II izdanje);

- popis literature o turističkim špiljama u SRH;

- prijedlog za novi osobni karton i zapisnik speleoloških istraživanja.

Osim toga prikupljen je materijal za speleološki broj časopisa Naše planine, te postavljena izložba fotografija u društvenom domu PSH.

Komisija za vodiče održala je treći zbor vodiča i pripravnika PSH na Baškim Oštarijama sa 80 sudionika.

U zajednici sa Planinarskim odborom Splita osnovana je stanica vodiča Split te su održani prvi ispiti za naslov »vodič« koji je položilo 4 kandidata. Također su održani ispiti za stanicu Zagreb kojem je pristupalo 8 kandidata. Komisija je također pomogla instruktazom u raznim školama. Organizirane su vježbe za vodiče i pripravnike na Jahorini u trajanju od 8 dana s 30 sudionika i preko vikenda na Kamniškom sedlu s 30 sudionika. Za vodiče i planinare organiziran je osmodnevi pohod u planine oko Zermalta s usponima na Monte Rosu i Breithorn, s 27 sudionika. Također su organizirani izleti za planinare i radne kolektive na Zavižan, Kanin i Bičele stijene. Po prvi put je pružena kompletna usluga vođenja članova PD »Oki« na Grossglockner.

Komisija za orijentaciju je poslije duže pauze ponovno konstituirana i započela s aktivnim radom. Kao osnovni zadatak pred Komisiju je postavljen rad na oživljavanju orijentacijskih natjecanja u okviru planinarskih društava te pronalaženje najprikladnijih načina. O tome su putem okružnica zatraženi prijedlozi od društava, a održana su i dva sastanka predstavnika zainteresiranih društava na Omanovcu i Puntijarki. Za 1977. godinu pripremljen je kalendar orijentacijskih natjecanja.

Organizirano je »Orijentacijsko natjecanje PSH« na Omanovcu. Sudjelovalo je 18 ekipa. Tri prvoplasirane ekipe, PD »Ravna gora«, »Sljeme« i »Vihor«, zastupale su PSH na Saveznom orijentacijskom natjecanju u Veruši (SR Crna gora). Ekipa PD »Sljeme«

zauzela je 12, ekipa PD »Vihor« 13. mjesto, a ekipa PD »Ravna gora« nije sudjelovala zbog prometne nezgode na putu za natjecanje.

Ovogodišnje natjecanje »Trofej Tuhobić« odlukom IO PSH proglašeno je za prvenstvo SRH u kategoriji omladinaca i podmlatka.

Predstavnik Komisije sudjelovao je na sastanku Koordinacijske komisije za orijentaciju PSJ, u radu Takmičarske komisije na Saveznom orijentacijskom natjecanju i na izradi pravilnika za orijentacijska natjecanja PSJ.

Komisija se aktivno uključila u akciju »Ništa nas ne smije iznenaditi« organiziranjem posebnog natjecanja.

Komisija za omladinu ni ove godine nije pokazivala veću djelatnost. U Zajednici s PD »Vihor« organiziran je u veljači 1976. g. tradicionalni pohod »Tragom 26 smrznutih partizana« od Jasenica do Tuka. Sudjelovala je i u pripremi programa za Smotru planinarskog podmlatka PSJ koja je održana od 3. do 7. VII na Kalniku u organizaciji PD »Kalnik« iz Križevaca. Na Smotri je bilo 195 sudionika iz svih republika i pokrajina.

Na ovogodišnjem omladinskom pohodu, koji je održan od 25. do 29. VII od Gornjeg Vakufa do Jablanice (organizator PS BiH), PSH je zastupala ekipa od 10 članova omladinskog planinarskog društva »Tuhobić« iz Rijeke.

Komisija za povijest planinarstva nastavlja radom na sakupljanju dokumentacije za planinarski muzej.

Komisija za zaštitu prirode aktivno je sudjelovala pisanim materijalima te suradnjom sa srodnim organizacijama u akcijama za zaštitu prirode i čovjekove okoline.

Komisija za međunarodne veze. Predsjednik Komisije izabran je za predsjednika Komisije za međunarodne veze PSJ i tako najaktivnije uključen u međunarodne kontakte. Kao predstavnik PSJ sudjelovao je na zasjedanju Izvršnog komiteta UIAA u Ženevi te s predsjednikom PSJ na zasjedanju Generalne skupštine UIAA u Barceloni. Predstavnici PSH sudjelovali su na sastanku predstavnika planinarskih organizacija balkanskih zemalja koji je održan u Julijskim Alpama od 30. VIII do 3. IX 1976. g. te na razgovorima s Turističkim savezom Mađarske održanim u Budimpešti.

Komisija za statut i normativna akta. Predsjednik Komisije redovno je sudjelovao u pripremi odgovarajućih normativnih akata te u rješavanju određenih pravnih pitanja.

Treća redovna sjednica Predsjedništva Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine

U planinarskom domu Šavnici na Bjelašnici održana je 13. studenog 1976. godine treća redovna sjednica Predsjedništva Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine, kojoj su prisustvovali pored članova Predsjedništva i neki drugi afirmisani aktivisti u planinarskoj organizaciji i tako pridonijeli uspješnosti u radu ove sjednice. Sjednicom je rukovodio predsjednik PS BiH drug Petar Simonetti. Loše vremenske prilike omele su da dođu svi pozvani.

S obzirom da se ovaj najviši samoupravni organ Saveza rijetko sastaje, te da je obavezan da sprovodi usvojenu programsku aktivnost i operativni plan djelovanja, to je svakako pridonijelo da je tematika raspravljanja bila vrlo široka i sadržajna. Radi što boljeg i uspješnijeg rada, za ovu je sjednicu sačinjen potreban materijal i obavljani prethodni dogovori. Poseban značaj u razmatranju predloženog dnevnog reda pridan je potrebi održavanja savjetovanja s predsjednicima planinarskih društava o temi »Društveno samoupravljanje u planinarskoj organizaciji«. Ovo je proisteklo iz već postignutih rezultata u transformisanju društvenih organizacija, a time i planinarskih, u skladu s ustavnim načelima. Planinarske organizacije treba da brže i efikasnije djeluju u dosljednoj primjeni delegatskog principa u konstituisanju organizacija, u procesu demokratizacije i decentralizacije odnosa, prilagođavanju programske orijentacije interesima i potrebama članstva i društva, javnosti rada i kadrovskoj politici. Prilično je govora bilo u raspravi o dosadašnjem radu Saveza; tom je prilikom razmatrana i prva bosansko-hercegovačka planinarska ekspedicija »Pamir« i ocijenjena kao izvanredan uspjeh. Penjači su predloženi za razdružen priznanja.

Ponovo je konstatovana slaba saradnja između Saveza i društava, posebno u korespondenciji. I ove je godine, kao tradicionalni nastavak, uspješno izvedena alpinistička škola, koju su pohađali mladi iz cijele Republike. Uspješno je izveden i marš »Tragom bitke za ranjenike« u organizaciji Planinarskog saveza Jugoslavije, čiji je nosilac akcije bio PS BiH. Međutim, primijećeno je da bi broj učesnika trebao da bude mnogo veći. Ovom je prilikom Predsjedništvo PS BiH ocijenilo kao veoma dobru ostvarenu saradnju s društveno-političkim organizacijama u općinama kuda prolazi ovaj marš (Gornji Vakuf, Prozor, Jablanica). Pokrenuta je akcija prikupljanja novčanih sredstava za obilježavanje značajnih historijskih mjesta iz NOB-e na trasi ovog marša. Predloženo je da se ovaj marš proglasi akcijom saveznog planinarskog karaktera te da se ubuduće iz-

vodi u toku mjeseca lipnja svake kalendarske godine!

Istaknut je pozitivan primjer PD »Bjelašnice« iz Sarajeva, koja u svojoj redovnoj djelatnosti organizovano obilazi i obnavlja postojeće transverzale, te se ova aktivnost preporuča i drugim planinarskim društvima u Republici. Odlučeno je da se potakne međudruštveni dogovor između PD »Treskavica«, PD »Bjelašnica« (iz Sarajeva) i planinarskog društva iz Pazarića o markiranju partizanskog puta Kalinovik — Boračko jezero i time produži, odnosno spoji trasa kretanja partizanskih jedinica tragom IV neprijateljske ofanzive iz NOB-e.

Predsjedništvo je razmatralo kriterije za financiranje sportske rekreacije na području grada Sarajeva, koje će dostaviti Gradskom planinarskom savezu Sarajevo da bi s tim materijalom upoznalo svoja društva.

S posebnom je pažnjom razmatran izvještaj o završenom markiranju nove planinarske transverzale »Sloboda«, čije se otvorenje predviđa za Dan borca 4. jula 1977. godine na Tjentištu. Tom bi se prilikom trebao održati susret planinara iz Crne Gore i Bosne i Hercegovine, s obzirom da njena trasa pokriva susjedna planinska područja ovih Republika. Nešto šire o historijskim, geografsko-prirodnim osobinama i značenju ove transverzale bit će govora u jednom od narednih brojeva »Naših planina«.

Raspravljajući o kalendaru planinarskih akcija za 1977. godinu zaključeno je da regionalni savjeti razmotre predloženi plan poslije konsultovanja s društvima, da bi se plan na sljedećoj sjednici Predsjedništva PS BiH mogao usvojiti.

Predsjedništvo se izjasnilo da se 1. maj proglasi Danom planinara u BiH te da se u obilježavanju ovog datuma iz historije radničkog pokreta postigne puna suradnja sa sindikatom u organizovanju masovnog izlaska u planine, kako planinara, tako i članstva radnih kolektiva te radnih ljudi i građana pri mjesnim zajednicama. U vezi sa zimskom planinarskom aktivnosti zaključeno je da se organizuju tečajevi i planinarsko-smučarska natjecanja u svim regijama i organizuje školovanje kadrova za zimske vodiče. Ponovo je potvrđen stav da se cjelokupna planinarska djelatnost, pa i specijalistička, mora odvijati u matičnim društvima te je predloženo da se Pravilnik o specijalističkim službama uputi svim planinarskim društvima na razmatranje.

Isto tako je na ovoj sjednici pokrenuto pitanje obaveze društava u pogledu pretplate za »Naše planine«, te je zaključeno da se društva ponovo podsjetu na obavezu popula-

rizacije i pretplate časopisa jer se praćenje planinarske publicistike smatra sastavnim dijelom planinarske aktivnosti u društvima.

Na kraju sjednice Predsjedništvo je usvojilo dopune Pravilnika o društvenim priznanjima PS BiH i na prijedlog Komisije dodijelilo društvena priznanja pojedincima iz nekih planinarskih organizacija u BiH.

Jednoglasno je prihvaćen stav da se za novog predsjednika Planinarskog saveza Jugoslavije predloži drug Ešref Korjenić (PD »Bjelašnica«) iz Sarajeva, istaknuti društveno-politički, privredni i planinarski radnik, a o čijoj će se kandidaturi izjasniti i sve ostale odgovarajuće strukture.

Za novog predsjednika Komisije za vodiče PS BiH imenovan je Anto Mlinarević, član PD »Željezničar« iz Sarajeva.

S posebnim je zanimanjem i odgovornošću prihvaćeno sudjelovanje PS BiH u Odboru za ovogodišnju jubilarnu proslavu Igmanskog partizanskog marša, koja bi trebala da bude raznovrsna, masovna i široko organizovana. U znak sjećanja na 35. godišnjicu tog legendarnog marša održat će se od 26. do 30. januara 1977. godine Spomen-marš tragom proletera — učesnika marša, a u njegovoj izvedbi jedno će od najznačajnijih mjesta imati planinarska organizacija.

Prof. Tomislav Batinić

Dobitnici značke »Po planinama Bosne i Hercegovine«

U NP 1973, 278 objavljena su imena prvih pet dobitnika zlatnih, osam srebrnih i 31 bronzanih značaka, a u 1974, 76 dobitnici zlatne značke od broja 6 do 13. Sada nastavljamo s popisom dobitnika

zlatnih značaka i počasnih zlatnih značaka sa zlatnim vijencem, a u idućim brojevima objavit ćemo i dobitnike srebrnih i bronzanih značaka. Do 13. X 1976. dobili su:

ZLATNE ZNAČKE

- 14 Michel Ing, Ladislav, »Energoinvest«, Sarajevo
- 15 Milković Vladimir, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 16 Hadžimuratović Besim, »Vlašić«, Travnik
- 17 Čapalik Mihajlo, »Energoinvest«, Sarajevo
- 18 Korlaet Josip, »Željezničar«, Zagreb
- 19 Numić Mesud, »Igman«, Sarajevo
- 20 Brelauer Zlita, »Željezničar«, Sarajevo
- 21 Milidrag Vojislav, »Treskavica«, Sarajevo 2 puta
- 22 Pilipović Stevo, »Bjelašnica«, Sarajevo 2 puta
- 23 Silajdžić Muharem, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 24 Sornaz Miodrag, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 25 Dobrač Nedžad, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 26 Bači Josip, »Treskavica«, Sarajevo
- 27 Gulin Zoran, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 28 Blažević Marko, »Željezara«, Zenica
- 29 Meandžija Nenad, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 30 Šehić Mehmed, »Bjelašnica«, Sarajevo, 2 puta
- 31 Sladić Đuro, »Željezara«, Zenica
- 32 Hodović Dika, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 33 Grahic Saban, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 34 Zivčić Blagoje, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 35 Radojević Pavle, »Željezničar«, Sarajevo
- 36 Zubčević Fehim, »Željezničar«, Sarajevo
- 37 Stjepanović Spasoje, »Prijatelj Prirode«, Sarajevo
- 38 Barudžija Gojko, »Željezara«, Zenica

- 39 Jojić Veseljko, »Željezara«, Zenica
- 40 Zibret Zeljko, »Bukovik«, Sarajevo
- 41 Kekić Sreten, »Željezara«, Zenica
- 42 Pavlović Srdan, »Tajan«, Zenica
- 43 Jojić Mile, »Željezara«, Zenica
- 44 Mešanović Enver, »Željezničar«, Sarajevo
- 45 Hasagić Faruk, »Perun«, Vareš
- 46 Kostić Savo, »Željezničar«, Sarajevo
- 47 Bajalo Risto, »Planinar«, Vogošća
- 48 Kapetanić Vladislav, »Željezničar«, Sarajevo
- 49 Ivanković Josip, »Bobovac«, Kakanj
- 50 Bojanić Branko, »Vlašić«, Travnik
- 51 Badžura Marija, »Tekstilac«, Sarajevo
- 52 Kolasević Mehmed, »Vlašić«, Vareš
- 53 Dreca Safet, »Energoinvest«, Sarajevo
- 54 Sajević Jozo, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 55 Popović Leo, »Split«, Split
- 56 Blagojević Rozalija, »Prijatelj Prirode«, Sarajevo
- 57 Skoković Zvonko, »Bjelašnica«, Sarajevo, 2 puta
- 58 Trifković Goran, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 59 Svetec Neven, »Mosor«, Split
- 60 Lazarević Ratko, »Željezničar«, Sarajevo
- 61 Stanković Mirjana, »Prijatelj Prirode«, Sarajevo
- 62 Stijerković Vlado, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 63 Vranac Fuad, »Željezničar«, Sarajevo
- 64 Fetahović Asim, »Famos«, Hrasnica

POČASNE ZLATNE ZNAČKE SA ZLATNIM VIJENCEM

- 1 Pilipović Stevo, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 2 Milidrag Vojislav, »Treskavica«, Sarajevo
- 3 Mlinarević Antun, »Energoinvest«, Sarajevo
- 4 Tikvicki Petar, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 5 Korlaet Josip, »Željezničar«, Zagreb
- 6 Bodnaruk Ivica, »Treskavica«, Sarajevo
- 7 Bodnaruk Mila, »Treskavica«, Sarajevo
- 8 Davidović Milan, »Željezničar«, Sarajevo
- 9 Muratović Minka, »Energoinvest«, Sarajevo
- 10 Pilipović Stevo, »Bjelašnica«, Sarajevo, 2 puta
- 11 Blažević Marko, »Željezara«, Zenica
- 12 Sladić Đuro, »Željezara«, Zenica

- 13 Milidrag Vojislav, »Treskavica«, Sarajevo, 2 puta
- 14 Hadžimuratović Besim, »Vlašić«, Travnik
- 15 Barudžija Gojko, »Željezara«, Zenica
- 16 Jojić Veseljko, »Željezara«, Zenica
- 17 Kekić Sreten, »Željezara«, Zenica
- 18 Pavlović Srdan, »Tajan«, Zenica
- 19 Jojić Mile, »Željezara«, Zenica
- 20 Menić Omer, »Energoinvest«, Sarajevo
- 21 Hodović Dika, »Bjelašnica«, Sarajevo
- 22 Radojević Pavle, »Željezničar«, Sarajevo

M. Šehić i J. Bači

Tragom heroja s Neretve i Sutjeske

Nedjelja, 27. juna 1976.

Partizansko groblje u Mostaru. Po peti put na ovom svetoj mjestu postrojeni su planinari — učesnici pohoda tragom Mostarskog bataljona u IV i V ofanzivi. Svečana zakletva i pokret. S pjesmom i zastavama autobus nas odvozi na poprište bitke za ranjenike u Jablanicu, a zatim u Idbar, pod vrljetima Prenja. Mrak se tiho spušta. Prvu noć spavamo u seoskoj školi. Teško je zaspati jer smo još suviše navikli na komfor. Ali pred nama je 250 kilometara marša, još šest škola i šest spavanja.

Ponedjeljak, 28. juna

Jutro je. Sunce nenadano iskoči iza Ljubine i pomilova kolonu spremnu za pokret. Padina se skoro okomito nadnijela nad nama. Lagano se dižemo nad selo koje se tek budi iz sna. Ispraća nas lavež pasa. Kolona se izdužila. Sada je duža za četiti planinara iz Jablanice i Konjica. Hoće li izdržati osmorica pionira? Nitko ne zaostaje. Korak po korak primičemo se Ljubinskoj visoravni. Znoj probija kroz košulje i vjetrovke. Konačno je uspon za nama. Vidik je prekrasan. Bezbrojne livade prošarane cvijećem podsjećaju nas na najljepši sag. Kratak odmor, a zatim prvi čas historije. Tada se sjetih Nazora i njegovog dnevnika »S partizanima«. Kakav kontrast: ova idila i nasmijana lica sa surovom nezaboravnom zimom 1943. godine i njenim užasom.

Uskoro je kolona kao bjelouška, duga i šarena, vijugala put Bijele. Neki izlaze iz stroja, traže kraći put, ali ih vraća stroga komanda Džaje. Visoravan je za nama i počinje spust. Kroz šumu i čaireve spuštamo se u selo. Veselo nas dočekuju mještani. Kod škole je već naš ekonomat. Ručak nam svima prija. Smještamo se u učionicu. Dolaze i novi sudionici iz Konjica i Bijele, a priključuje nam se ovdje i šest vojnika iz kasarne »Mostarski bataljon«. Oni su iz 6 republika i u malom simbol naše zbratimljene domovine. Naš dolazak je praznik za ove dobre i plemenite ljude. Pite, meso i druge dakonije dar su kao u staro partizansko doba. Uskoro je zaplamtjela logorska vatra. U njenom odsjaju novopridošli polažu zakletvu. Čvrstinu partizanske discipline osjećamo već na prvim koracima — jedan od nas mora da napusti marš. Suze, molbe i preklinjanja ne pomažu. Jedan manje u stroju, ali odlučnost, ozbiljnost i čvrstina su pojačani. Kozaračko kolo i pjesma odzvanjaju u bijeljskoj dolini. Najradosniji su bivši ratnici. Veselje nakratko prekida kiša, ali tu je omladinski dom i mještani na filmskom platnu prepoznaju sebe i svoje. Prikazuje se film s prethodnog marša.

Utorak, 29. juna

Još jedna noć u školi. Tvrdo je, ali san prija. Odjednom komanda: »Ustaj!« Za neko-

liko časaka smo napolju. Razgibavanje i jutarnje umivanje. Kako je divan čaj! Ali za odmor nema vremena. Komoru i ekonomat tovarimo na kamion. Uskoro i mi krećemo. Idemo najtežom stazom uz Kiser na obronke Prenja, kuda su prošli i naši slavni prethodnici štiteći ranjenike sa Neretve. Uspon je naporan, idemo skoro tri sata. Pjesma i smijeh. Napokon je i Kiser svladan. Ponovo čaj, miris i cvijeće. Leptiri i skakavci oko nas. Odmor u šumarskim kućama, ručak a zatim drugi čas historije o junacima čiji je bataljon upravo ovdje formiran i kršten u prvim bitkama.

Pokret! Pred nama je još šest sati marša. Spuštamo se na cesu iznad Boračkog jezera. Ono u dolini spava umiveno suncem. Kako bi se bilo divno baciti u njegov zagrljaj! Cesti nikad kraja. Pokraj nas ponekad protutnji šumski kamion i zavije kolonu prašinom. Sunce nemilosrdno prži. Neki su napravili kape od granja, ne moraju da strahuju od sunčanice. Napuštamo konjičku općinu. Kod Ratkamenja nas ošinu vjetrova. Na 1300 metara visine je i suviše hladno. Sa Crvnja plove k nama kumulusi. U Prenju neprestano tutnji. Munje se ljube s planinskim vrhuncima. Dobro je što nismo gore. Ali ipak strahujemo; hoćemo li kao i toliko puta dosad na maršu doživjeti neprijatno kupanje u odjelima? Brže, ne zaostaj! Kiše još nema. Evo i Nevesinjskog polja! Trava se leluja i povija kao talasi. Hiljade boja i cvjetova. Ali nemamo vremena za uživanje — žurimo u Luku Nevesinjsku. Iza zavoja ugledamo na ivici polja niz čvrstih kamenih kuća. To je Luka, a tu je i škola. Ponovo raspoređivanje. Kiša nas je zaobišla. Umorni smo, ali vrijeme je za večeru. Kraj čatrnje je ekonomist i štapski šator. Kako prija mladi grah s nevesinjskim mesom! Mrak je, samo tu i tamo plaminjaju petrolejke i lojanice. Kod nas su gosti iz Nevesinja i Mostara. Aziz Koluder nam evocira sjećanja na herojski put »našeg« bataljona.

Srijeda, 30. juna

Rano sam se probudio. Neko kraj mene glasno hrče. San više neće na oči. Izlazim napolje. Vedro je, gase se posljednje zvijezde. Tumaram po polju. Nevidljive ptice cvrkuću pozdrav novom danu. Iza Crvnja se rađa sunce. Više nisam sâm. Maršisti se okupljaju oko ekonomata. Dijele se breskve, uzimaj koliko hoćeš. Stvamo se ne škrtari. Nećeš izgubiti ni grama kad te ovako pazi i mazi Profesor. U šest već presjećamo polje kraj Borovića i dohvatamo se sivog i bezvodnog Crvnja. Ponovo uspon. Ide se lagano. Napuštamo posljednje livade i gazimo ostrim hercegovačkim kamenom. Podsjetih se »Bilećanke«. Na čelu je Muja — iskusan vodič, a na začelju 60-godišnji komandant Džaja, junak s Neretve i Sutjeske.

Uz Volujak

Zimomor se čini sve dalje i dalje, ali noge ne posustaju. Osvaja se metar po metar. »Stoj!« — komanduje Senka, komesar marša. Zašto!? Uskoro nam je svima jasno. Pod usamljenim nagorjelim i okljaštrenim borom slušamo Titov govor na Berlinskoj konferenciji. Uzbudeni smo. Planinski vjetar nas miluje svojim hladnim dahom. Ponovo se gomilaju oblaci. Neće li nas ovdje uhvatiti nevrjeme? Krećemo dalje. Uskoro smo na Zimomoru. Sa 1860 metara vidik se daleko pruža. U sumaglici se zamjećuje i Nevesinje. Tražimo zavjetrinu. Sunce se probija kroz oblake. Odmor i ručak. Prave se novi snimci. Zuji kamera.

Nastavljamo put kroz Crvanjske dolove. Niska trava, po koja lokva od lanjskog smeta i bezbrojna stada. Livade, konji nesedlani. Začudeno nas promatraju — zabradene pastirke, a psi s lavežom trčkaraju oko umorne kolone. Noge već klecaju. U daljini se nazire Morinska visoravan, a na njenom rubu jedva se kroz dogled vidi poljoprivredno dobro gdje ćemo noćas spavati. Opet odmor i treći čas historije. Slušamo komesara, a zatim ratne anegdote našeg komandanta. S pjesmom se spuštamo u polje. Trava je gusta i visoka, jedva koračamo. Marš je ostavio svoj trag. Današnjem nikad kraja. Cvjetne humke za humkom se dižu, a kraj njih nećujno klize skoro nevidljivi potoci. Poslije 12 sati marša konačno smo na cilju. Kako prija topli čaj! Smješteni smo u tijesnoj sobici. Ležimo kao sardine u kutiji. San nas je skoro sve svladao. U drugoj su naše drugarice. Odjednom vrisak. Prenuh se. Neko je jauknuo. To je Dino na nekog u

mraku nagazio i ponovo izazvao štabnu intervenciju. Zavlada muk. Gustu pomrčinu samo pokatkad prореže lavež iznenađenog psa tornjaka.

Četvrtak, 1. jula

Ustajemo u 5, doručkujemo i u 6 krećemo preko Morinskih dolova. Lagani uspon. Trava, cvijeće i voda. Kakva idila! Sinoć je lagano kišilo. Jutros je vedro. Prolazimo kraj nekropole stećaka. Dino podiže ploču i vadi lubanju. Probušena je — ko li je izvršio zločin nad pokojnikom! Je li to ostatak nekadašnjeg bogumila ili glava nekog skorašnjeg ratnika sahranjenog ili skrivenog u tuđ grob?

Prolazimo iznad kanjona Neretve. Ona je negdje duboko dolje u zelenom šinjelu. Želio bih da odnese pozdrave mojima u Konjicu. Zastajem. Opominje me komandant. Penjemo se uz padine Kokorine. Kraj bogatog izvora je odmor i ručak. Nastavljamo kokarinskim stranama prema Sutjesci. U daljini se naziru Lebršnik i Volujak. I ponovo trava, cvijeće, potoci i stada. Zaustavljamo se kraj 16-godišnjeg pastira. Šarov nas podmuklo gleda i reži. Dječak nam reče da je iz Bosne — došao je da nešto zaradi. Kraj idućeg izvora još jedan čas historije. Nailazimo i na prvo selo — Gornje Bodežište. Zaostajem. Dvije čaše mlijeka okrijepljuju me za nove napore. Sustížem drugove. Od Volujaka prijeteci se primiču tamni oblaci. Munje paraju nebo, gromovi zaglušuju uši. Prve kapi nas zaustavljaju i primoravaju da »isprobamo« kabanice. Kolona mokrih planinskih stazama Ledenika žuri u Čemerno. Nastavlja se neravnopravna trka — i kiša je

pobjednik. Na cesti zbor razbijene kolone. Tu nas čeka malo razočaranje — nema smještaja u obećanim sobama. Ali čaj nas razgaljuje, a večera vraća snagu. Umorne oči sklappaju se na restoranske stolove, ali spavat ćemo kad odu i posljednji gosti. I to dočekasmo. Složeni smo kao sardine, kao i uvijek dosad, ali slatko se spava u vreći. Zaspao sam s mislima na sutrašnji ražanj.

Petak, 2. jula

Danas mas čeka najduža i najljepša etapa. Veseli smo — dan je predivan. Hoće li takav i ostati ili ćemo kao i toliko puta dosad nestradati na Volujaku? Iz opreza pionirski vod kamionom šaljem na Vučevu. S pjesmom promičemo ispod suncem obasjanog Lebršnika čiji je vertikalni istočni zid sagrađio nenadmašni neimar — priroda. Slika je nezaboravna. Prelazimo Močila i Izvove i onda nas čeka — trosatni uspon na Volujak. On nam se popriječio kao kakav orijaški delija. Napuštamo posljednje pašnjake i stada ovaca i »sanjanki« ispod Kuka, a onda krećemo uz Čelavi Volujak. Pod vrhom se susrećemo s krčljavom šumicom munika. Sporo se vučemo. Neki zaostaju i nestrpljiv sam. Vodič je daleko odmakao. Prelazim kolonu i žurim za njim. Još me neki slijede. Konačno smo na prijevoju. Ponovo pašnjaci i nesedlani konji. Poletjele su i prve grude snijega. A onda opet prijekor komande. Vidici su nezaboravni. Lanci vrhova su nanizani u najljepšu prirodnu ogrlicu. Svuda oko nas pašnjaci, kamen i snijeg. Kakva divna kombinacija za sunčanje! Zabuđjale su žice gitare pod vještim prstima Crnog, prodorni alt Time i Ozrenke, s promuklim basom Ranka, odzvanja među vrhuncima. Kamera zuji, Dino traži najbolje kutove. Aparati bilježe nove prizore. A zatim spust — najteži i najopasniji. Istočna strana je skoro okomita. Smjenjuju se snježni smetovi i sipari. Idemo oprezno, u razmaku od dvadesetak metara. Svaka neopreznost za one dolje može da bude kobna. Ispod Kuka sustižem ostale. Zaoptali su zadržani prizorom ispod nas — kao iz bajke: u naručju Vučeva i Maglića, u zelenoj bundici, smjestilo se Trnovačko jezero, predivno oko prirode. Još sat opreza i na njegovim smo obalama. Oblaci se navlače, ali nekoliko najhrabrijih ni to ne zaustavlja da se okupaju i osvježe u kristalno bistroj vodi. Na travnoj obali, kraj potocića koji tiho pjevuši, završavamo povijest našeg bataljona koji je ovdje prestao da postoji. Prepovlavljen u ofanzivama kalit će se ubuduće u udarnoj X hercegovačkoj. Poslije jednosatnog odmora dalje ka Perućici, Suhoj i Vučevu. Negdje se čuje motonka. Orlovi šestare visoko iznad nas. Uskoro smo na neprohodnoj cesti. Neljubazni Maglić ju je, razgnjevljen drskošću čovjeka, koji je zasjekao njegovu sjedinu, zasuo tisućama tona kamenja. Prolazimo iznad Perućice, mrak se polako hvata. Noćiste je na Mnkalj-kladama. Uskoro smo kraj ekonomata. Pioniri nas radosno dočekuju. Krajolik je divan — prostrana livada okružena modrozelenim smrčama nad

kojima se ponosno uzdiže gorostas Maglić. Tu je nekoliko drvenih zgrada u kojim ćemo večeras spavati. To je i posljednje sanjarenje u prirodi — bez konfora, u vrećama, na tlu. Skupljamo granje, natrule grede i daske, a Mrkva, iskusan izviđač iz Mostara, to sve zida u veliku piramidu. Proslavljamo kraj marša. Visoki krijes posvećujemo bogovima prirode i junacima čijim tragom idemo ka slavnjoj Sutjesci.

Subota, 3. jula

Dino s Doktorom i 10-godišnjim Dibom odlazi na Maglić. Mi napuštamo logor u 8 sati. Idem na začelju sa Latifom Habulom, čuvarom ovog nacionalnog parka. Objašnjava razvoj ofanzive i pokazuje značajna mjesta. Ovdje se kovala naša sudbina i sreća. Tu je nastala i nezaboravna Nazorova oda slobodi i ljudskosti »Na Vučevu«. Cestom siječemo Perućicu. Ovdje drveće umire uspravno. Zaustavljamo se na Dragoš-sedlu. Tri buketa planinskog cvijeća pozdrav su i zahvalnost Nuriji Pozdercu. Nedaleko je i vidikovac prema Skakavcu. Tu pravimo nove snimke, a zatim cestom nastavljamo prema Tjentištu. Kola nas zasipaju prašinom. Eh, ta kola i civilizacija! Jedna zastaju — i neočekivani susret. Planinarski zagrljaj s Bešom. Pošao je na Trnovačko jezero. Zelim mu vedar dan. Lagano se spuštamo prema Sutjesci koja dolje nečujno umiva noge legendarnog Vučeva i nezaboravne Zelengore. Kroz dogled vidimo zastavu na šumovitoj padini kraj Savina groba. Ispod nas pobježe srna s lanetom.

S pjesmom, u dvoredu, ulazimo u Tjentište. Iza nas je 250 kilometara, u našim nogama su Ljubina, Prenj i Crvanj, u našem sjećanju su Lebršnik, Volujak i Vučevu.

Smještamo se u bungalove. Kako je divno ovdje prileći! Ali ne spavam, odlazim na bazen, a poslije na Sutjesku. Spuštam se niz njenu hladnu maticu. I postajem ribar. U mojim rukama je pastmka od pola kilograma ali na tuđem palangaru. Večeras se spremam da bacim movi. Hoće li što biti, sutra ću vidjeti.

Nedjelja, 4. jula

Sutjeska. Ništa na palangaru. Praznik. Kola, autobusi, narod i narod. Pravi vašar. Livade su preplavljene. Trešnje, breskve, prvi paradajz. Šatre sa sokovima i bezalkoholnim pićima. Pivo i rakija čine svoje. Opija miris pečenja. Talambasi, harmonike, kola. Narodni folklor i radost. Polazimo do spomenika. Sejo je naprijed sa zastavom. Nosio ju je cijelim putem. Vijenac na spomen-kosturnici. Bjelina u zelenom, simbol vječnog života. Spomen-dom, Hegedušić i umjetnost. Sinteza duha, ruku, historije i prirode. Savin grob i vječna Sutjeska.

Podne je. Autobus stiže. Radosni i tužni napuštamo dolinu heroja. I obećavamo novi marš. Tradicija mora da živi. Za nas četrdeset, za tisuće poslije nas.

Dva Papuka

Iz mog planinarskog dnevnika

BOŽENA LOBOREC

KOPRIVNICA

Nedjelja, 9. svibnja 1976. godine

S podravske magistrale skrećemo prema Voćinu. Nestrpljiva sam, čekam Voćin, moj Voćin i sjećam se: 1943. godine od Koprivnice do Voćina putovala sam devet dana, samo ne ovako, magistralom i cestom, nego Bilogorom, preko šuma, pješice, a malo i seoskim kolima što su iz koprivničke bolnice vozila rendgen u partizansku bolnicu Papuk. Mojih prvih partizanskih devet dana. Kako ih ne sjećam!

Sada u autobusu žamor i smijeh. Gledam: s obje strane ceste gusta šuma. Dragica, koja sebe naziva šumskim djetetom jer je rođena u lugašnici Repaš, divi se mladim listovima. Gledaj, veli, listovi su hrasta kao svila, a sva je šuma jednake boje, bez nijansi, poslije će se promijeniti, kad listovi ostarje. Gledam, ali moje misli su u 1943. godini. Tada je bila jesen, a kažu da su šume u jesen najljepše, ali ja se ne sjećam boje listova, sjećam se blata i straha. Gle, vidiš ovo žuto, govori Dragica, to su polja uljane repice. Čitam ime sela: Macute. O, zdravo Macute, velim u sebi, eto, sretosmo se opet poslije toliko godina. Autobus juri, a Dragica klikće od oduševljenja. Ona doživljava prirodu cijelom dušom.

Dolazim u Voćin. Voćin? O, moj Voćine, tugo moja partizanska, kakvog sam te vidjela 1943! A vetinski zidovi popaljenog sela. Tebi sam napisala svoju prvo rodoljubnu pjesmu. Zvala se »Na zgarištu moga doma« jer je Voćin, cijela Slavonija, cijela porušena, popaljena Jugoslavija bila moj dom. Ovaj Voćin koji sada gledam kroz staklo autobusa, novi je Voćin, »star« koliko i slaboda. Pogledom tražim onu nekadanju kuću, valjda bivši dućan, nad čijim je vratima na zeleno obojanoj dasci crvenim slovima pisalo KOMANDA MJESTA VOĆIN i gdje, naslonjenog na vrata, sretih mladog partizana koji me srdačno primio u partizansku porodicu. Bio je to Čule (Dušan Čalić).

Autobus juri, planinari oko mene žamore, Dragica razgovara s Verom, a ja prebirem po svojim uspomjenama.

Sad smo na cesti od Voćina prema Zvečevo. Gdje li je samo onaj izvor uz koji sam sjedila, umivala se, prala noge i gledala što je ostalo od mojih »šnešua« u kojima sam posla u partizane. Ali, autobus juri, ne vidim svoga izvora.

Gledam planine. Kad sam tuda prvi put pješačila 1943. godine, kad sam još tako minisala po dačkim klupama, mislila sam da stravičnijih planina ne može biti na ovoj kugli zemaljskoj. Kakve mračne besputne gore do neba visoke, a ja sama na cesti.

Hvata se mrak, a ja se plašim, plašim svakog drveta, svakog šušnja, svakog kamena. Ali idem jer me Čule uputio u Zvečevo, koprivničkim grafičarima, a to, veli, nije daleko. Partizanima nikad ništa nije bilo daleko, ali to sam saznala kasnije.

A danas uz žagor i smijeh u autobusu, uz uzdahe uzbuđenja mojih suputnika, i poslije svih planina što ih prodoše moje noge i vidješe moje oči — to nije onaj Papuk. To je Papuk iz 1976. godine, Papuk u koji dolaze izletnici i planinari, Papuk u kojem utihnule koraci ratnika. A ja, zapravo, ne znam koji više volim: onaj što me gostoljubivo prigrlio 1943, ili ovaj današnji što se razvaganio na suncu. Onaj bijaše moj partizanski dom, ovaj moja radost, moja znatiželja i moj planinarski izazov.

Divni, dragi, voljeni Papuk!

Srce mi uzbuđeno kuca. Dižem se sa sjedala, tražim poznata mjesta. Voda puta Jurić traži da govorim planinarima o svojim ratnim uspomjenama, ali ja ne mogu, mene guše suze od uzbuđenja i radosti. Eto, sve je tu, a sve tako drugačije. Teče planinski potok što sam ga toliko puta pregazila, potok po kojem je moj brat, kurir, lovio poštu kad su mu sva pisma pala u vodu dok je preskakaao s kamena na kamen. Potok, preko kojeg su moji drugovi, grafičari, prenijeli na leđima tone papira, štamparsku boju i dijelove teških strojeva. Zvali smo ga jednostavno: Potok, a sad čitam da je to predio Janjinog potoka. A, tako se zoveš, kažem mu. Stari moj, divni Papuk, čime ćeš me još iznenaditi? Srce mi uzbuđeno kuca.

I tu smo. To je Zvečevo. Svi se u autobusu okreću, gledaju znatiželjno. Izlazimo. Svi me pitaju: Je li to Zvečevo? Da, kažem kratko, a mislim: Zvečevo, moje Zvečevo! Ndaleko je bila Tiskara Papuk. U vodiču piše da je ovdje bio centar Glasa Slavonije. O štamparima koji su ovamo došli sa stotinu seljačkih kola natovarenih papirom, slovima, strojevima, preko planinskih staza iz Koprivnice, nema ni riječi. Uostalom, ovdje nisu bili samo Koprivničani. Hoće li itko spomenuti Goranku Majkicu? A tako smo zvali majku Ivana Gorana Kovačica koja je tu bila s nama. Tko će kada reći koju riječ o Velikoj Mici, o Maloj Mici, o Nekiću, o starom Komfoteu, o Ivici, o Zgancu, o... Ali hoće li ikad itko popisati sva imena divnih ljudi, patnika i ratnika, koji su ovdje, na Zvečevu, stvarali našu današnju Jugoslaviju? Sjećam se, tu su bile radionice (mehanička, krojačka, postolarska, dječji dom, oficirska škola, relejna stanica, diverzanti, Agitprop Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju,

Štab VI korpusa; po ovom su brdima bile partizanske bolnice, ukratko bio je tu centar slavonskih partizana. A sve popisati i zapisati, zar je moguće?

Odlazimo u dom. Spomen-dom »Treće operativne zone Slavonije«. Meni srce čudno poskakuje. U domu štambiljamo svoje planinarske knjižice, pijemo kavu, smijemo se i šalimo. Sve je tako obično, planinarski.

Svima, osim meni.

Stojimo kod autobusa. Sa svih strana dolaze mladi ljudi, rođeni u slobodi. Izviđači i studentski odred »Nikola Demonja« iz Zagreba. Počinje završna svečanost tradicionalnog Marša partizanskih brigada. Gdje sam? Koja je to godina? 1943, 1944, 1976? Sve zajedno. Nova mladost, nova vojska. Gledam ih i radujem se. Pjesma. Moj stari Papuk pjeva grlom mladim. Neka pjeva, neka pjeva što glasnije.

Kamensko. Spomenik se diže u nebo i bliješti na suncu. Danas je dan sunčan i svijetao.

Slavonija je puna spomenika.

Slavonija je puna grobova.

Slavonija je puna junaka.

Odlazimo na grob jednoga od njih. Na grob Nikole Demonje. Opet moja sjećanja. Na Demonjinom sam grobu bila 1944. Posjećivali smo ga, kitili cvijećem, zaklinjali se ovdje. Danas narodni heroj, komandant XII udarne slavonske brigade Nikola Demonja, legenda partizanska, počiva pod crnom mramornom pločom, okružen borovima.

Naš vodič Jurić svečanim nas glasom poziva da trenutkom šutnje odamo počast partizanskom junaku Nikoli Demonji.

Šutnja je kao ljubav.

Naše SLAVA MU! ugnijezdilo se u borovima. Još dugo stojimo tu.

A onda krećemo za Lapjak...

Susret planinara i graničara

Na Dan graničara, 15. kolovoza 1976.

KARLO POSARIĆ
ZAGREB

Čuvarima naših granica
vojnici — graničarima

Zamišljeno — ostvareno! Planinari PD »Medvednica« iz Zagreba, radna organizacija Kemijskog kombinata »Chromos-Katran-Kutrilin«, dopisom su uspostavili prve kontakte i obrazložili svoju želju da posjete jednu pograničnu karaulu. Odgovor je bio potvrđan, jasan i nadasve srdačan. Nakon kraće prepiske utanačen je susret za sam »Dan graničara« i dogovoreno je vrijeme.

Iz Zagreba smo krenuli 14. kolovoza ujutro pa, da nam dan ne propadne, »skoknuli smo preko plot« u Celovac, udobnim autobusom koji nam je PTT stavio na raspolaganje. Tu smo posjetili i razgledali zaista čarobni (i za velike i male) »Svijet u malom — minimundus«. Bilo je slikanja: pred »Bijelom kućom« u Washingtonu, ispred Eifelovog tornja u Parizu, Riesenrada u Beču i pred mnogim poznatim građevinama svijeta. Kupovanja razglednica, suvenira, sladoleda bilo je na pretek. U Celovcu smo ručali i potom odmah krenuli prema našem cilju.

Dakako da smo prije puta provjerili valjanost svojih putnica, i u zagrebačkoj Službi javne sigurnosti osigurali pojedinačne dozvole za kretanje u graničnom pojasu. Srdačna hvala drugarici Danici R., referentici te službe, koja nam je brzo riješila molbe, iako smo ih podnijeli gotovo pred sam polazak.

Na cesti prije samog uspona prema Sv. Duhu čekao nas je prijatelj iz PD »Maribor-Matica«, koji nam je bio vodič i koordinator. Na Oštri vrh došli smo u predvečerje i tu ostavili jednu skupinu na noćenju. Drugi dio se vratio do raskršća i krenuo pješice za Zavarčev vrh u planinarski dom. Bili smo lijepo primljeni, ugošćeni i smješteni. Najdraži nam je bio susret sa sutrašnjim slavljenicima — oficirima karaule, koji su nam došli zaželjeti dobrodošlicu već u planinarskom domu.

Sutradan prema dogovoru krenuli smo praćeni toplim sunčevim zrakama put prve usputne karaule. Doček nije moguće opisati riječima. Prvo srdačan i čvrst stisak ruke, čestitanje »Dana graničara«, ljubljenje i na ozarenim licima po koja suza radosnica. Muški smo (bilo je i žena i djevojaka), ali ni naša srca nisu od kamena!

Karaula »Nikola Hećimović« na visinskom proplanku, svjež je obojena kao »kućica u cvijeću«, sve odiše svježinom. U urednom dvorištu je umjetni vodoskok. Stolovi pod mirisnim borovima, pokriti su snježno bijelim stolnjacima i okićeni planinskim cvijećem u vazama. Ljubezni kućedomaćin, poručnik Dragan, pozove nas za stolove, gdje posjedamo na klupe pokrite gunjevima, da

nam bude što udobnije. Čarobno i kao u priči! Kuhar sav u bijelom, taca s aperitivom i kavom na mig poručnika je na stolovima.

Zdravice s jedne i sa druge strane. Komandir karaule evocirao je događaje oko pogibije Đure Đakovića i Nikole Hećimovića.

Naš uvijek dragi tajnik Rudi raznježio se i nije odolio; bratimio se s komandirima karaule; izljubili su se drugovi, planinar i vojnik-graničar. Rudi je obećao da će posjet ostati tradicija svake godine za taj svečani dan.

Usput smo posjetili mjesto pogibije Đure Đakovića i Nikole Hećimovića, te spomen-ploču koju su podignuli vojnici karaule njima u čast. Tada smo se zahvalili na lijepom prijemu, srdačno oprostili, te krenuli put karaule »D. Đ.«, gdje su nas već čekali.

Usput da spomenem jedan »incident« na granici. Bio je to »pravi napad« osa na našu kolonu, tako da nas je nekolicina ozbiljno bila ranjena njihovim ubodima.

U zakašnjenju od dva sata stigli smo pod vodstvom vodiča-vojnika po divnim pograničnim predjelima do Sv. Duha na Oštrom vrhu, gdje nas je mrkim i zavidnim pogledima dočekala naša skupina, koja je ovdje prenoćila.

Odmah smo krenuli put spomen-biste Đure Đakovića, gdje smo položili vijence naše omladinske organizacije i sindikalne podružnice. Drug Ožbolt, borac NOB ovoga kraja, pozdravio nas je i izrazio želju za ponovnim susretom.

Stigli smo i do karaule koja nosi ime radničkog borca Đure Đakovića, ali se nebo ovaj puta urotilo protiv nas. Stolovi i klupe s gunjevima pred kućom, začas su bili potpu-

no mokri od pljuskas, što se spustio kao iz kabla. Sve je moralo biti prenijeto u hodnik kuće. No, to nije omelo naše dobro raspoloženje i još bolji ručak — vojnički grah. Zatim čestitke, zdravice, dobre želje i »seveda«, domaća popevka, pisma iliti pjesma, te ples uz svirku s ploča. Ispričana je jedna anegdota: »Imao jedan otac sedmero djece. Svi su bili pametni, samo jedan je bio... planinar!... a taj sam ja!« Bio je to naš uvijek dobro raspoložen i na šalu, pjesmu i svirku spreman vrli predsjednik Karlo Petrečija — i dodao je još da je anegdota istinita.

Nažalost, kao i svemu što je lijepo, dođe brzo kraj. Podijelili smo našim dragim domaćinima skroman dar Društva, pa Kombinata i svakom vojniku po nekoliko značaka naših tvornica »Katrani i Kutrilini«.

Oproštaj je bio dug i spontan. Kod odlaska, dok smo se još mogli vidjeti s jednog brijega na drugi, dugo se još orilo skandiranja »zdravo« i »dovidenja« uz mahanje rukama i maramicama. Dirljiv i nezaboravan prizor i koji ćemo sigurno još dugo pamtiti.

Bila je to manifestacija bratstva i jedinstva, kao susret starih prijatelja, planinara i graničara. I oni i mi divimo se ljepotama naše domovine, a posebno njenih planinskih predjela kojih je najviše. I mi i oni susrećemo se na njenim stazama, vrhovima i vrletima, zajedno ih volimo i, ako ureba, zajedno ćemo ih braniti.

I još nešto. Takve bi susrete trebalo negovati, upotpuniti ih i obogatiti prigodnim programom, sa što više zajedničkog prisnog razgovora, zabave i plesa. Svaki puta na drugo mjesto, jer je naša granica duga, razvijena i raznolika. Zamislite: planine, ravnice i more sa otocima! Za nas planinare interesantno i privlačno i možemo biti sigurni, da će nas svagdje rado i lijepo primiti.

Mont Blanc

EMIN ARMANO

ZAGREB

Prvi put sam poželio uspon na Mont Blanc čitajući u planinarskim izdanjima članke onih koji su imali sreće i znanja da se uspnu na vrh Evrope. Dugo je ta želja tinjala u meni. Konačno smo u srpnju 1975. prvi put pokušali, Zoran, Dalibor, Slavko i ja, ali se u podnožju Aiguille du Geant (4013 m) na aklimatizacijskom usponu Dalibor ozlijedio i tako je naš plan bio poremećen. Na vrh Mont Blanca je otišao samo Zoran s trojicom Nijemaca, a Slavko i ja smo odustali. Godinu dana potom, srpnja 1976,

Slavko i ja smo uspjeli savladati uspon na Mont Blanc. Neka ovaj putopis bude posvećen Daliboru Vlašiću, našem drugu koji se prošle godine ozlijedio.

13. srpnja, polazak automobilom iz Zagreba. Noć, Mestre kod Venecije, kamp.

14. srpnja, noć, Entrèves, kamp u neposrednoj blizini donje stanice žičare.

15. srpnja, žičarom na Hotel »Torino« (3323 m), prijelaz preko Glacier du Geant, Vallée Blanche. Od prošle godine su se pukotine uveliko promijenile. Prepoznamo tek

grubu konfiguraciju terena. Noć u Laboratoire des cosmiques (3613 m).

16. srpnja, petak. Polazak u 01.30. Mjesečina, vedro, bez vjetera. Blagi supst na Col du Midi (3532 m). Slavku puca dereza (domaća), mijenja limenu spojku. S ugašenim baterijama stižemo na Mont Blanc du Tacul (4248 m). Naporan uspon. Spava mi se. Simptom visinske bolesti? Tri tisuće metara ispod nas svijetla Chamonixa. Evropa spava. Mir. Blagi spust na Col Maudit (4035 m). Novi uspon. Dvije pukotine. Prva laka, s laganim previsom u početku. Hladno je i snijeg dobro drži. Osiguranje užetom i cepinom. Gore sam, postavljam osiguranje i Slavko penje po užetu. Stotinjak metara više je druga pukotina. Snijeg popušta. Sunce je već visoko. Penjem slobodno, na granici pada. Srećom dereze još dobro hvataju. Gore sam. Slavko traži drugi prijelaz i nalazi ga na problematičnom mostu od mekog snijega. Propada do koljena. Osiguravam ga s višeg mjesta na punoj dužini užeta. Gornji rub pukotine nas ometa da se vidimo, a jedva se i čujemo. Konačno smo opet zajedno.

Strmina se povećava do sedamdesetak stupnjeva. Krećemo se naizmjenice — jedan ide i svaki korak sam osigurava zabijanjem cijele drške cepina, drugi osigurava užetom. Penjemo kratke dužine do petnaest metara, zbog poskliznuća. Oko podneva smo na Mont Maudit (4465 m), zatim strmo dolje na Col de la Brenva (4303 m). Snijeg je tvrd, drži dobro. U sjeni je. Lijevo od nas su snježne strehe. Put prolazi dvadesetak metara od linije odlamanja. U sjeni jedne pukotine kuhamo čaj i jedemo.

Vjetar raznosi oblake. Mont Blanc bliješti na suncu, a čas zatim se sakriva u oblacima. Još 500 metara uspona. Ne izgleda teško. Na prvom usponu, u mekom snijegu, nema čvrstog uporišta. S vrha nailaze dva Nijemca. Sklonio sam se u stranu, poskliznuo se i povukao Slavka. Zaustavili smo se na mom cepinu desetak metara niže. Slavko primjećuje da su mu se hlače smočile u snijegu. Prava primjedba u pravo vrijeme. Hvata me smijeh. Osiguravamo se koliko možemo i propuštamo Nijemce. Prolazimo taj stinski dio i sada se do vrha samo hoda.

Često zastajkujemo, odmarajući se oslonjeni na cepine. Puše hladan vjetar. Pred vrhom oblačimo vestone. Slikamo se na vrhu. Posljednji snimci. Puca film i pri vadenju biva ošvjetljen. Cijeli film propada. Trenutak gorčine na krovu Evrope (4807 m, prema drugim podacima 4810 m, nama sasvim svejedno). Nisam stavio novi film. Silazimo bez snimaka s vrha.

Put čini greben širine za dvije gojzerice. Lijevo i desno strmoglave dubine. Nije za vrtoglave. To je ujedno najkraći i najlakši prilaz Mont Blancu. Nazdravlje!

Sklonište Valot (4362 m), limena kutija, priljava i smrdljiva. Dvojica francuskih alpinista čestitaju nam na upravo završenoj teškoj turi. Umorni smo, topimo snijeg, pijemo juhu (goveđa kocka — muuuu!) i jedemo. U vestonima i navlačnim hlačama zavljučimo se pod deke. San.

17. srpnja, oko dva sata noću. Larma u limenki Valot. I za Zrinjevac bilo bi to previše ljudi. Svi navezani i s derezama na nogama. Metalni pod ječi. Gotovo je sa spavanjem. Radni dan Mont Blanca je započeo. Dalje se samo prevrćemo na ležaju. Oko šest sati je opet mir. Svega nekoliko ljudi. Dižemo se. Jaka žed, suha usta. Glukozu grizem, a nemam sline da je otopim. Kuhamo čaj. Sir, kobasica, kruh. Prvo kao drugo ili treće: bez okusa. Ipak, vraća se snaga. Navezujemo se, fotografiramo. Silaz.

Slavku puca druga dereza. Opet mijenja limenu vezu. Kuća Gouter (3817 m). Kraj snijega i leda. Dalje po ispućanim gromadama, ružnim i nesigurnim. Liči na otpatke alpskih gorostasa. Stalno pada kamenje — stavljamo šljemove. Nekih dvije stotine metara niže nas vidimo: čovjek je u posljednji tren izbjegao povelik kamen. I nas put vodi na to mjesto. Najzad smo na šipinama i morenama. Uhodane staze. S običnom kapom na glavi. Ispod 3000 m zraka u plućima koliko hoćeš. Prve travke i lišajevi. Luksus!

Još 700 metara nizbrdo, pa smo kod gornje stanice tramvaja (2372 m). Dalje civilizacija. Tramvajem do Bellevuea, žičarom u Les Houches, autobusom do Chamonixa. Sam Chamonix smo »obilno« razgledavali pune tri minute trčeći od stajališta lokalnih autobusa na trgu pred crkvom do autobusnog stajališta na željezničkom kolodvoru. Za divno čudo uhvatili smo posljednji autobus za tunel ispod Mont Blanca i tako sretno stigli u prolom oblaka što je marljivo prao Slavkovog »ficiu« na talijanskoj strani najvećeg alpskog masiva u Evropi. Noć u Aosti, kamp.

18. srpnja, noć Portogruaro, kamp.

19. srpnja, dolazak u Zagreb.

Slavku se počinje guliti koža sa reš pečenog čela, a moje se usnice rascvjetavaju poput proljetne livade. Zlobnici mi nadjenuše novo ime — Herpes.

Putovanje iz dugih snatrenja je završeno.

Grič

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Nije to neki stjenoviti kuk što se nepristupačan koči nad našim glavama, niti vrhunac pred kojim se unaprijed stvaraju detaljni planovi uspona, on je tu među nama, smješten u našim mislima od malih nogu i tko dođe u njegovu blizinu može ga osvojiti za nekoliko trenutaka. Pjesnici mu već odavno pjevaju pjesme, piscima je pogodno tlo za odvijanje radnji njihovih romana, a običnim građanima dio njihova ponosa i povijesti iz školskih klupa. Ne znamo ni kako je izgledao u davni, jer je malo tko obraćao pažnju na skromno brdašće, kad je već priroda prosula na desetke sličnih u blizini. I tko bi rekao da on može biti planinarska tema sa svojih stotinu i nekoliko metara visine. No možda ni po jednom drugom brežuljku u nas nije učinjeno više prvih planinarskih koraka; i koliko je zanosa ponešeno u srima posjetilaca s njegove male visine i raspršilo ga na ostale planine u okolici, u daljini.

Taj prostor od nekoliko stotina metara u četverokut u počecima naše povijesti vjerojatno je bio brijeg sivih i zelenkastih stijena rasteženih na sve strane, obrašten grmljem svih vrsta i svuda prošaran stazicama po kojima su se rojila djeca, prijerimska, pa rimska i tko zna sve čija, onda naša koja su ostala do danas i još davno nazvala svoj brijeg onako kako ga i danas zovu: Grič. Naš stari Grič.

A mi smo ga skoro posve zaboravili. Ni onima koji svaki dan borave ispod njega i svaki čas prolaze njegovom okolicom ne pada na pamet da ga obidu. I da se podsjetite onih davnih dana kad su po tom brežuljku odjekivala dječja klicanja tko zna kojih dječjih igara. I da se sjetite onih preporodnih dana i svih ostalih događaja koji su često određivali naša povijesna zbivanja.

Smjestio se ispod planine koju su nazvali Medvednica, a u nizu brežuljaka koji se kao valovi spuštaju prema rijeci Savi i dolinama što se otvaraju na jug i istok. Kada je i kako nazvan Grič? Možda u 12. ili nekom drugom ranijem stoljeću kada je Zagreb postao sijelo županovo i sjedište županije. Kao takav spominje se prvi put godine 1201, kada je po starohrvatskom običaju, svaka županija morala imati svoj grad (castrum), koji je bio stjecište sve županije. Za razliku od Kaptola i ostalog Zagreba nazvan je Gradec ili kraće Grec, što znači malen grad, a pisalo se je Grecz ili Grech; to se je poslije pretvorilo u Grič. Taj naziv ostao je do danas s tim što je dio Zagreba, smješten iznad ravnice, dobio naziv Gornji grad.

Tako je na neveliku brijegu nastao začetak budućeg Griča. Taj naziv posve se ustao u preporodnim danima prve polovice

XIX stoljeća, jer ga starije listine ne spominju u tom obliku. I od svog postojanja dijelio je sudbinu naroda koji se smjestio u njegovoj bližoj i daljoj okolici, proživljavajući mnoge nevolje, ali i dane slave i uspjeha i tako su se stoljećima slagala sjećanja na stara dobra vremena:

Vode kolo pod Grečkom goricom
zagrebačke vile nizdolicom
vode kolo, veselo pjevaju,
međ sobom se lipo obimaju.

Kad se vile ovak milovaše,
i zajedno u glas ispjevaše,
sjedi starac Staroslav pod Gradom,
sjedi tužan i skimava bradom.

Gljedaj kuće puno glasovite
i zjedove Turkom strahovite;
gorke suze u nadra proлива,
Staru slavu Hrvatov naziva.

(Uspominak, Tito Brezovački)

Da bi se taj mali, neznatni grad bolje zaštitio od nesreća sličnih prodoru Mongoia i Tatara godine 1242, po kraljevu dopuštenju počinje se Gradec utvrđivati, osobito poslije 16. studenoga 1242. kad je kralj Bela IV potpisao u Virovitici takozvanu Zlatnu bulu kojom Gradec na brdu tik Zagreba proglašuje slobodnim i kraljevskim gradom. Tako Grič bude opasan tvrdim zidom koji je još i danas dobro sačuvan. Južni dio zida išao je današnjim Štrosmajerovim šetalištem sve do Mesničke ulice, a odatle se dizao do nekadašnje Pongračeve kuće u Visokoj ulici. Najsjevernija točka bila je kaptolska kuća ili Popov toranj, gdje su se u vrijeme opasnosti sklanjali kanonici s Kaptola. Danas je na tome mjestu četvrtasta kula i zvjezdarnica, iako to nije ona ista zgrada iz godine 1247. Dalje je zid tekao nad današnjom ulicom Pavla Radića (do 1928. Duga ulica). U sredini toga dijela stoji i danas četvrtasta kula i uz nju Kamenita vrata. Tako je nastao utvrđeni grad za obranu od neprijatelja i kao znamen onog većeg dijela ispod njega.

Povrh starog Griča brda
kao junak lijep i mlad
smjele glave, čela tvrda,
slavni stoji Zagreb-grad;
živ, ponosit,
jak, prkosit,
kad slobode plane boj.
Tko tu kliko ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj!

(Zagrebu, Šenoa)

Ispod utvrde razvijao se novi grad. U razvoju jednoga i drugoga smjenjivala su se mirna i nemirna razdoblja. Burna vremena donosila su dane nesloge i omogućavala tudinu da sije razdor ne samo između dva dijela istog grada, nego i na cijelom našem tlu.

Narodna riječ i glas često je morao utihnuti pred tim nasrtajima, a pjesnici, vječne istine svih naroda svijeta, davali su sliku tih vremena koja nisu obećavala ništa dobro.

Ja vučem čemer magle tvojih gorah,
Očajnost zvijezdah što nad tobom niču,
U meni jeca sjena tvojih dvorah,
Moj otrcani, kraljevski, banski Griču!
Ja nosim Gospe staromodnu priču,
Na kuli Vrata, svijeću gorkih morah,
Pa pjesmu što pod starcem tramom kliču
Dijaci, zvana preporodnih zvonah.
Za orlom, strofo! Tu je odžak Zrinjskih,
U gradu tom je vilovo Lisinski,
U gradu tom je susto Vraz i Gaj.
Dijetenklasni pokraj ovih uzah
Bje krv Ilirah, Mate Gupca suza:
Ta žuhka suza, slatka kao k a j .

(Gnijezdo bez sokola, Matoš)

Stoljeća su prolazila, narod je izdržao sve nedaće iako su i dječje igre znale utihniti po zelenim bregovima bijeloga grada. Nikada nisu utrnule nade, često stišavane do šapta.

Čuju, gospon, zakaj nečeju
Naši ljudi bit za bana zdigani,
Zakaj naši novci drugom tečeju?
— Čkomi, Bara, nismo dost prefrigani!
Dragi gospon, naj mi rečeju,
Zakaj naši ljudi jesu cigani,
Zakaj u Peštu našu zemlu vlečeju?
— Čkomi, Bara, čkomi, mi smo frigani!

(Grički dijalog, Matoš)

I opet su godine prolazile, a od onog starog Griča nije ostajalo ništa. Siva i crna kamena zdanja naslanjala su se jedna na drugo, jer nisu imala prostora da se razmaknu. I na tom tlu, za koje kažu da je posljednji put vidjelo živog Gupca i na kome je planula ilirska iskra, stajala je stara Sabornica u kojoj se je rješavala sudbina naroda i u ona vremena kad se narod nije pitao što misli o svemu tome. Ipak je u njoj odzvonilo kmetstvu i 29. listopada 1918. jednom zauvijek otkazano stranoj dinastiji, jer dolazila su nova vremena

Tu sam laterna plinska
već starinska.
Podam mnoom još je Matoš stajao
i nad tim gradom zdvajao i kleo.
Snijeg je po njegovu reglanu meo.
Često bi kunuč nestao u noći,
a ja bih se tiho smješkala,
jer znala sam, on će opet doći
i dugo stajati tu...

podam mnoom grad bi ležao crven i tih;
tad nisam znala da l' zora krvari po brijegu
ili je to Matoš izgubio stih po stih
na snijegu.

Da, mnogo je toga novog došlo
u taj grad,

pa znam, i mene će netko da makne,
i kad me se ruka montera takne,
zabrenčat ću još zadnji put muklo.

Tad znajte: to moje je staro i pošteno srce
za Gričem puklo.

(Plinska laterna na Griču, V. Majer)

Ispod tih starih krovova i laterna razvijala se i planinarska misao, i kako su oдавle nekada davno pogledi na Medvednicu rasli željom da se osvoje veće visine, tako su se i ovdje uvijek očuvali prvi koraci hrvatskog planinarstva. To svjedoči i postavljena spomen-ploča na zgradi u Demetrovoj ulici gdje je 29. travnja 1875. održana Prva godišnja skupština Hrvatskog planinarskog društva. Tako je svečanom skupštinom i proslavom naše planinarske stoljetnice 26. rujna 1975. potvrđen kontinuitet djelovanja, a Griču odano priznanje koje zaslužuje i zato što uvijek živi u našim srcima. I koliko god grad ispod njega rastao ne može zasjeniti sjećanja i svekolike početke koji su na njemu nicali.

Griču, tvoj grad je prvo mlijeko sa
Iz dojke vuče i medvjede; ti su
Tulio negda, maman, na toj visi,
Sad, nijem i težak, u san tvrd si pao.
Tvoj bijes, prebudan u čase progona,
Ogrnut plaštem smirenja sad spava
u šaptu ljudi, u brujanju zvana,
U tepanju sve tiših mojitava.
A ispod tebe život vri i teče
Gone se misli i htijenja ko talasi,
Što jedan drugog nikad stignut neće.
Zipka sved živa, il grob pun truleži?
Ma kako bilo, i što jesi da si:
Naš korijen još u tvojoj jezgri leži.

(Grič, Vladimir Nazor)

Prošećimo se danas. Zgrada do zgrade i na svakoj crna pločica s natpisom: spomenik kulture. Smjestilo se stoljeće uz stoljeće i šapću kao nekad... I navrate ovamo oni stariji da se sjete onoga što je ovdje nekada bilo i porazgovaraju o onome što nikad nije ni bilo. I kad ne mogu odlaziti u udaljenije planine, ni dokučiti zeleni vis Sjemenara prošeću se stopama svojih prvih ljubavi, da iznad svog starog Gradeca prijeđu u Jurjevska i svoj, svaki dan sve veći grad, ugledaju u oblaku što ga kao kapa pritišće i guši i što na stare starine stavlja svoj razarački pečat crnila i dima. I čini se da na svakom koraku očekuju zvukove zvana s Lotrščaka, ponekad zastanu i osluhnu na čas kao u ona vremena priča o gričkoj vještici. Od svega toga, od priča iz mladosti i sjećanja, ostale su kao i uvijek goruće svijeće na Kamenitim vratima i sklopljene ruke bakica oko njih.

A grad živi i raste, raste kao mladač i rast će uvijek, onako kako mu reče Senoa u Zlatarevu zlatu:

»Divna si, bujna si zelengoro rodnoga mi kraja, ti prvi vidiku moga djetinjstva. I dignem li oči prema tebi, kada večernje sunce poigrava vrhom i dolom, kad svoje zlato prosiplje tvojim zelenilom, tu bude se u mojoj duši slike iz davne davnine, vrli junaci, uz nosite gospe, ljuti silnici, bijedni kmetovi, a stari Medvedgrad, plamteći živim rumenilom, kao da je opet oživio! Ali nije! Ruši se stara gradina, ruši; no dalje, dolje pod gorom, uspinje se sjajan, snažan kao mladačhan junak naš Zagreb-grad.«

Tajna Škrlatičine stijene

VILIM FERLIN

ZAGREB

Ovaj neizmjerni život
Ova neizmjernost življenja...

Hari i ja sjedili smo na vrhu Gamsove špiće.* Bili smo okrenuti prema velikoj stijeni Škrlatice. Hari mi je tom prilikom ispričao:

Ova je stijena lijepa. Stoviše, čini mi se da je zapravo idealna u svojim oblicima. Ona odražava princip kojim je priroda stvarala: materijalizirajući sveobuhvatne kozmičke zakone. Stijena Škrlatice je cijeli Svemir u malom, makrokozmos u mikrokozmosu. Njen je lik okamenjena tajanstvena namjera prirode koju sam promaknuo: da nas uvuče u sebe, da se zaboravimo i predamo njoj i tako spoznamo pravu svrhu svojeg življenja. To je otisnuće na čudesno putovanje u svijet savršenih oblika, u bajku koja opasuje svijet kao svjetleća magla postojanja.

On zašuti. Gledao sam kamene tornjeve na drugoj strani i shvatio Harijeve riječi. Stijena Škrlatice kao da nije bila gomila mrtvog kamenja. Uvidio sam da je ona zapravo život, besmrtni život, i da nas svojom beskonačnošću privlači i da nam govori. Čuo sam Škrlaticu kako šapuće i žubori poput izvora. Iz nje je strujala snaga življenja kao bujica i padala bučno niz stijene i tekla u bespuća da ih oplodi...

Hari nastavi pričati:

Jednom sam lutajući Alpama zašao u Krnicu i našao ovu stijenu. Ostao sam nekoliko dana i uživao nepomičnu veličanstvenost. I sâm sam postao nepomičan kao stijena. Gledao sam i gledao i shvatio da je mir suština moje prirode i prirode Škrlatice. Ono stanje koje osjećamo u duboku snu izronilo je iz svojih dubina i sjedinilo se sa budnošću — razumio sam da je to bit kretanja i prolaznosti, mirovanja i vječnosti: mir što ih prožima i što je iznad pojma vremena, prostora, oblika i imena.

Predmetni svijet kao da se rastvorio predamnom i stopio s mišlju u sjedinjeno bivanje... Upravo kao što pauk luči iz sebe paučinu tako i priroda oblikuje da bi zatim oblikovano usisala opet u sebe. Tako je i mene Škrlatičina stijena upila, uvukla u se i prožela...

Tada se u meni začela zastrašujuća zamisao: moram prepenjati ovu stijenu, ispeti se labirintom njenog stijenja i dosegnuti vrh! Ti znaš da se nikada nisam posebno bavio alpinizmom. Tu i tamo prošao bih kroz neku malu stijenu pri usponu na kakav vrh ali nisam se baš čisto alpinistički penjao velikim i opasnim stijenama. Zapravo bilo mi je jasno da mi je nemoguće uspeti se stijenom Škrlatice. Ali kao da sam izgubio svaku moć prosuđivanja i rasplinuo se u oblaci-ma nestvarnosti i oduševljenja: želio sam da me taj privid jednostavno unese kao bestjelesno biće na vrh Škrlatice.

Pogledao sam Harija. Obuzeo me strah. Da li je on zaista otišao penjati stijenu Škrlatice? Zaista, ova je stijena golema, nepristupačna i teška. Njena masa je katedrala među svim vrhovima Julijskih Alpa. Čarobno lijepa ali, znao sam, i okrutna. Učini mi se da je njena površina bezdan u kojem se mogu izgubiti ljudski životi zauvijek. Ali Hari je već nastavio:

Odučio sam da slijedećeg dana pokušam uspon. Svanulo je. Ustao sam i na izvoru napunio čuturu. Ništa nisam doručkovao jer hrane više misam imao. Pomislio sam: još bolje, barem će mi penjanje s praznom naprtnjačom biti lakše! Ponašao sam se kao da ću se uspeti kroz neobično tešku stijenu na vrh visok 2738 m i još istoga dana stignuti da sidem na drugu stranu masiva do Aljaževa doma na noćenje. Počeo sam se penjati snježnom padinom prema podnožju Škrlatice. Iznad mene bilo je bistro plavo nebo i divovski kristal jedne gigantske stijene. Osjećao sam u sebi znatiželju i pritaženu radost. Došao sam do stijene ali je između nje i snijega bila raspuklina. Nisam znao kako da je prijeđem. Gledao sam uzduž i primijetio mjesto gdje je pukotina bila vrlo mala. Prekoračio sam jaz i prihvatio se za stijenu. Prvi je korak uspio!

Na tom mjestu stijena je već bila jako strma ali meni je uspinjanje bilo prilično lagano. Ritmički sam se penjao ravno nagore. Alpinisti bi rekli da sam uzeo — direktno simu...

Stijena se uspravila u vrtoglavu okomicu, no ja kao da to nisam ni primjećivao. Penjao sam se dalje ali, odjednom nisam više mogao dalje. Čudesni pogon koji me pokretao kao da je stao... Visio sam bespomoćno na nekom prevjesu i nisam mogao ni naprijed ni nazad. Kao da sam se probudio iz vječnog sna, začaranog je vela nestalo i htio sam sebi postaviti jedno pitanje ali ga nisam mogao oblikovati. Pogledao sam u dubinu: samo prazan prostor a negdje duboko, duboko dolje blistao je u podnožju snijeg. Želio sam da stojim na tom snijegu, čvrsto, stabilno. No to je bila samo čežnja. Obazrem se nagore i skamenim se. Iznad mene protezala se Stijena u majestetičnosti iskona

* D. Hari je Nizozemac, rodom iz Arnheima. Studirao je sociologiju u Haagu. Često je s roditeljima i braćom dolazio na Bled i planinario po Julijskim Alpama. Pohadao je i planine u Škotskoj i Norveškoj. Upoznao sam ga 1969. godine u Parizu. Iduće smo godine bili zajedno na Gamsovoj špići gdje mi je ispričao opisani doživljaj. Godine 1972. je poginuo zajedno s ocem i bratom u prometnoj nesreći.

iz kojeg je potekla: gromade su visjele prije-
teći da se svaki čas survažu na mene, a
među njima zjapile su široke pukotine i pru-
žali se tamni i zaleđeni kuloari. Bilo je ne-
što zvjerski u tim oblicima koji su mi zapri-
ječili put. Zijevali su kao monstumi. Crna
zakamenjena čudovišta usamljenog i neosvo-
jivog svijeta. Shvatio sam svoj položaj i
pomislio: »Da li da se sada odmah svjesno
bacim u provalju ili da čekam dok mi se
snaga iscrpi i spontano padnem?«

No, čudom, da ne duljim, oteo sam se iz
zapanjanog položaja i milimetar po milime-
tar ponovo nastavio uspon. Došla je noć i ja
sam prostajao do zore na uskoj polici. Bez
hrane i pića. Drugi dan sam se opet penjao.
Noć. Dan. Noć. Dan. Niti se ne sjećam koli-
ko dugo je to trajalo. Danima i noćima.
Sam. Za druge ljude bio sam potpuno izgub-
ljen. Nitko nije znao da sam ja gore. Cijeli
svijet i svi ljudi živjeli su. Za njih je vrije-
me teklo i događaji se zbivali. A ja sam bio
vrlo daleko od svega toga i od uobičajene
»stvarnosti«. Živio sam nešto posebno i ču-
desno, kao zarobljenik stijene visoke tisuću
metara. Prolazio sam putem dugim samo je-
dan kilometar, ali to je bilo putovanje u
nove neotkrivene dimenzije...

Sjetio sam se jedne pjesme u kojoj se
kaže: »Ovaj neizmjeri život. Ova neizmjer-
nost življenja.« U tim časovima penjanja,
usprkos napora i pogibeljnosti, bio sam sa-
vладan nekom tišinom bez dna i punoćom ra-
dosti zlatnom poput sunca. Kao da jedino ja
postojim na cijelome svijetu, kao da je sve
pokretno i živo i Život sam kao čovjek luta
ovim životom vibrirajućim krajolicima. Upi-
tao sam se: »Hari, tko si ti?« U duši sam slu-
šao odgovor koji je šaptala stijena i ja s
njom: »Mi smo neuništivi život...« Osjetio
sam u srcu dubok osjećaj vedrine. Bio sam
u središtu življenja, sve u svemu, iznad uni-
štivosti i nestajanja.

Utonuo sam u sebe i čutio kako zračim
mir. Nisam više bio prisutan u nekom svijetu
pojava koje se stalno mijenjaju, već ne-
gdje u bezvremenu, u velikom trenutku is-
konske blizine svojem istinskom Sebe: u ra-
dosti...

Svaki tren i pokret bili su obasjani slobod-
om sjedinjenja mene i stijene u jedno biće.
Kao da ništa više od toga nisam želio. Niti

dosegnuti vrh i spasiti se, niti bilo što promi-
jeniti. Patnje i bola odavno je sasvim nestalo.
Tako mi ništa nije nedostajalo i to je bio
jedan vid novootkrivene stvarnosti, iznena-
đujuće istine: iskusiti život koji struji u
nama ovoga trenutka a ne sanjati o njemu
iz dana u dan, biti bez dosadnih misli i pro-
sudivanja koje zbunjuje, pustiti da se u pot-
punoj bezbrižnosti u srcu rascvjeta cvijet
neshvatljive ljepote, cvijet šareniji od duge
i veći od nebeskog svoda, bez napora da se
nešto stalno mijenja, učini kao boljim, ugod-
nijim. Navika da se žude stvari i o njima
neprekidno razmišlja nestala je i ja sam do-
šao do izvora svojeg bića koje nije misao ili
oblik misli već OSJEĆAJ: nesebičnost... Biti
samo prividno bespomoćan kao dijete ili cvi-
jet, ali vidjeti sebe, svijet i život onakvima
kakvi jesu: sjedinjeni u ovom času zauvijek.
Kao jedno jedinstveno postojanje u kojem
egoizmu i egoističnim željama nema mjesta:
to je vrhunac planine života s kojega se
vidi cijela dolina svijeta osvijetljenja raskoš-
nim svjetlom savršenstva. Sasvim bez stra-
ha ustoličen u žarkoj ljubavi za sve i za sva-
koga...

To je bio uspjeh i cilj u koji me sudbina
gurnula nametnuvši mi da ispenjem stijenu
Škrlatice. Ja sam je ispenjao od podnožja
do vrha i stvarno je došao dan kada sam
opet spavao u Aljaževu domu...

U stanju ove nevine slobode koju mi je
pružila stijena, odsada sam sudjelovao do-
brovoljno u igri svakidašnjice. Život nije ni-
šta drugo do igra radosti. Igra u kojoj se
uspinjemo na svoj Vrh — osvajamo ga brzo
i lako, ili dugo i teško, ali ipak — OSVAJA-
MO GA JEDNOM... Sjedinjeni sa čovjekom
u sebi postajemo pravo dijete stijene i plani-
ne. Sve što od tada uradimo bit će bezbrižno
i bez naprezanja. Nikada nećemo utjeri-
vati nagradu za trud. Rad sam bit će nam
već neprocjenjiva nagrada stvaranja i sve
ćemo raditi smijući se, smijući se sve rados-
nije...

To je tajna stijena Škrlatice.

Hari je ušutio. Rekao je sve. Ja sam pro-
matrao Škrlaticu i obuzet otkrivenom taj-
nom i protiv volje pomislio: »Što ako se
desi da jednoga dana i ja pokušam uspon
kao i Hari?« Ali, odgovorih sebi odmah po-
malo neuvjerljivo: »Ta to je nemoguće!«

Ipak, tko zna?

Uspón na Visočicu preko Stapa

SLAVKO TOMERLIN

ZADAR

Da bi se upoznao neki dio Velebita, potrebno je prokristaniti ga uzduž i poprijeko, a to zna potrajati i nekoliko mjeseci. Stapina je poznata mnogim planinarima, a neki su i obišli tu golemu »glavu šećera«, koja strši dominantno usred djevičanske divljine. Mnoge je impresionirala ljepota njenih stijena kao i vidik što se odande pruža prema moru i Debelom kuku, ali im je to bilo jedino uživanje, jer su se zatim najkraćim putem spustili do Krušćice, Mandaline ili su obišli do Visočice, pa su previdjeli stotine lijepih detalja.

Koliko je Stapina poznata toliko je Debeli kuk slabo ili pak nikako poznat. U želji da ove predjele učinim pristupačnima za ljubitelje prirode odlučio sam ih detaljno istražiti i pronaći najprikladnije puteve kako bi svaki namjernik mogao u potpunosti doživjeti jedan divlji kraj Velebita koji su ljudi sasvim napustili, a gdje sada kraljuju medvjedi i ostala družina.

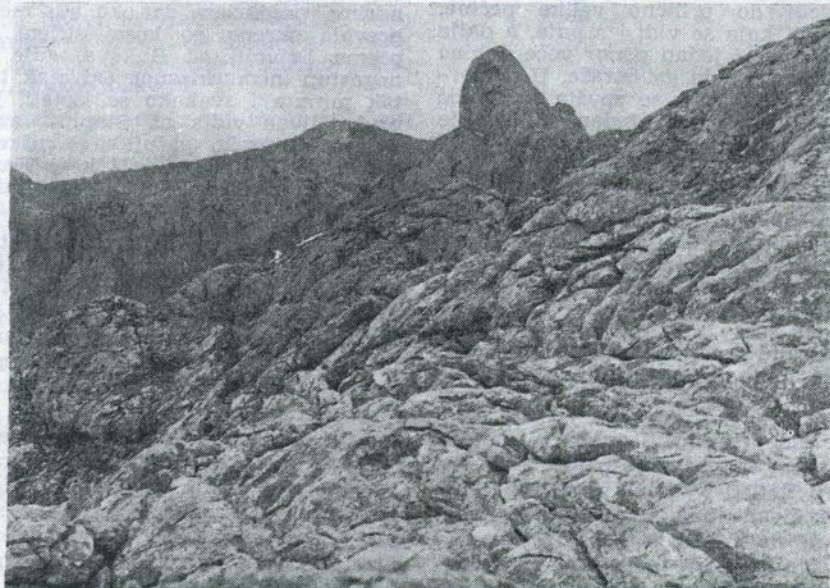
Prilikom svojih krstarenja u ovom kraju, osim na tragove medvjeda, naišao sam i na jelenje tragove, kojih tu do sada nije bilo. Jednom prilikom sam pak skoro upao u medvjedič brolj ispod Debelog kuka, no u posljednji čas sam primijetio natpis »Ne ulazi, spavam!« Velebitski medvjedi dakako nisu pismeni, oni su to riješili tako da tavom zatvore tri četvrtine ulaza ulaza, a gore

ostave prostor za ventilaciju koji zgrade prepletenim grančicama. Jasno je da smo pored pećine prošli na prstima i šuteći.

Ljepota prirode ne može nas se dojmiti ako joj duboko ne zavirimo u dušu. Put koji sam odabrao prolazi upravo tako da omogućava susret s najinteresantnijim detaljima te bogate prirode, a tko nije zadovoljan ni tim putem, samo malo neka skrene lijevo ili desno i imat će sve što želi. Tu je priroda sve bogato okitila, tako da i najveći izbirač prirode mora biti zadovoljan.

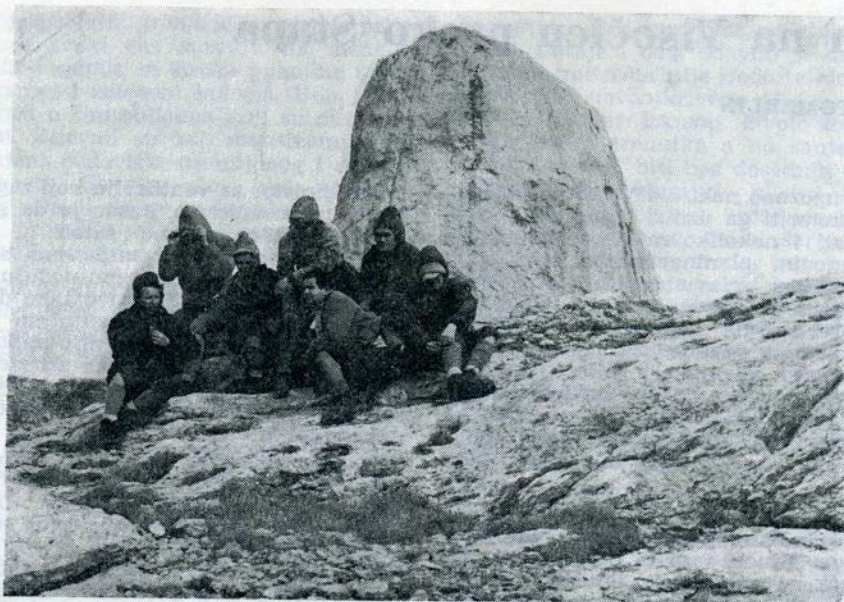
Polazna točka za sve izlete je Mandalina, seoce na Jadranskoj magistrali, 20 km sjeverno od Starigrada-Paklenice. Odmah iznad zaseoka markiran put vodi serpentinama do visoravni, kojom se za sat osrednjeg hoda stiže u zaselak Bristovac (skupni naziv za zaseoke Brišće, Livadicu i Bristovac). Seljak Nikola Njegovan, kraj čije se kuće prolazi, vlasnik je kolibe na Sjauševcu gdje se može i prespavati. Kad ste napustili zaselak uključite prvu brzinu jer tu počinje znojne u trajanju od četrdeset minuta da biste stigli na prvi prevoj. Ispod vas je selo okruženo divnim zelenim sagom sočne trave kao oaza u pustinji, a tamo preko Velebitskog kanala u elegantnom luku proteže se Paški most. Vide se i udaljeni otoci Zadarskog arhipelaga.

Iza prevoja slijedi pet minuta hoda po ravnom terenu i disanje postaje opet normalno,

Stapina i okolina

Foto: Zdravko Cerač

Planinari pod Stapihom

Foto: Zdravko CeraJ

ali ponovni uspon od dvadeset minuta, do drugog prevoja, opet zagrijava motor. Ovdje počinje pravi Velebit i tu vam predlažem odmor, pogotovo ako puše bura, jer s južne strane prevoja nema vjetra. Osim toga tu se sada otvaraju novi vidici: na sjever prema Debelom kuku, na sjevero-istok prema Stapihu, a ispod nas na Žeželj dolac. Put je dalje lagan i nakon desetak minuta stiže do križanja. Put koji vodi na sjevero-zapad i nije markiran vodi do prilično velike pećine, Mrtolačke peći, koja se vidi i s puta, a dalje u istom smjeru je i jedan ponor veće dubine koji čeka speleologe da ga istraže. U nemarkiranom produžetku put se spušta u Zubčić dolac, gdje su dva stana. Jedan od njih je otvoren, pa se u njemu može i prenočiti.

Naš daljnji put pravi dva oštra zavoja i nastavlja kroz šumicu malim usponom u Toninu jamu, dolac koji ćemo polukružno obići. Slijedi opet mali uspon i za nekoliko minuta evo nas na zaravan zvanu Klade. Sjevero-zapadno uzdiže se Kuk od Podanka, a jugo-istočno Kiškin kuk. Zatim ulazimo u visoku bukovu šumu i nakon stotinjak metara na prostranu ovalnu livadu Sjauševac. Put vodi desnom stranom dolca tj. istočno kroz šumu, uz rub same livade, sve do sjenika seljaka Njegovana. Članovi organiziranih izleta ovdje mogu prenočiti (treba se najaviti piscu ovog članka na adresu PD »Paklenica« u Zadru ili PD »Vihor« u Zagrebu). Uz sjeverni rub livade ima pitke vode u maloj pećini gdje je načinjena kaptaža i postavljena slavina. Najlakše ju je naći ako nastavimo put prema Stapu do mjesta gdje je pokaz ka vodi. Odavde se nastavlja uspon od dvadeset minuta.

Na drugoj trećini uspona odvaja se desno pod oštrim kutem markirana staza za Stapinu preko Vratanca, koja traje oko dva do tri sata hoda (duža varijanta). Ako krenemo tim putem skrenut ćemo na jug i proći ispod Oblog kuka, odakle se pruža divan vidik na Sjauševac, a odmah zatim stižemo i na pašnjak Javornik. Put prolazi pedesetak metara livadom i zatim kroz šumu laganim usponom izlazi na prevoj. Iskusnijim planinarima predlažem da oko sto metara prije prevoja skrenu po kosoj stijeni na sjever prema Privozu od Bukava, gdje se nazire nogostup (nemarkirano). Odvojak traje desetak minuta i svakako se isplati, jer prevoj pruža divan vidik na Stapinu, a na drugu stranu se preko pašnjaka Kruškovca može doći i do Viline pećine i kraj Trovrha opet stići na markirani put. Tako mimoilazimo Vratanca.

Najbolje je markacijom nastaviti put, sići u veliki dolac Ruju i prijeći ga cijelom dužinom. S lijeve tj. sjeveroistočne strane prati nas lanac gotovo okomitih stijena koje završavaju malim amfiteatrom, Vratancima. Do njih se stiže nakon manjeg uspona kroz šumu (u svojoj knjizi »Velebit« Ž. Poljak ih naziva Kamena vrata). To je vrlo zanimljivo mjesto jer su kompaktne stijene zatvorile vrtaču, a na izlazu sa svake strane uskog prolaza stoje dvije stapine. Odavde se ujedno pruža prekrasan vidik na Trovrh i Stapinu. Put se zatim spušta pedesetak metara i kroz bukovu šumu stižemo pod Trovrh. Ovdje možemo skrenuti na zapad bez markacije prema Kruškovcu i preko Viline peći opet stići do markacije na Čankovoj njivici.

Ako nastavimo markiranim putem stići ćemo preko Čankove njivice pod samu Stapi- nu. Još jedan uspon od deset-petnaest minu- ta i mi smo na cilju. Sad nam se pruža vi- dik na sve strane. Na sjevero-zapadu se vidi Debeli kuk, na sjeveroistok Velika i Mala ploča, na jugoistok u daljini Veliko i Malo Rujno te Bojinac. U smjeru Ploče ističe se blok Šabanovih stijena. Njihov istočni dio zove se Sklop, a u njemu je nekoliko peći- na. S druge strane Sklopa je Vodeni dolac gdje je također visoka pećina u kojoj ima uvijek dobre vode. Ovaj dio puta je odvojak preko kojeg se također može na Stap ili produžiti za Visočicu jer se prema njoj ne gubi na visini.

Nakon uživanja u panorami započinje si- laz kroz šumu i sipar sve do Strmenice i Stapa. Na Stapu u predjelu Čahura ima do- bre vode na izvoru koji nikad ne presuši. Nedaleko od izvora u planu je izgradnja skloništa i pripremni su radovi već u toku. Zbog svog položaja i zbog svoje prostranosti ova visoravan je idealna kao centar za izle- te i rekreaciju, pa čak i za planinarske slet- ove.

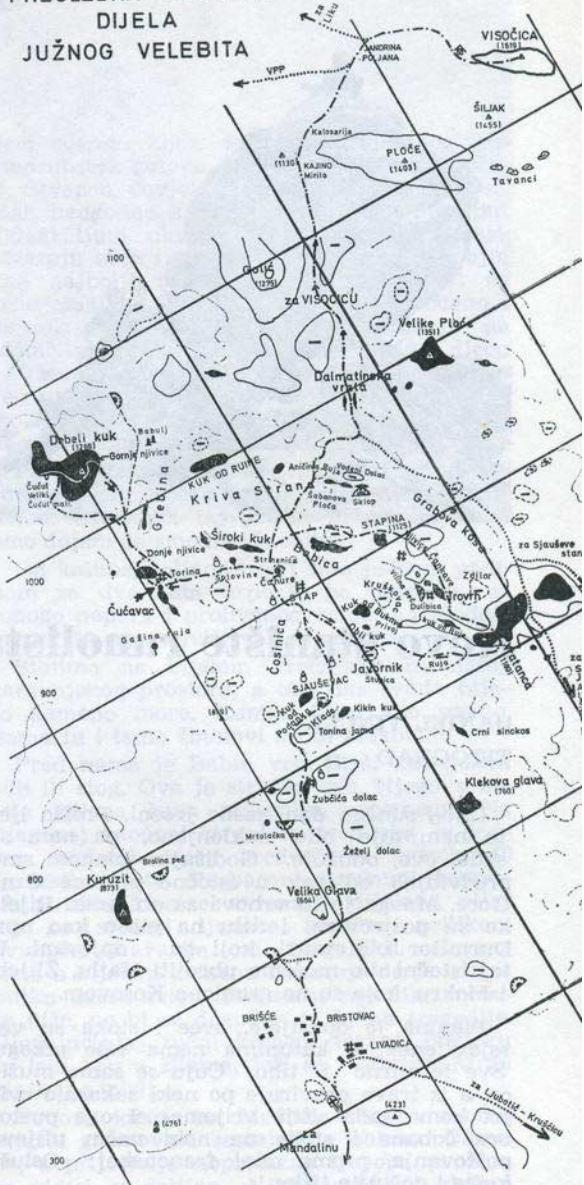
Sjeverno od Stapa kao kakav zid uzdiže se Široki kuk, a iznad njega koji kilometar dalje strši poput ruševine nekog starog gra- da Kuk od Ruine, dok je između njih dolac Danasvit. Prema Debelom kuku popriječila se Grebina sa svojom polupećinom, dobro vidljivom i sa Stapa. Od Čahura prema Sta- pini bijele se kukovi Velike i Male Babice ispred kojih je stijena Skok gdje u kišno vri- jeme iz okomite stijene šiklja mlaz vode.

Ako pak krenemo ravno od onog odvojka gdje smo skrenuli za Vratanca, onda smo svega za deset minuta na Stapu. Sa Stapa odvaja se lijevo varijanta za Debeli kuk. Putokaz na bukvi na Čahuri označuje nam smjer markacije. Njom za dvadeset minuta dolazimo na Torine gdje opet imamo jednu obilaznicu, preko Čučavca.

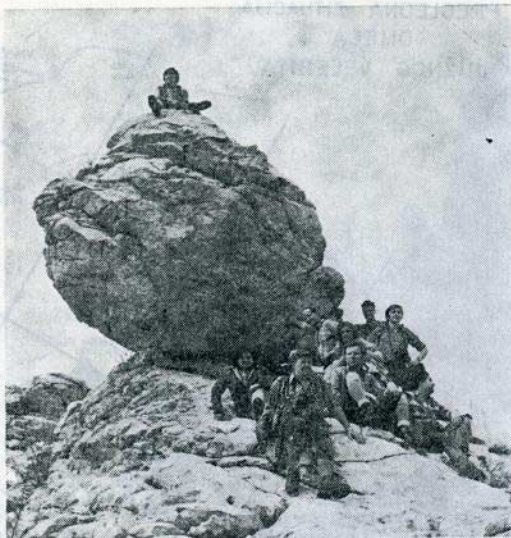
To je golemi kamen u labilnom položaju koji je vrijedno vidjeti. Obilaznica se iza Čučavca sastaje s našim putem na Donjoj njivici. Sad ulazimo u visoku bukovu šumu i za dvadeset minuta uspona stižemo na novo račvanje. Desni put vodi izravno na Debeli kuk dok lijevi ide preko dva zanimlji- va zuba zvana Veliki i Mali Čučul. Ovaj obi- lazni put je teži i samo je za one koji vole malo oštrije penjanje preko stijena. Debeli kuk ima dva vrha. I jedan i drugi pružaju pun užitak panoramom kakva se vidi s malo kojeg vrha.

Vratimo li se opet na Stap i nastavimo li put preko Strmenice, naći ćemo se na glav- nom putu za Aničinu ruju (livada u šumi), Ploče, Dalmatinska vrata, prevoj Kajino mi- rillo, Kalosariju (ima vode), Jandrinu polja- nu i Visočicu (3 — 4 h). Spomenuo bih svaka- ko Veliku i Malu ploču. Vrlo ih je teško pro-ći zbog ponora i snježnica u kojima ima u svako godišnje doba mnogo snijega.

PREGLEDNA SITUACIJA DIJELA JUŽNOG VELEBITA

Zahvaljujući seljaku Nikoli Njegovanu, što mi je ustupio svoj sjenik kao bazu iz koje sam mogao istraživati i markirati bližu i daljnju okolinu, ovaj nepoznati kraj po- stao je sada pristupačniji, a kad bude dovr- šeno planinarsko sklonište bit će svakom dosežan. Tome su mnogo pridonijeli i moji

stalni pratilci akademski slikar prof. Ivan Tomljanović, koji je svoju umjetničku četkiću upotrijebio za pravljenje crvenih krugova, i omladinac Ivan Lukić, koji je svojim neumornim radom krčio put tako energično da je dobio naziv »buldožer«. Seljak Mile Vukić pridonio je opet da su kukovi i dolci dobili na našoj karti svoja prava imena. Osim toga zahvaljujem svim ostalima koji su direktno ili indirektno pomogli našu akciju, osobito PD »Višor«, koje mi je dalo najviše poticaja svojim oduševljenjem za ovaj dio Velebita. I na kraju hvala za pomoć Medi, ne pravom, već omladincu Siniši Subotiću, koji je svoj dopust koristio da pomogne u nošenju cementa za kaptažu vode i u uređenju privremenog skloništa u sjeniku.

Novo stanište runolista u Prokletijama

DANIEL VINCEK

TITOGRAD

Lijepe sunčan dan kasne jeseni. Prošlo ljeto nam nije bilo naklonjeno, pa nam se sada, evo, odužuje. Godišnjim planom smo predvidjeli odlazak u istočne planine Crne Gore. Mnogo je tu vrhova za obilazak. Rijetko su posjećivani i nisu na glasu kao npr. Durmitor i Komovi, koji su i opjevani. U taj istočni dio možemo ubrojiti Hajlu, Zlijeb i Mokru, koje su na granici s Kosovom.

Planina je opustjela, ovce i stoka su već »sjavljene«; u katunima nema više nikoga. Sve je mirno i tiho. Čuju se samo mušice, a iz trave provinuje po neki zakasnio cvijet kome sada »nije vrijeme«. I ova pustoš bez čobana i stoke na neki način ulijeva poštovanje, prema onoj francuskoj: »Osluškuje i poštuje tišinu!«

Kola smo ostavili u podnožju i hvatamo zaobilazan prilaz za najpovoljniji uspon. Prelazim s jedne zaobljene glave na drugu i tako između njih nekoliko nalazimo ipak onu glavicu koja je najviša. Odmor i doručak. S Prokletija struji hladan zrak. Već se spremamo za povratak, ruka je oslonjena na goli kamen. Navika da se pogled baca i put zemlje, a onda kao nesvjesno proleti misao: »Zar je to moguće?« Na koncu Veri i Dušanu glasno saopćim misao: runolist. Dvadeset godina ga u planinama Crne Gore nismo našli, iako smo ga uporno tražili i pre-

traživali, tako da ta riječ više i nije u našim programima. A sada — eto ga ovdje na njegovom prirodnom staništu.

Prvi primjerak koji smo ugledali nije bio naročito razvijen, već je i uveo, vide se sitne sjemenke. Ipak, sve nam se čini kao prirodoznanje, a ne stvarnost. Nešto što nikada ne bismo očekivali na tom mjestu. Pun ga je cijeli vrh, sve do trideset metara niže, gdje započinje zatravanjen teren. Gledamo ga s ljubavlju i osjećanjem, nježujemo ga rukama, fotografiramo.

Nalazimo i na ljepše razvijene primjerke. Pri daljnjem spuštanju nalazimo cijele bokore uz sjevernu stranu, i sve do visine od 1.700 metara.

Pitamo se zna li se za ovo stanište. Dogovor je da ne pričamo nikome i da sačuvamo ovaj ukras planine. U sebi nosimo obećanje da ćemo mu ponovo doći u posjete.

U podnožju je pao mrak, namještamo šator. Loži se dobra vatra. Dušan ne spava u šatoru već dobar dio noći sjedi kraj vatre. Rano ujutro sretni i smireni krećemo put Titograda s pozdravom planini, da je nazovemo — Rm. Zadovoljni smo što smo ovako daleko naišli na ovu biljčicu, tako izbjirljivu i tako nježnu. Milo nam je što nije bilo samo nekoliko bokora, već toliko mnogo, da će se i dalje razmnožavati za one koji će doći poslije nas.

Iznenadenja na Maganiku

UZEIR BEŠIROVIĆ
SARAJEVO

Međurječje — ušće Mrtvice u Moraču. Ovđe jutra kasne, sutoni rane. Tako je u svim kanjonima svijeta, pa tako je i ovdje u Mrtvici. S jutarnjim vjetrom rijeke se grle i cjeluju. Stara vodenica jednolično se klata i tutnji. Sve živo se javlja i pozdravlja novi dan. Pregršt plavog neba je iznad nas, to je sav horizont. Stiješnjeni masivi svuda unao-kolo, tjesnac, procjep.

Prvo iznenadenje — cesta za seoce Mrtvo Duboko. Tamošnji gorštaci dobrovoljnim radom izgradili su od Međurječja do svoga sela cestu, dugu 8 kilometara i tako su, eto, Mrtvo Duboko povezali s cijelim svijetom.

U Mrtvo Duboko stigismo u doba kada selo ustaje. Čini nam se kao da su svi stanovnici toga, inače napola iseljenog sela, čudnog imena — izašli pred nas. Rijedak je to događaj da im stranci dođu u posjetu.

Ugodno smo iznenadeni dobrodošlicom i dirnuti pažnjom gostoprimaljivih Bulatovića (ovdje se gotovo svi prezivaju Bulatović). Postidjeni smo što smo im morali odbiti više puta ponuđeni poziv i čast za kavu, rakiju, vareniku ili mlijeko, i požurili smo se u pravcu Granice, još visočijeg sela, pravog orlovskog gnijezda.

Zmijoljkim konjskim putem iz Mrtvog Dubokog do Granice izašli smo za nešto više od jednog sata uspona. Kuće razbacane kao pečurke, zatekosmo napuštene. Ni iz jedne kuće nismo vidjeli dim, čuli glas ili neki drugi znak ljudskog ili drugog živog bića, pa čak ni lavež psa. Osamljene, sčučurene kuće leže u strani, napose, kao zavađene, pa izgleda kao da vise i da su skamenjene. A ljudi kao da su u zbjeгу. Željeli smo ih sresti, a i upitati za put, vodu i koješta porazgovarati. Ali naša je želja ostala neispunjena. Tek gore, na Vuksanovoj vodi, sreli smo jednu sredovječnu ženu. Reče nam da su stanovnici Granice dijelom iselili u grad, mahom u Titograd i zauvijek napustili svoje domove koji sada polako ali sigurno propadaju. Manji dio je u planini sa stokom na ljetovanju — kaže nam kršna Crnogorka.

Od posljednjih kuća Granice do katuna Poljane put nas je ponajviše vodio kroz šumu. S rijetkih prop'anaka imali smo prekrasne vidike na planinske masive Sinjajevine i Bjelasice. Kanjon Morače urezan je duboko. Vidjeli smo mu samo oštre ivice i oko njih zelene krajolike.

U katunima Poljane primio nas je kao svoje najdraže i najrođenije Momčilo Bulatović sa svojom porodicom i rođacima, nastojeći na svaki način da dugo pamtimo taj naš

prvi susret. Zbog toga tradicionalnog gostoprimitva gotovo smo se neprijatno osjećali. Stvarno, čovjeku je veoma drago i u isti mah neugodno kad mu nepoznati i prvi put viđeni ljudi ukazuju toliku pažnju i čast, otvaraju srce i nude od srca sve što imaju, kao najbolji prijatelji i rođaci. Takvi su crnogorski gorštaci. Tradicionalno, urođeno i neprolazno gostoljublje. Naša sjećanja na Momčila i druge prijatelje, i odrasle i djecu iz katuna Poljane, iznosimo i ovdje, u ovim recima, kako bismo ih trajno sačuvali, kao što i oni čuvaju fotografije što im poslamo za uspomenu i dugo sjećanje.

Predio Vragodola i okolni pejzaž ispod katuna Poljane sličan je velebitskim dubodolinama. Gledajući taj predio Maganika imali smo dojam da smo na Velebitu.

Od katuna Poljane izašli smo južnom padinom za dva sata uspona, po bespuću, uz mnogo napora i prolivenog znoja, na Međeđi vrh (2139 m), najviši vrh Maganika.

Stojimo na bijelom krečnjaku nevelikog zaravnjenog prostora, a oko nas svuda bijelo kameno more. Kamen bijel kao vapno. Samo tu i tamo žbunovi mrke klekovine.

Pred nama je Babin vrh. Strši kao golem zub ili stog. Ovo je strašan vrh. Njegova bijela stijena čuva najcrniju uspomenu. Na njegovoj istočnoj strani za tren oka se jednog septembarskog predvečerja ugasilo 40 ljudskih života. Razbacani predmeti izginulih putnika i ostaci avionskih dijelova, nijemi su sjedoci ljudske sudbine prilikom avionske havarije na Maganiku. Crvena rana u bijelom kamenu dokazuje da je u trenutku udesa avion letio samo nekoliko metara niže, ne bi se dogodila ta bolna tragedija. Gledajući taj tužni kameni toranj, čovjeku se ledi krv u žilama, ježi se i obuzimaju ga zloslutne misli.

Ponovo idemo na Međeđi vrh, na zbornom mjesto gromova i sastajalište oblaka. Odavde, s prijestolja neprolazne ljepote, pružaju se vidici u daljine, u nedogled. U dolinu Morače gledamo kao iz aviona. Ispod nas su svi maganički vrhovi. Nepravilno i nesistematično su poredani, ali ipak djeluju snažno i privlačno. Ističu se elegancijom stijena i privlače pogled bogatstvom oblika. Čudno djeluju, a još su im čudnija imena: Bogodeđ (2034 m), Petrov vrh (Kurozeb 2123 m), Božurni vrh (1818 m) i drugi.

Moračke planine čine se sasvim blizu, jer se ne vidi duboka provalija Mrtvice i Dedovog dola. Dominantni vrhovi Tali (2064 m), Stožac (2140 m) i drugi, svojim zelenim »licem«¹ djeluju nježnije i pitomije od svojih vršnjaka i susjeda maganičkih.

Babin vrh sa zapada

Foto:
U. Beširović

Sumovita planina Prekornica sasvim je blizu, ali je nisko dolje. U njenoj gustoj šumi jasno vidimo usku nit šumske ceste što od Nikšića dolazi do Ričice i u Gornje Morakovo. Tu dolje, kod katuna Rikočice, kraj je ceste i njen četrdeseti kilometar od Nikšića. Od ceste se može preko katuna Maganika stići markiranim putem do Međedeg vrha za sat i po uspona. Ovo je jedini markirani put na Maganiku, koliko nam je poznato.

Čudne, nestvarne prirodne slike gledamo, kao u nekoj maštovitoj slikovnici. Darovit pjesnik kaže:

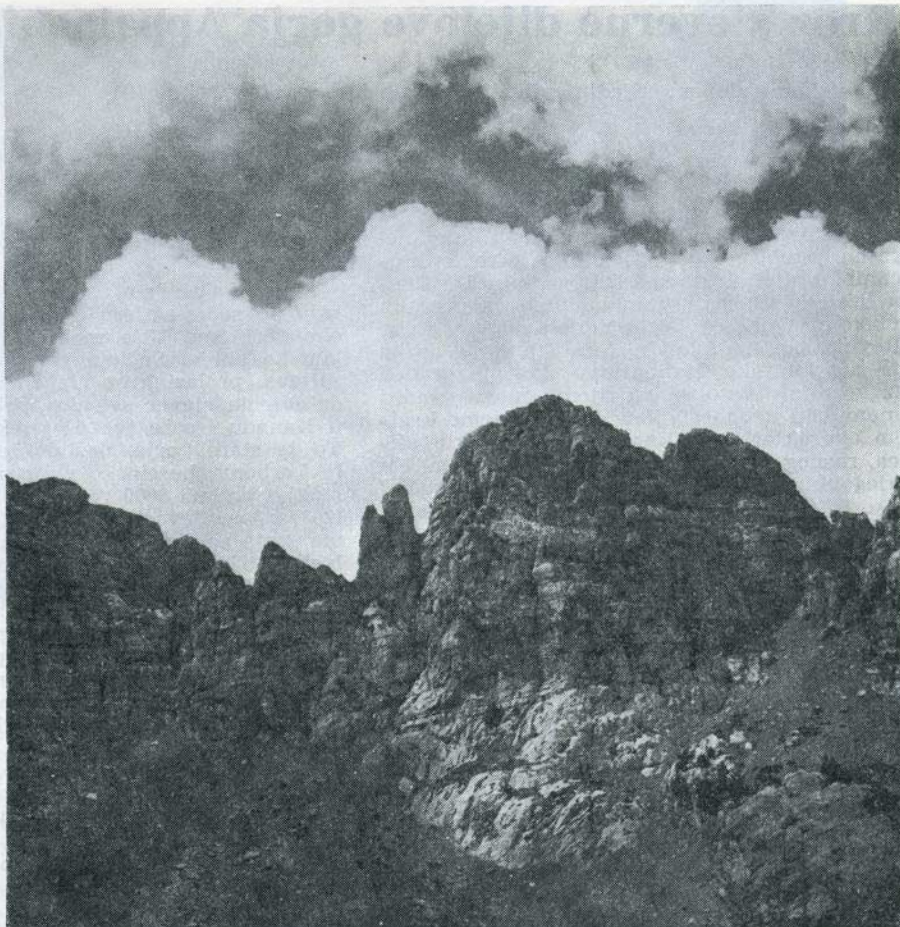
— Da nije slike svijet bi bio bez boje i lika; da nije muzike bio bi bez zvuka, bez glasa o sebi; da nije poezije bio bi bez duše. Kako bi se u njemu takvom živjelo? Ne bi se moglo bez velikog praznika, bez sanjarenja. To sve postoji ovdje na Maganiku, pa i više od toga. Maganik je vrt u duši. Ova ljepota okom se gleda, a srcem naslađuje. Ovo je predio izuzetne ljepote, koja ne stari, koja se ne mijenja i koja vječno traje.

Ponekad ima čudnih boja, koje samo nekad i samo negdje postoje. Ta čudna ljubiča-

sta boja poput izmaglice, kratko traje. Baš u toj čudnoj boji daljine se naglo izgubiše, a plaventilo neba posivi za čas. Čini se, u trenu oka. Uznemiriše se oblaci/ kao da se zavadiše. Razljutiše se pa pokriše sunce. Vrijeme se promijeni. Oblaci zaposješe Međedi vrh. U tome vremenskom previranju tužnih oblaka, spustimo se u Đedov dō. Ovaj Đedov dō nema nikakve sličnosti s Đedovim dolom na Sinjajevini, samo su im imena ista.

U pukotinama stijene pregršt zemlje. Ova-mo je vjetar donio sjeme lincure i ona je svojim žutim cvijetom, nalik na zreli kukuruz, zakitila kamen. Lijep primjer upornosti i izdržljivosti žive prirode. Dugi sipari i borovi osamljeni, kao aveti, zastrašujuće djeluju kad ih oblaci otkriju i razgolite. Razbacane vrhove i duboke doline oblaci spojiše i tako sve za čas poravnaše. No, srećom to nije dugo trajalo. Iako su nabubreni oblaci prijetili kišom, nas nisu smokrili, no nagnali su nas na povratak u dolinu prije nego što smo mi željeli.

Na putu od Đedov dola u Velje Duboko stalno smo se spuštali niz gustu šumu (vi-

Sjeverna
strana
Medvjedeg
vrha
Foto:
U. Beširović

sinska razlika 1.137 m) kidajući putem razapete paukove mreže, ovuda odavno niko nije prošao. Kad god bismo naišli na koji proplanak, ugledali bismo visoke masive Stošca, Bodiguza i Talijsa, pa nam se uvijek činilo da idemo u neprohod. Iz te perspektive nismo mogli naslutiti da se u dnu ispod tih vrhova krije seoce Velje Duboko. Ne malo smo se i ugodno iznenadili kad smo tu naišli na cestu koja ovamo dolazi od Bare Bojovića. Dakle, i Velje Duboko kao i Mrtvo Duboko napreduju i kreću se u bolje sutra.

Niti pola sata hoda od Velja Dubokog ušli smo u kanjon rijeke Mrtvice. U početku kanjona voda ponire. S radosnim uzbuđenjem kretali smo se novim konjsko-pješačkim putem, širokim tek toliko da njime može proći natovaren konj, ali ne sa tovarom sijena. Zahvaljujući dinamitu i snazi mišića momaka u sivomaslinastim uniformama, što izgrađuje ovaj put u stijeni, eto poslije njih prvi put kroči ovdje noga planinara tim mnogo vijekova nepristupačnim i tajanstvenim kanjonom Mrtvice. Put je djelimično usječen u stijenu, u obliku galerija s malim otvorima.

Ustvari, put je neke vrste tunela. Tu su samo dva prirodna elementa: kamen i voda.

Kratak je hod i mučan tok Mrtvice. Više puta ponire. Zarobljava je njen vječiti neprijatelj — kamen. Voda bježi, krije se, pa sve tako, kao u igri, vodi borbu s ljutim kamenom. Migolji, krije se kao zmija, vragoljasta je kao lasica. Baš to poniranje i izviranje daje čar i ljepotu kristalno čistoj vodi, pa i cijeloj klisuri. To nema nijedna druga rijeka ni mrki duboki crnogorski kanjoni. A gore visoko stijene, nalik na dvore i doksate djevojačke, zatvaraju pogled u nebo. Tu je carstvo slobode surih orlova. Sunce i mjesec ovdje su rijetki gosti, rijetko gdje dopiru dolje do vode. Poslije teške borbe s kamenom voda Mrtvice se dolje pri ušću u Moraču lijeno vuče i apatično se ulijeva u hitru Moraču. Ovdje u Međurječju podsjeća na lijenu ravničarsku rijeku. Posljednji zraci sunca na zalasku ostali su još samo na trenutak na nebu iznad Manastira Morače, kad smo izašli iz mrkog kanjona Mrtvice nakon više od dva sata neizvjesnog pješčenja. Završio je naš dugo očekivani put, i mi ćemo ga dugo i dugo pamtit...

Kroz sjeverne dijelove gorja Appalachian

Atlantskom obalom Sjedinjenih Američkih Država

VLADIMIR DUMBOVIĆ
ZAGREB

Pošli smo na turističko putovanje u SAD u organizaciji ljubljanskog SAP-a (Saobraćajno autobusno podjetje). Bilo je to za sunčanih proljetnih dana 1970. godine. Do Bruxellesa (u Belgiji) putovali smo ekspresnim vlakom, a dalje u New York avionom preko Reykjavika na Islandu. Središte New Yorka je na polutoku Manhattanu, koji je građen iz granita i zato se na njemu mogu graditi mamutski neboderi. New York možemo kratko okarakterizirati kao grad kanjonskih ulica, rasnog šarenila i socijalnih kontrasta. Na njegovim ulicama crnačko stanovništvo čini oko 50%. Od ostalih narodnosti da spomenemo samo Kineze, koji imaju i svoju četvrt (Chinatown). New York je financijska metropola svijeta (međunarodne banke u Wallstreetu), a tu je i sjedište OUN (na East riveru), što gradu daje kozmopolitski karakter. New York je najveći industrijski centar i najveća luka SAD. Svoj razvoj zahvaljuje što se nalazi na ušću rijeke Hudson u Atlantič. Uz rijeku Hudson je prodirala prva evropska kolonizacija u unutrašnjost sjeveroameričkog kontinenta. Urbanistički se moih-područje zove megalopolis (od grč. megas — velik i polis — grad). U tom se području (u sjeveroistočnom dijelu SAD) smjestio niz velikih gradova — Boston, New York, Filadelfija, Baltimore, Washington i dr. i to je najveća konurbacija svijeta s oko 40 milijuna stanovnika. Naseljenost je gotovo kontinuirana i granice među gradovima nerijetko su samo administrativne (slično kao Ruhr u SR Njemačkoj).

Iz New Yorka polazimo autobusom prema Niagari (oko 700 km), a s Niagare u Wa-

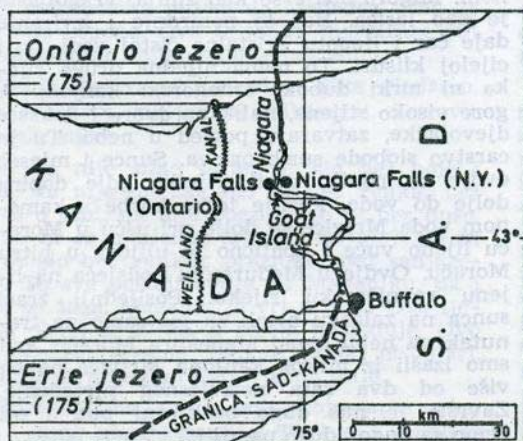
shington, glavni grad SAD (oko 750 km). Autostrada prolazi sjevernim dijelovima Appalachian gorja, pa stoga vijuga, osobito između Niagare i Washingtona. Prije nego opišem naš put, da kažem nešto o Appalachian gorju.

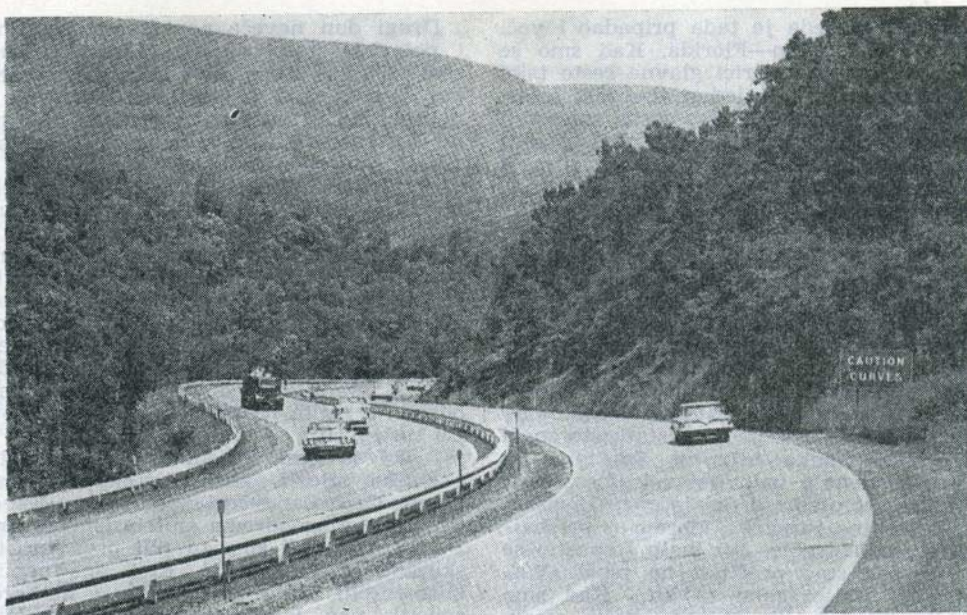
Appalachian gorje (čit. Apalačien) izdužilo se u smjeru JZ — SI u dužini od oko 2500 km. Više manje slijedi smjer atlantske obale. Počima gotovo od Meksičkog zaljeva, prolazi kroz niz američkih saveznih država na sjever sve do kraja SAD, prelazi u Kanadu i seže sve do rijeke sv. Lovrinca. To je staro gorje, nastalo još u paleozoiku (u karbonu, hercinsko nabiranje). Visina mu rijetko prelazi 2000 m. Najviši vrh je Michel (2037 m) u Sjevernoj Karolini. Visinski možemo gorje podijeliti u tri dijela. Južni dio (Allegheny) je najviši i postepeno se spušta prema velikoj priobalnoj atlantskoj nizini. Mi smo poslije prošli ovom nizinom putujući prema Floridi. Srednji dio Appalachian gorja je pretežno nisko gorje (pobrđe) i stoga ovuda prolaze glavne prometnice u unutrašnjost prema velikim jezerima. Ovuda smo prošli autobusom. Najviši vrh trećeg dijela gorja ili njegov sjeverni dio je Washington (1917 m) u državi Hampshire. S druge strane Apalačija, na njegovoj zapadnoj strani, nalazi se velika američka ravnica uz rijeku Mississippi.

Appalachian gorje istodobno je sreća i nesreća za SAD. Sreća iz više razloga. Većim dijelom je šumovito, zato se i naziva »gorje«. S njegovih se padina spuštaju mnoge rijeke, koje čine mnoge brzice i slapove (Falls Line), a to se iskorištava za dobivanje hidroenergije (hidrocentrale). Nadalje, gorje je rudonosno, napose ima mnogo ugljena, željeza, bakra, zatim cinka, olova, nafte itd. Ovdje je Pittsburg, do nedavna najveće metalurško središte SAD. Appalachian su i nesreća za SAD. Sjeverna Amerika ima dva visoka planinska masiva. Na istoku je Appalachian gorje, a na zapadu Rocky Mountains ili Stjenjak, s vrhovima preko 4000 m. Jedan i drugi planinski masiv imaju gotovo meridionalni smjer (S — J), a među njima je velika ravnica s porječjem Mississippija. Budući da u smjeru istok — zapad nema planinske barijere, prodori hladnog polarnog zraka uvijek mogu iznenaditi jug i prodrijeti sve do Floride, gdje tada unište plantaže limuna, narandi i južnih kultura. Takvi hladni prodori čine veliku štetu poljoprivredi. Iz tog se razloga i luka New York smrzava, premda je na geografskoj širini kao Napulj (oko 41°).

Ostavljamo New York i putujemo prema sjeveru širokom dolinom rijeke Hudson. Dolina je toliko široka, da smo iz autobusa rijetko vidjeli rijeku. To je bilo važno napose

PODRUČJE NIAGARE

Autoput kroz Appalachian gorje u državi Pensilvaniji

u prošlosti, jer je dolina omogućavala masovno kretanje evropskih kolonista u unutrašnjost. Kasnija kolonizacija je išla preko Appalachian gorja i to uzdužno — po njegovim izduženim udolinama prema Meksičkom zaljevu. Autostrada napušta rijeku Hudson i skreće prema zapadu kroz brežuljkasto područje, koje karakterizira zeleni pejzaž i više manje kontinuirana naseljenost. Cesta je mjestimično usječena u horizontalne ili blago nagnute slojeve. Područje karakterizira izmjena šuma i obradivih površina (oraniče, pašnjaci — mliječno stočarstvo i dr.) s mnogobrojnim farmama.

Približavajući se rijeci Niagara čujemo zagušnu tutnjavu njenog vodopada. Niagara spaja jezero Erie (25.700 m²) i Ontario (18.600 km²). Ona je granična rijeka između SAD i Kanade. Čuvana je po svojim vodopadima. Goleme vodene mase ruše se s visine od oko 50 m. Svake sekunde se prosječno ruši oko 7500 m³ vode. Imaju zelenu boju u raznim nijansama. Miješaju se sa zrakom i što ga je više u vodi, zelena je boja svjetlija. Ispod vodopada je divovski kovitlac bijelih razbješnenih masa, iz kojih se dižu oblaci vodene prašine. Niagara čini dva vodopada, koje dijeli mali otočić Goat island, što znači Kozji otok, jer je nekada na otoku bila farma koza. Manji vodopad pripada SAD (državi New York), a veći, koji ima oblik potkove, kanadskoj provinciji Ontario. Otok Goat može odolijevati pritiscima vodenih masa, jer je iz granita. Pokriven je niskom šumskom vegetacijom. Na Niagara su dva korepodentna naselja (jedno nasuprot drugom) slično kao kod nas Slavonski i Bosanski Brod, Hrvatska i Bosanska Kostajnica i dr.

Premda su u različitim državama oba grada imaju isti naziv, Falls Niagara (grad Vodopadi Niagare), samo se gradu koji je u SAD dodaje »NY« (država New York), a gradu u Kanadi »Ontario«. Ova se dva grada razlikuju funkcionalno i fizionomski. Američki grad je industrijski (s oko 100.000 stanovnika), a kanadski grad je turistički (s oko 60.000 st.) s turističkim sadržajima u zelenilu i cvijeću. Mi smo bili u oba grada i na otoku Goat island (vidi skicu).

Posebno smo govorili o Niagarinim vodopadima, jer je na otoku Goat island 23. VII 1976. otkriven spomenik Nikoli Tesli, rad našeg kipara Frana Kršinića. Podignut je prigodom proslave 120-godišnjice Teslina rođenja (rođen je 1856. u ličkom selu Smiljanu). Spomenik je dar naše zemlje američkom narodu u povodu proslave 200-godišnjice SAD (1776-1976).

Od Niagare nastavljamo autobusom u Washington, glavni grad SAD. Najprije putujemo ravnicom uz jezero Erie. Jezero doduše nismo vidjeli, jer je autostrada podalje od njegove obale, ali smo vidjeli vinograde kao blagotvorne učinke tih jezera. Velika sjeverna američka jezera su značajan klimatski modifikator, jer njihove velike vodene površine ublažuju hladnu sjevernu klimu. Jezera imaju površinu od 246.000 km² (Jugoslavija 255.804 km²). To područje karakteriziraju farme, vinogradi i šume.

Kod grada Erie napuštamo jezersko područje, zaokrećemo prema jugoistoku i ulazimo u Pensilvaniju. Tu prestaje autostrada i dalje putujemo običnom asfaltiranom cestom. Autostrada se tada izgrađivala. Tak-

voj cesti nižeg reda je tada pripadao i veći dio puta Washington—Florida. Kad smo se čudili, zašto su u Americi glavne ceste tako loše, odgovorio nam je jedan američki šofer: »Mi smo morali nakon dva rata spašavati Evropu od gladi pa nismo dospjeli graditi ceste«. Najprije prolazimo brežuljkastim a onda sve brdovitijim predjelima Appalachiana, s mnogo šuma i zelenih predjela. Ogoļjele padine vrlo su rijetke. Ovo je područje zbog brdovitosti slabije naseljeno nego između New Yorka i Niagare. S desne strane vidimo konture Pitsburga. Prošli smo oko pola puta. Do Washingtona još oko 450 km. Cesta vodi kroz udoline, mjestimično usječena u vapnence. Gledamo pitoreskne krajobraz, koji nas podsjećaju na sjeverozapadnu Bosnu. Gdje je teren nešto ravniji, vidimo farme. Tu je drveće već počelo listati, što znači da nije više daleko Atlantik. Spuštamo se kroz brežuljkasto i valovito područje i nas-koro gledamo otvoreni krajobraz. Horizont je iza beskrajne ravnice. Uđosmo u priobalno atlantsko područje. Još malo i spustio se mrak. Uspjeli smo pročitati na ploči »Washington 24 milje« (oko 44 km). Kad smo ušli u Washington, bio je već potpuno mrak. U autobusu čujemo upozorenje: Washington je pretežno crnački grad (Crnci čine oko 70%), naveče nema bijelaca na ulici, pa stoga se ne preporuča udaljavati se od hotela.

Odsjeli smo u jednom velikom hotelu na periferiji i smjestili se u 8. katu. Ovo navodno jer sam drugi dan ujutro imao neobičan doživljaj. Ujutro me probudilo danje svjetlo. Prišao sam k prozoru i stao kao ukočen videći pod sobom nepregledno zelenilo. Gdje se sada nalazim? Zar smo u Amazoniji ili možda smo se morali prisilno spustiti u kakvoj prašumi? Umoran od napornog putovanja zurio sam začuđeno u to beskrajno zelenilo. Konačno sam se sjetio: Pa mi smo u Washingtonu i, evo sada potvrde onoga što sam čuo prije 10 godina za vrijeme studija geografije, da je Washington sav utonuo u zelenilo. Ova dominacija zelenila je posljedica planske njegove izgradnje na slobodnim površinama. Washington — za razliku od drugih gradova — nije otišao u visinu te ima harmoniziranu arhitekturu. Prvotno su SAD bile samo na sjevernoj atlantskoj obali i imale su samo 8 država. Nova Država trebala je svoj glavni grad, ali budući da je svaka država htjela da to bude na njezinu području, konačno odlučio da podigne novi grad na neutralnom području, u graničnom dijelu Merilanda i Virginije.

Današnji Washington je prerastao svoje prvotne administrativne granice, pa je dio Megalopolisa o čemu smo govorili na početku. Zadržao je svoju eksteritorijalnost (ne pripada nijednoj državi). I vozila imaju svoju posebnu registraciju: D. C. (District Columbia). Washington je grad zelenila, parkova, travnjaka i cvijeća, grad sunca i otvore-nih pogleda.

Drugi dan naveče napuštamo Washington i polazimo autobusima za Floridu. Daljina oko 1800 km. Zbog duge vožnje svaki je dobio dva sjedala u autobusu. Putovali smo neprekidno 28 sati, uz tri prekida radi smjene šofera. Kad smo napustili Washington već je bila noć. Kada je svanulo vidjeli smo nepreglednu ravninu. Često smo prelazili vodotoke koji se spuštaju s Appalachiana i utiču u Atlantik. Promet nije bio velik, jer je bila nedjelja. Putujemo cijeli dan. Približujući se Floridi ugledasmo palme, kako nadvisuju drveće. One od sada stalno razveseljuju naše putovanje. Ništa ne daje toliku slikovitost kraju kao palme. Ono što je lav među životinjama, to je palma među drvećem. U gradu Jacksonvillu bio je podnevni odmor, a zatim nastavismo put kroz Floridu. Do našeg cilja — do grada Miamija — ima još oko 400 km. Putem smo se zadržali na nekoliko mjesta. Zanimljiv je bio kozmodrom Cap Canaveral (prije Cap Kenedy). Obilazak kozmodroma autobusom je trajao 2 i po sata. Mi smo tu bili prva turistička skupina iz Jugoslavije. Kad smo napuštali kozmodrom, sunce je zalazilo i naskoro se spustila noć. Izmoreni od dugog putovanja zaspali smo. Najednom autobus stane i mi se probudimo. Gdje smo to sada? Oko nas je šuma čudnih golih stabala s blagim ispučenjem u sredini kao jake izdužene bačve. Naskoro spazimo da su to palme, koje imaju krošnju visoko gore. Bio je to grad Miami. Stigli smo u ponoć i restoran u hotelu više nije radio. Rekli su nam da su nas dugo čekali radi večere. Ostadosmo bez večere, a mi izgladnjeli. No nismo se ljutili, jer je bilo vrijedno žrtvovati jednu večeru da bismo vidjeli kozmodrom. Posjet kozmodromu nam nije bio predviđen u programu putovanja.

Pošli smo u prvi caffeshoop, koji je još radio. Za šankom smo vidjeli dvije lijepe mlade žene s blagim osmijehom na licu, jednom riječju kao da je priroda u njima htjela pokazati savršenstvo. Upitali smo ih odakle su. Odgovorile su: Španja (Španjolka). U ovom dijelu Amerike ima izravnih potomaka prve španjolske kolonizacije koja je došla na ovaj kontinent ubrzo poslije Kolumba. Gledajući njih, mislima smo se prenijeli u naše mediteransko podneblje, čije žene spadaju među najljepše žene svijeta. U Miamiu su natpisi na ulicama dvojezični: na engleskom i na španjolskom.

Približavalo se vrijeme za povratak kući. Drugi dan poslije podne avionom polazimo u grad Nasau na Bahamskim otocima. Tu je dominacija crnačkog stanovništva. Ovdje smo bliže prirodi, jer nema golemih hotela kao na kilometarskim plažama Miamija (Miami Beach), već niskogradnje u zelenilu. Odavle smo krenuli avionom u Bruxelles i dalje ekspresnim vlakom kući poslije 12-dnevnog putovanja.

Ovaj putopis je napisan u povodu podizanja spomenika Nikoli Tesli (1856—1943) na Niagarinim vodopadima 1976. godine.

Mozaici s Kamešnice

PETAR TABAK
SPLIT

Jeste li bili na Kamešnici?
Otrcano pitanje!

Tako pitaju koji ne znaju išta kazivati o Kamešnici. A zna se: Kamešnica je gora i vrh, ali samo je Konj najviši vrh Kamešnice.

Nikša, i Davor, i Zoran, sjede na zadnjem mostiću nad Podgradinom i sva se trojica kunu da će iduće nedjelje opet i istim putem na Konja. A Konj je ravnih 1849 metara nad morem.

Onda je bolje pitati: hoćete li opet na Kamešnicu? Bar kada slušate Nikšu, zagrižena planinara, suha i otegnuta u donkihotovim mjerilima.

— Hoću! I odmah će udariti južnom stranom Graca! Tamo je put — veli Nikša. Tako pokazuje specijalka.

Ni Davor ne niječe ista htijenja. Zoran je šutio. A ja? Zapjevao sam da me Kamešnica na ovakav način neće više okusiti.

A bilo je baš kako se kazuje u vještijim zapisima i po ugašenim predajama: i o drvo i o kamen. Bilo je: povuci i potegni. Bilo je zovi i snadi se kako te pamet posluži i kamo te noge potegnu. Bilo je i: Zoraneee i Davoree! Bilo je tako i ovako u četrdeset i drugome tjednu sedamdeset šeste godine našega stoljeća. a u listopadnoj nedjelji, punoj sunca i ozona u zraku.

Vičeš: Davoreee..., vičeš: Zoraneee...! jer se gube u guštarama, jer se mrse s granama bukvičica, jer im stope u zemlji, u otpalu lišću ne nazireš.

A planinar si. I hoćeš da ste zajedno, da dijelite planinu i po rifu i po okusu, skupa. Zato se dozivaš, zato ih pozivaš. A zov ti se ne razliježe kočičevskim zamaskama po dolicima i bregovima. Kako bi, kada se sve u onoj širokoj drazi zgusnulo na stotinjak metara, sve te opasalo stjenovitim opasacem i zasulo gustim granama bukvičica. Znaš sam da ti iza leđa ostaje seoce Podgradina, a sve ostalo je u ruci slušaja. Osjećaš slanost vlastita znoja i čuješ vlastit zov koji se ne odbija kao jeka, zov koji umah zaguši guštara, zov koji ne nadjača tustu naslagu otpala lišća, žuta i šušta, tiha u svojoj jesenjoj plahosti, neodoljiva u svom raznobojnom rasloju. Zov drugu drugu koji ponesen nekom divljom snagom, iskušava sebe u toj izbrdini, juri po pruću, probija se kroz gole grane, sručuje se u suho granje, trči nepoznanici i pripija se svojim koracima u strminu.

I kada se nađosmo u srcu bukvičica, učini mi se da smo svladali svladano, ali da nikada neću doseći što nas čeka.

Pitate li kako ćete se vladati između prijedena i neprevladanoga? Meni kazivahu, a zašto da vam ne ponovim: Ako pogledaš preda se, uhvati te strepnja. Osjećaš se nemoćniji i usamljeniji. Pogotovo ako prvi put gaziš neprijatan teren. Ali nemoj se osvrnuti na prijedeni put jer taj ništa ne kazuje. Tako bi moralo biti, ako ste prvi put na putu koji vam je toliko prijatelj koliko ga poznajete, a ni po čemu ga prepoznati ne možete, niti se sam dade prepoznavati.

Uh, majko moja, kud krenuh u ovo sunčano jutro! Tako se otima u duhu i ustima. I neću da se opet jadam. Jadao se dosta i jadao u putu. A dvije smo godine, Nikša i ja, nagonili jedan drugoga: Kad ćemo uzjahati Konja?! Kada smo krenuli u Kamešnicu, izabrali smo manje korištenu varijantu. Ići ćemo s Podgradine, s Buškoga blata. Neka je strmovitije, neka je jezovitije. Još me godine i snaga drže. Tko zna Nikšu, zna da je duplo mlađi od mene. A takvima se je nadati da će lako opet imati vremena za podgradinsku varijantu. Meni je brže iskoristiti vrijeme. A s nama će Davor; neka i Zoran dođe. Bit će nas više za razgovor i potrebu, nek Nikša uvjerava da je do Konja grebenom lako i dostupno.

Kada sve predvidite i sračunate elektronskim mjerilima, dogode se iznenađenja.

A prva me sitna slučajnost onespokojila: Nikša nije pogodio parkiralište od posljednjeg ture, nije se snašao otprve: ušao je u selo Podgradinu svojim «renaultom» drugim utokom. Slijevio se s tamnosivom asfaltnom odokom; a tko ne zna da se u naselja može ući s više pravaca, Nikša je htio pogoditi onaj prvi. Želio je reprimu, a ponovio je promašaj. Vratilo se. Za motorizaciju ništa lakše. Za došljaka pravičica iskra sumnje i nepouzdanja. Iskra sumnje? Poznaju li «oni» Kamešnicu kako sam ušima slušao? Zabasati već na prilazu! Što će se tek obistinjavati u ulazu u goru, u hod kroz goru, u napadu na vrh?

Treba li da ponovim da nikada nisam pohodio Konja kamešničkoga sa sjeverne strane? Ne s Vagnja. Ne s Korita. S Buškoga blata! I Nikša, i Davor, i Zoran, pohodite jednom ranije taj kraj s te strane. Treba grebenom, ponavljahu. Ali od grebena do grebena je i razlika, i muka, i nevolja, i stotine predodžaba. Kao što ih je prohodnih, ima ih neprohodnih! Kakav je to greben koji se proteže od izdaha potočica Ozrne do sljuba Graca s bilom Konja?

Kada smo već upali u Podgradinu i kada sam izašao iz kola, nije se moglo zamisliti podrobnijih promišljanja. Sjećam se samo nekoliko kuća, dva krupna kestena i vijugavog

nogostrupa uz Ozmru. Sve dalje zapa u znoj, i šikaru. Još jedino potok Ozrna glasnije upozoravaše da smo na tragu, da smo uz njegova rebra, da ga treba slijediti i da sve dublje zalazimo u Široku dragu. Pa se usčavrljao kao stara bakica, taj Ozrna potocić. I bogte-pitaj o čemu ne bajaše. I dok on poskakuje kao razigrana košuta, a ti se propinji uzastranu. Misliš: lakše je njemu. On se, djetinjast, lak i okretan, mlad, poigrava i ugiba svakoj prepreci, preskakuje zaobljene izbočine i silazi njima nizbrdo. A mi kao mravlji poklonici, kao crni pokornici, baš kao nepopravljivi tvrdoglavci, kad uvrtili u glavu »direttissimu«. Njih sva trojica bijahu istoga kova, istih odluka, istih strasti: ravno — pa kud prođeš; ravno — pa kamo nabasaš. A istini za volju, bijaše u toj »direttissimi« neobično više i visoko planinarskijega, bijaše slikovitosti do besvijesti, bijaše pregrštijih čari i u pregazima, prijestupima, u vrtlozima i čudnim i najšarolikijim zemnim arabeskama i spletovima crnice i drvija. Istina, nije bilo prostranih veduta, ali je bilo nepreglednijega mnoštva sitnijih i čarima sličnijih prirodnih razglednica. Tu, u toj drazi naniza se riznica mašte i majstorstva prirodne umjetnine. Samo je nevolja bila: ništa nisam mogao o tome zabilježiti. Sve što je bilo ostalo je u meni pripito kao u nekom sjećanju. A nosio sam sobom kino-kamericu; i slajdovi mi bijahu napeti u starome i dobrome i poslušnome »altixu«. Od fotografiranja — ništa, kad moji neumornici ne dadoše ni predaš odmora, da se zanešenjak i vječni gladnuš svijeta na čas zaustavi i da obistini živu istinu Kamešnice: i onu vrzinu s potokom i brežuljcima, pa onu mrku kamenu barijeru, narovašenu, ispečenu, prsatu i (za nas!) neispenjivu; pa onih nekoliko izvorčića: ni Vrilo Maroševu, ni Studeno, ni Perešino, ni Jurićevo, ni jedno. A svi vapijahu za uspomeničenjima! Jer, što je ljepše od vrela, što življe od izvora, što okrepljujućijega od njihovih voda! A voda je odvajkada znamen života i ona u sebi nosi, bar tako se baja, čarolije mitskoga svijeta!

Hodaš i višeš, zoveš; hodaš i probijaš se kroz granje. Dozivaš sveudilj: Davoreee, Zorane! I zov ti se isprepliće s upozorenjima potocnim. Jer taj kamešnički vjeran pratilac stalno upozoravaše u svojim mrmorenjima: tu sam i ne odvajajte se od mene, bit će vraški ako me ostavite. Bar tako se meni pričinjaše. I Nikša je — naslućujem — osjećao u onome potocnom grgotljanju, cilkikanju, vragoljanju da mu se držati toga stanca, te jedine postojanosti planine, mada je i on, potocić, pravio čestoputa s nama »šegu«. Čas bi se ispradio da se malo poslije zaleti, splete i sakrije; čas bi počucnuo pod grane, spleo se u gustiše, i sad ga traži i pronalazi i slijedi. Mladac, mislio sam, mladac i što mu možeš... kada sami ne bijasmo sličniji šarkama da se prije svega priupitamo u selu od seljaka o oputinama Kamešnice. A seljak, kao seljak protumačio bi, uputio bi, rekao bi: tri su sta-

zice do Konja, ne jedna uzenglija. I konj je Konju pristupan, a ne kao što odlučismo da su nam snage i noge dovoljne.

Zoraneee i Davoreee..., zoveš izmakle drugove, sveudilj zovkaš da se ne izgubite, i glas ti se gubi u šikarama Široke drage i ispliće sa šibljem bukovinim čudne arabeske muke i napora, i ushićenja, dok gaziš crnicu i otpalo lišće i Ozrna te prati u stopu. A s lijeve ti strane valovit izbraždan teren. Ako možeš više od vidostupa sagledati. S desna — tamo je kamena grbača Kamešnice koja se propinje, vragu joj dušu daj, kao obijestan pastuh, uvis, ravno gore, meni u nepoznato. A znamo i naslućujemo da je navrh te »kalvarije« Konj. Samo koliko je to još do Konja? Zna li itko živ i vješt i kadar kazivanju? Ne šute svi, svi nešto mumljaju. Samo je to mušklo natucanje, kada ni potocić ne pozna Konja jer se pod njime rađa i pod njime duboko, duboko umire u gustirni i još, tko zna, ako ne gubi življenje u blatu Buškome. Ni osunčani vrškovi najviših stabala ni u svome desetljeću, ni stoljeću! ne vidješe bilo Kamešnice koju, bogtepitaj s kojih razloga, konjem nazvaše. Što potocić zna, nije kazao mi žuni, pjevi, nit ikojem živinčetu, ni biljci ne progovori. Samogovorenje mu je divljenje životu, pjev rađanju i svojoj smrti. Ali svaki svoj bijes utiče u neku demonsku snagu svoje postojanosti-nepostojanosti i to uštrcava u žile čovječje, u čovječje pamćenje i praćenje. Najčudnije čudo: nit oživljuje, nit umire s čovjekom biva. Nešto tajinstveno, nešto mistično, nešto neuhvatljivo, nešto što je život u Životu. I što mogu i znam da tu šaru života svoga, i našega, i gore Kamešnice, i toga potoka Ozrne, u tome trenutku osnažim riječima? Evo kazujem jer me tako sili kazivanje, a što u ovome kazivanju ne silazim i još ne uzmičem od potoka, trenutak je usjekotine u dušu. Nekako mi se čini da sam dijelici toga, svoga kamešničkog života, prepustio potoku. I njegovo potihlo šumorenje postaje u mojem duhu pretočenje u moje žile, postaje vodičem života i sudbine, i moje i naše postojanosti u hodu Kamešnicom.

Zoraneee... Viči, i Nikša viče. A rod je sa Zoranom. Zove dok se ovaj ne ozva iz daljine, s uzvisine. To prepoznaješ po tijeku odziva. I poslije malo vremena pojavi se Zoranova figura na zupcu grebenaste uzvisine. Stoji kao Apolon Belvederski, uspravan i ponosit, čvrst i siguran u se, u svoju postojanost, dok tvoje noge drhte od glave, od umora, od neizvjesnosti. Gdje si, Zorane? Na grebenu je. Vidi mu se obris kroz granje. Motiv kao da je s nebesa ušaran u taj šibljiji pakao. Ali kada smo već u paklu, nek sve paklenije bude! Komu je ono palo na pamet da se svi uspnemo uzbrdici na greben? Netko je u onome očaju probijanja kroz granje to izustio, i bio je rizik pokušati, pa ipak se počesmo grbiti i propinjati uz kamen. Iz mučnoga na mučnije, iz paklenijeg u strašnije, iz kapi snage —

u potpunu iscrpljenost. Uspinješ se i noge ti od umora klecaju, i srce mahnitije lupa, i guši te nešto pod grlom. Čini ti se da se vratiš, da odustaneš, da kloneš, pa nek se zbude što se dogoditi ne smije. Ne možeš ostati, moraš dalje. Ne od sramote i nemoći, već jer si na putu, a putnik ga mora svladati. To je neumitnost. A pogledaš li gore, hvata te malodušje. Strava je u tebi stravičnija ako se obazreš. Nikako pogled ne spuštaj dolje. On zavarava, a ne pomaže penjanju. Tu, u mjestu koje upravo označavam, tu, desno od Široke drage, na kosini grebenaste razrađene kame- ne stijene koja se proteže dugo, zmiјasto uvis, u vis, baš tako! Nikša mi prihvati ruksak. I bi mi lakše ne od laknuća koliko od osjećaja da nisam sam.

Onda ostavismo potočić samome sebi, nek dalje čavrlja, nek se i dalje sobom poigrava i krenusmo u nemiliji dijalog sa stijenom. Ta bijaše opakija, bezdušnija, sebičnija i hladno- krvnija. Radila s nama što je htjela i kako je htjela: i gore i amo i tako, i skači i preskači i silazi, pa grdi pa psuj pa pakosti jedan dru- gome. Bilo je, kažem, svega. I dugo je to tra- jalo. Jer to bijaše greben, Nikšin greben, koji po njegovu sudu bijaše treći stupanj lakoće. Kada smo stigli iscrpljeni do visa, dočeka nas mučilište, novo, pogrđnije i zlobnije. U svojim je njedrima skrilo sve pakosti koje može neprijatelj neprijatelju pružiti: gust i isprepleten teren bukovih grana. Taj zarezao nas kao bijesno kuje. Ustobočio se i koso naslonio na bilo planine, a promekotio je kožu da čovjeku bude neugodniji. To bijaše nikša- davorova »direttissima«. Koliko je trajala? Meni se činilo da se probijamo dugo stoljeće.

I što da detaljnije to opisujem! Koji želi kusnuti toga dijela Kamešnice, nek se svrati u taj pakao; koji ne vjeruje, nek ponovi tu »direttissimu« jer sve je na ovom zemnome svijetu povljivo. Samo nemojte udariti tom stranom kada je lišće na granama. Bit će ja- dovitiјega jada. Mi smo bar mogli sagledati par koračaja pred sobom. Koji krene u lisnato vrijeme bukvika, bit će slijep kod i najbolјega očinјega vida: imat će pred sobom lisnato- maglenu mrenu, svijet će mu postati zastrt i nedokučivijim će prostorom bazati.

Naviknuti smo da poimamo: koji se iz pa- kla uspije otrgnuti da je spašen bijede. Na Kamešnici toga dana ne bijaše ponovljiva ta varka životna. Kad ispasmo iz mraka drvija i šiblja i granja, prasne pred nama valovit teren iščičkan grbinama, zazenjen, buse- nast i sunčan. Četvrti je sat hodanja našim nogama. I udarismo strminom. Lijevo ostaju grebenaste stijene, a desno se survava padi- na sjeverne strane Kamešnice. I ideš s noge na nogu, ravno i vijugavo, kroz busenje. To nije više namočena crnica, niti kamena izbo- čina, niti pletivo bukvinih grana, ali je to nazorovska niska makija, šipraž, ševanje, čvrsto i oporo. I nikada ne znaš kad će te i taj dio Kamešnice zaskočiti, prevariti i nogu

ti smotati u škrapu ili ti podvaliti neku ru- petinu i svaliti te u svoja njedra. Zasmijulji se svojim mirisom smole, nakloni ti se kao umilјata gospodica, a onda te prepadne, izne- nadi i stalno ti pijucka kap po kap snage, i vjeru ti gricka i pouzdanje mrvī kao termit.

Mani ljepote vidika; ne spominji mi dolje prostrto Buško blato i modrinu njegovih voda, nit' sad traži daleko Livno; treba zabo- raviti na simpatičan Cincar, na daleko zabit u maglicu Vran, i ne gledaj Staretinu. Bjež, brate: treba paziti na ono što ti treba pod nogama i što te još čeka u tome nesigurnom putu. I već si visoko, visoko i disati je teže čovjeku, pogotovo ako nosi ruksak pun rek- vizita i hrane i vode i foto-vragova. Baciš pogled u daljinu ne bi li otkrio nešto snazi zamamnije, i to letimice, načas. Kako bi ina- če kada si vezan uz gled u zemlju i koncen- tričnu pažnju, kad je na Kamešnici s te strane busenja i šipražja kao u moru valovlja!

Tamo podalje, na onome kosom proplan- ku, u procjepu leži kosina nekoga puteljka, oputine, što li. Misliš: pa da svrši već jed- nom to nagazanje po šipražju, udarimo tome pravcu! Ali da, već se Nikša propinje uz kamen ka grebenu na bilu, a Davora i Zora- na nigje ni za lijek. Onda viču odnekuda, kada si izgubio svaku nadu da ih se doko- paš: Brže, brže, tu pred nama stoji divoko- za. I zašto im ne bi čovjek vjerovao, akoli se i sam rođenim očima ne uvjeriš!

Ali sada smo bili negdje pred vrhom. Konj će nam prasnuti pred očima kada se uzveremo zadnjom uzveretinom, kojih je u onim uspinjanjima bilo podosta. Kada stigos- no, Nikša i ja, na bilo, mogli smo mirnije predahnuti, pažljivije osmotriti horizonte. Opazio sam da smo nekoliko stotinјaka me- tara pred trigonometrijskim stupićem. Tu je bio Konj, najviši cilj naših današnjih muka. Oko vrha vrzli su se Davor i Zoran. Na vrhov vršak stigosmo za četvrt sata. I od- mah počeh zaboravljati sve prepačeno. I dobro je da je tako, jer se nikada i nitko ne bi podao slatkom promatranju svega što ga okružuje i što vrhovi pružaju. A s Konja se vidi skoro sve, da ne kažem čitav svijet. Pra- timo oštrulјke koji dubu u vedro nebo i nez- natno se izdižu nad magličastu koprenu. S juga je najprije Svilaja. Mosoru se uzdižu nad maglenim morem samo Vickov stup i Veliki Kabal. Kako se samo jasno uočava Sveti Jure biokovski! I prostim okom mogao si vidjeti Jurin produžetak u televizijskome tornju. A što ono strši iz magličasta zastora podno Biokova, trebalo bi odgonetnuti. Sje- verno sam prepoznao svoje starije znanice: i Čvršnicu i Vran i Goliju i Cincar i Stareti- nu. A Buško nam je blato bilo kao na do- mak ruke. Učini ti se da ga možeš zgrabiti šakom, kad je toliko ispod tebe. Ta varka planine Kamešnice, koja se vragolјasto i osorno survava u dubinu s te svoje sjeverne strane, čini ti se stvarnost, mogućnost je oz- bilјna shvatljivost.

Sve gledajte s Konja, samo nemojte promatrati duže od trenutna pogleda Konjinu grbaču. To je siva i grdobna zaravan svemu oprečna što sam dosad kazivao. Pa i ona je gledljiva ako odmah zaboravite znoj i muku i strepnju koju ste do Konja propatili. A čudno nas preporodi vragoljast let leptira. Vidi, vidi vruga, kako se samo uzverao s nama gore. To je netko procijedio i sam ne vjerujući da će na toj visini leptiru morati posvetiti pažnju svoju ljutu. Jer, čudno, do tad ne susresmo ni ptice ni zmijsurine, a bilo je gajeva, bilo zmijskih kutaka. Nitko nas ne dočeka do nijema leptira koji se vrzao oko nas i letom pojao psalam visu i mukama koje plaćamo dohodu na nj.

Pa da i o silasku progovaram? Ne, dosta je kazivanja, ako o Kamešnici još ne bi trebalo kazati da nismo imali vremena pohodi-

ti pod Konjem »živo vrilo« Rovanji, a da smo se do grla nalokali studene vode s vre-la Maroševa koje kao mala lokvica ispuza iz zemlje i krijepi žednu površinu ispod gole stijene i grbine namrđena Graca.

I tako, danas Kamešnica u svojoj podgradinskoj varijanti posta proteklost. Sve doživljeno polako u grču vremena blijedi, a javlja se nova težnja poslije prvih spoznatljivo-sti: Konj blijedi u svojoj tisućosamstotoj visosti, a želja za ponovljenim susretom opet klija. I dođe mi tako iz neka žara, iz potrebe, dođe da viknem:

»Nikšaaa, predomislio sam se; kada ćemo opet na Konja? Trebat će utrčati pod Gradinu, pa ćemo bazati Brljušom dok ne naiđemo na stazicu, ali ćemo Gagićevom dragom doprijeti svakako do Konja. Nikšaaa, hoćemo li...?

U 1999. godini

VALENT HOFER

RIJEKA

Nedjelja je. Dan se bliži kraju. Vraćam se s izleta u Rijeku i kod zgrade guvernerove palače nehotice iznenađen stanem. Protrljam oči da se uvjerim ne sanjam li možda: preda mnom diže se u visinu monumentalna nova zgrada, mnogo većih dimenzija od nekadašnje zgrade, koja mi je ostala u dobrom sjećanju dok sam još planinario s drugovima Karlom, Franjom i Milanom. Zgrada je osvijetljena reflektorima sa svih strana. Između mnoštva prozora koči se velik natpis: PLANINARSKI DOM. Ispred zgrade ne vidim nijednog auta, a okolo doma prostire se divan park ukrašen fontanama s vodoskocima u okruglim bazenima. Oko njih na klupama sjede mnogobrojni građani i čekulaju. Čist zrak zasićen je mirisima cvjetnih nasada i raznog grmlja.

Predsjednik Saveza planinarskih društava Rijeke, drug Stanko, stoji pred ulazom Doma i razgovara s grupom planinara. Smiješka mi se već izdaleka i maše rukom. Pridem i pozdravljam se sa svima, a on me pita:

»Zar ne ćete s nama? Proslava će ubrzo započeti!«

»Proslava? Kakva proslava?« čudim se ja. »Nije mi o tome ništa poznato.«

»Pa stodvadesetipet-godišnjica organiziranja planinarstva u Hrvatskoj i Jugoslaviji.«

»Kako godišnjica? Pa nedavno smo slavili stogodišnjicu?! Zar je vrijeme odonda tako

brzo prošlo? Pa gdje sam bio ja i svi ovi, koji tu stoje i čekaju?!«

»Čudite se? Nemojte se čuditi. Ljudski život se mnogo produžio otkad smo se vratili normalnom načinu življenja, onako kako su živjeli naši predci ili pradjedovi. Nema više automobila i aviona, pa čovjek opet hoda i upotrebljava i koristi svoje noge!«

»Ma kako to? I zašto?«

»Zašto? Posve jednostavno. U utrobi Zemlje više nema nafte i motorizacija je naprosto nestala, tako brzo kao što je i došla. A što je najvažnije, ni ratova više nema! Nastao je opet raj za sve ljude i životinje!«

Nikako da se snađem, ali gledajući pomni je prisutne drugove planinare, većinom stogodišnjake, no još uvijek čile i dobro raspoložene, počinjem i ja pomalo shvaćati... Oni se smiju mojoj otrcanoj naprtnjači na leđima, pa će mi Pero:

»Već si mogao nabaviti novu naprtnjaču, jer ova tvoja je poznata još s proslave stogodišnjice na Plátku.«

»Izgledaš kao da si četvrt stoljeća prespavao u nekoj spilji, jer te odonda nisam vidio«, nastavi Ervin.

Dug i rezak glas zvonca ogласi početak akademije, pa mi svi krenemo u svečano okićenu dvoranu...

Uto se probudim! Da, da! Što se babi htilo, to joj se snilo!

Planinska medicina

Prof. dr ŽELJKO POLJAK

ZAGREB

Medicinski problemi ljudstva koje boravi, djeluje i kreće se na velikim nadmorskim visinama veoma su malo poznati zdravstvenim radnicima u našoj zemlji. O njima nema ni spomena u nastavnim planovima naših medicinskih fakulteta, a i naša medicinska književnost je u tom pogledu više nego siromašna. Što se pak praktičnog iskustva tiče, u Jugoslaviji ih je tek nekoliko na koji su kao ekspedicijski liječnici pratili naše alpiniste u visoka svjetska gorja (Himalaja, Ande, Pamir, Hindukuš) i to su isključivo Slovenci. Tako je npr. ljubljanski fiziolog A. Zupančič objavio svoja iskustva o prilagođavanju alpinista na Himalaju (1), a J. Andlovic liječnički izvještaj Druge jugoslavenske himalajske ekspedicije (2). U Hrvatskoj je Nada Poturica iz Splita dala prikaz iz literature o medicinskim problemima himalajskih ekspedicija (3), a u Srbiji je I. Stojanović objavio medicinski priručnik za gorske spasavaoce (4). U nekih drugih naroda postoji o planinskoj medicini prilično bogata literatura. Među najstarijim monografijama je Rivolierova *Medecine et montagne* iz Francuske (5), a najnovije je Wardovo upravo kapitalno djelo *Mountain medicine* objavljeno lani u Engleskoj (6). Spomenimo još da je prošle godine londonski Alpine club organizirao simpozij posvećen fiziološkim i medicinskim problemima alpinizma i da su radovi objavljeni u posebnoj publikaciji (7). Značajno je da se radovi i publikacije o planinskoj medicini objavljuju većinom izvan okvira medicinske publicistike.

U ovom broju Liječničkog vjesnika prvi put iznosi svoja iskustva iz visinske patologije jedan liječnik iz Hrvatske koji je kao liječnik i alpinist sudjelovao u nekoliko alpinističkih ekspedicija, posljednji put lani u Andama, a osim toga ima višegodišnje iskustvo kao gorski spasavalac i instruktor Gorske službe spasavanja. U prošlom broju objavljen je i njegov Liječnički izvještaj Hrvatske alpinističke ekspedicije u Ande (8).

Iako planinska medicina nije priznata kao neka posebna specijalnost, ona to u stvari jest. Specijalisti ove struke vrlo su potrebni i traženi jer je bez njih nemoguće uspješno organizirati himalajsku ili neku drugu ekspediciju u visoko gorje. Planinska medicina se bavi problemima visinske fiziologije, patologije, terapije i preventive. Pritom valja naglasiti da sve te četiri medicinske discipline u uvjetima u visokim gorjima nemaju mnogo sličnosti s našim svagdašnjim medicinskim problemima. To uvjetuju uglavnom dva činioca: niski atmosferski tlak s niskim parcijalnim tlakom kisika i ekstremno oštri klimatski uvjeti s temperaturom zraka do minus 40 Celzijevih stup-

njeva, velikom snagom vjetra i neometanom insolacijom. K tome valja dodati da se obično radi o ljudima izloženim krajnje teškim fizičkim naporima (usponi u ledu s teškim teretom na leđima). Među brojnim problemima planinske medicine spomenut ćemo dva koja se javljaju već prije odlaska na put, još u domovini penjača. Jedan je sastav ekspedicijske apoteke, a drugi trijaža ekspedicijskih kandidata.

Određivanje sastojaka ekspedicijske apoteke vrlo je delikatna i često sudbonosna zadatak. Jedna je ekspedicija npr. ostala bez svih ampuliranih lijekova jer su se ampule ili rasprsnule u niskom tlaku velikih visina ili su popucale zbog smrzavanja svog tekućeg sadržaja. Zato se ne treba čuditi što je Aleraj našao za potrebno da svom ekspedicijskom izvještaju u prošlom broju LV doda kao prilog sastav ekspedicijske apoteke.

O drugom teškom problemu, ispravnom izboru kandidata za ekspediciju, mogao sam se i sam uvjeriti kao predsjednik Ekspedicijskog odbora Planinarskog saveza Hrvatske. Ne postoje naime nikakvi sigurni testovi ili kriteriji po kojima bi se moglo unaprijed utvrditi da li će se, kako će se i kako brzo nečiji organizam adaptirati na visinske uvjete. Svi se ekspedicijski liječnici slažu da se nikako ne može unaprijed znati kako će se fizička, psihička i socijalna struktura pojedinog penjača ponijeti u visinskim uvjetima. a niti liječnik može u tom smislu na sebe preuzeti neku odgovornost. Unatoč vrlo strogom kriteriju s obzirom na fizičke uvjete, četvorica su naših ekspedicijskih kandidata poginula 1974. u stijenj Uže na Kavkazu. Budući da nema preživjelih svjedoka nećemo moći doznati u kojoj je mjeri uzrok nesreće bio u objektivnim, a u kojoj mjeri u subjektivnim okolnostima (možda npr. nekritičnost uslijed cerebralne hipoksije, tzv. visinske bolesti?). Način reagiranja pojedinaca posve je nepredvidiv. Prateći ekspediciju liječnik jedino može pokušati da ublaži nastale znakove poremećaja ili da u težim slučajevima prekinе uspon.

Patologija je veoma bogato i specifično poglavlje planinske medicine i još uvijek puno nepoznanica. Upravo je klasičan primjer visinskog plućnog edema, vitalno opasne bolesti, koju obrađuje Aleraj u ovom broju LV, s pravom ističući teškoće u definiciji i dijagnostici. Prepoznatih slučajeva je u literaturi tako malo da se svaki od njih posebno publicira, a ovo je prvi takav kazuistički prikaz u našoj medicinskoj literaturi.

Vrlo je teško odrediti granice planinskoj medicini. Iako se obično uzima kao kriterij nadmorska visina od 5000 do 6000 metara, ta

granica ne može biti oštra i samo je relativna. Točnije: fiziološki i patološki problemi inad te granice čine planinsku medicinu u užem smislu, dok planinska medicina u širem smislu obuhvaća i niža područja, pa tako i našu zemlju. U našoj zemlji ova se struka bavi uglavnom s dva područja. Jedno je sportsko-medicinska fiziologija, koja je osobito važna u alpinističkoj djelatnosti, a drugo je pružanje medicinske pomoći u područjima gdje redovna zdravstvena služba nije u stanju da djeluje. Uz to valja spomenuti da nisu rijetki ni blaži oblici visinske bolesti, iako u nas nema visokog gorja. Ona naime ne ovisi samo o atmosferskom tlaku nego i o nizu subjektivnih i objektivnih okolnosti, kao što su npr. kondicija i treniranost, psihostatus, brzina penjanja, temperatura i vlažnost zraka. Budući da je naša medicinska javnost o toj zanimljivoj djelatnosti vrlo slabo obaviještena, bit će korisno da i o tome kažemo nekoliko riječi. Planinskom medicinom, primijenjenom na naše geografske uvjete, dakle, planinskom medicinom u širem smislu, bavi se u našoj zemlji priličan broj liječnika, ali budući da organizacijski djeluju izvan zdravstvenih ustanova, kao članovi Gorske službe spasavanja (GSS) u republičkim planinarskim savezima, njihov rad ostaje prilično anoniman. Iako se naša gorja ne mogu usporediti s visokim gorjima svijeta, djelovanje liječnika naše GSS je ne samo visoko specijalizirano nego i delikatno.

Liječnik gorski spasavalac osposobljen je za pružanje medicinske pomoći i penjaču u nekoj stijeni visokoj stotine metara, gdje ne može intervenirati ni najbolje opremljena redovna zdravstvena služba. Ne treba posebno naglašavati kako je takav rad opasan, težak i rizičan. Nedavno se u Sloveniji dogodio i prvi smrtni slučaj liječnika na takvu zadatku, kad se prilikom pokušaja spasavanja alpinista unesrećenih u jednoj stijeni Julijskih Alpa srušio helikopter GSS i svi su članovi posade zajedno s liječnikom poginuli.

Nadalje, našoj je medicinskoj javnosti nepoznato da su liječnici GSS u stručnom pogledu prilično povezani, da se izobrazavaju na posebnim zimskim i ljetnim tečajevima i da je njihov rad dobrovoljan i besplatan jer se osniva isključivo na altruističkim humanim pobudama.

*Liječnički vjesnik, glasilo Zbora liječnika Hrvatske u Zagrebu, objavio je u svojem 98. godištu (broj 10, 1976) Liječnički izvještaj Hrvatske alpinističke ekspedicije »Ande 1975« dra Borislava Alaraja, a u slijedećem broju njegov stručni članak Visinski plućni edem, napisan na osnovi vlastitog iskustva prilikom pružanja pomoći dvojici oboljelih japanskih alpinista na Aconcagua u Andama. Na naslovnoj stranici toga broja objavljena je i planinarska slika iz Anda, a u rubrici Osvrti članak Planinska medicina u kojem profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu, dr. Zeljko Poljak, prvi put u povijesti naše medicine obavještava domaću medicinsku javnost o planinskoj medicini, vrlo slabo poznatoj medicinskoj specijalnosti. Taj je članak pisan jezikom razumljivim i medicinski neobrazovanim čitaocima, pa ga u cijelosti prenosimo u Naše planine.

stičkim humanim pobudama. U našim planinskim područjima postoji više manje dobro organizirana mreža obavještajnih točaka, a u većim mjestima u blizini kritičnih područja stanice GSS. S njima dobro surađuje Služba javne sigurnosti pružajući spasivaocima na raspolaganje svoju službu veze i transporta. U slučaju nesreće u planini ekipa GSS nalazi se već u roku od nekoliko sati na potrebnom mjestu, a to su obično najteže pristupačni dijelovi planine.

Liječnici GSS Jugoslavije održali su dosad i četiri međurepublička sastanka. Organizirala ih je Koordinacijska komisija za GSS Planinarskog saveza Jugoslavije. Prvi je sastanak održan 26. i 27. listopada 1963. god. na Sljemeni, drugi 19. i 20. prosinca 1964. na Trebeviću, treći 14. i 15. listopada na Šar-planini, četvrti 14. i 15. prosinca 1973. u Zagrebu, a peti se održava upravo ovih dana u Velikoj kod Slavonske Požege. Na sastancima se raspravljalo o širokom broju pitanja koja ovdje nije moguće sva nabrojiti (npr. o transportu unesrećenoga, o liječenju šoka u planinskim uvjetima, o reanimaciji penjača zatrpanog lavinom itd.). Referati sa sva četiri sastanka objelodanjeni su u špirografskoj tehnici. Premda se radi o vrlo specijaliziranim temama, neke od njih bi zavrijedile i širi publicitet, osobito one koje su zanimljive sa stajališta općenarodne obrane i opskrbljivanja u nesrećama katastrofalnih razmjera. Iako je npr. djelovanje GSS prilikom potresa u Skopju i Banjoj Luci bilo od neprocjenjive koristi, ono nije dobilo ni posebnog publiciteta ni nekih priznanja.

Možda bi trebalo prekinuti s praksom da zbog amaterske skromnosti jedna vrlo humana i specifična djelatnost naših liječnika ostaje javnosti nepoznata ili, u najboljem slučaju, arhivirana u teško pristupačnim referatima što ih objavljuje GSS za uži krug svojih članova.

LITERATURA

1. Zupančič A.: Prilagođavanje alpinista na Himalaju, Pro medico 1969, 89
2. Andlovic J.: Lekarski izvještaj II himalajske ekspedicije, III stručni sastanak lekara Gorske službe spasavanja, Jelak, Sar-planina 1966
3. Poturica Nada: Naučno planinarska ekspedicija na Mount Everest 1960—1961. godine, Naše planine 16:123, 1964.
4. Stojanović I.: Medicina u planini, Sportska knjiga, Beograd 1961, 124 stranica (makedonsko izdanje: Medicina v planina, Skopje 1972, 156 stranica)
5. Rivollier J.: Médecine et montagne, Arthaud, Paris 1956
6. Ward M.: Mountain medicine, a clinical study of cold and high altitude, Crosby Lockwood Staples, London 1975, 376 stranica
7. Clarke C., Ward M. and Williams W. (eds): Mountain medicine and physiology. Proceedings of a symposium for mountaineers, expedition doctors and physiologists, sponsored by Alpine Club, Alpine Club, London 1975, 143 stranica
8. Alaraj B.: Liječnički izvještaj Hrvatske alpinističke ekspedicije »Ande 1975«, Lij. vjes. 98: 566, 1976

Planinarske transverzale u BiH između dva rata

DRAGO ŠEFER

MAKARSKA

Planinarski pisci i teoretičari, pišući o oblicima planinarske aktivnosti i djelovanju, govore o usvajanju planinarskih transverzala kao o novom obliku planinarske djelatnosti nastalom poslije drugog svjetskog rata. To, međutim, nije sasvim točno, jer je sličnih pohoda bilo i prije rata. Neću navoditi višednevne boravke na pojedinim planinama, koje su nas svojom osebujućošću, kontrastima i konfiguracijom tla posebno privlačile, kao što su Treskavica, Čvrtnica, a posebno Prenj, iako su na njima organizirani i zimski višednevni boravci s usponima na gotovo sve njihove vrhove.

Popis ostvarenih transverzalnih tura u razdoblju između dva rata nije malen, pa i to potvrđuje činjenicu, da je ta djelatnost u planinarskih organizacijama bila već tada popularna i razvijena. Evo tih tura:

1. Sarajevo — Trebević — Stupanj — Jahorina — Trnovo — Treskavica — Hojta — Bjelašnica — Pazarić;

2. Ilidža — Hrasnički stan — V. polje — Stini do — Šabići — Tušila — Mandin potok (Puzim) — Bjelečić — Glavatičevo — Boračko jezero — Konjic;

3. Boračko jezero — Šištica — Čolakovića dolovi — Visočica (Džamija) — Mandin potok — Tušila — Šabići — Stini do — Bjelašnica (opservatorij) — Kotlovi — Kasov do — V. polje — Brezovača — Vrelo Bosne;

4. Sjetlina — Klek — Borovac — Trijeska — Gola Jahorina — Vukelina voda — Kasidol — Stupanj — Puhova ravan — Trebević (Sofe) — Dobra voda — Sarajevo;

5. Kalinović — Konjske vode — Borilovac (Stog) — Javorak — Bare — Suha — Prijedor — Trnovačko jezero (vrh Maglića, Studenac, Oštri vrh i Badanj) — Bojanića vrata — Smrekovac — Stabna — Krstac na Pivi — Pivska planina (Pišće) — Todorov do — Dobri do — Durmitor (Bobotov kuk) — Valoviti do — Lokva — Crno jezero — Žabljak — Lever Tara — Pljevlja;

6. Jablanica — Crepulja — Plasa (Stog) — Vilinac — Strmenica — Žlijeb — Diva Grabovica — Aleksin han — Glogovo — Veliki Prenj — Lučine — Tisovica — Jezerce — Crno polje — Boračka draga — Boračko jezero — Konjic;

7. Jablanica — Doljani — Vala — Vilinac — Kulidanov stan — Čvrtnica (Pločno) — Mrcina draga — Blidinjsko jezero — Vrata — dolinom Drežanke — Drežnica;

8. Mostar — Potoci — Velika draga — Bijele vode — Prijedorac — Vlasni do — Jezerce Skok — Bijela — Konjic;

9. Pljevlja — Žabljak — Durmitor (obilazak značajnih vrhova) dolina Škrke — Sušičko jezero — Pivska planina — Šćepan polje — Bastasi — Foča — Ustikolina — Jabuka — Gola Jahorina — Vukelina voda — Pale i

10. Bradina — Bitovnja — Pogorelica — Vranica (Prokoško jezero) — Fojnica. Ove transverzalne pravce organizirale su i ostvarivale tadašnje mlade snage koje su svojom aktivnošću prevladale i počele da u rad društava unose nove sadržaje. Tako je došlo i do ovih višedневnih planinarskih tura — transverzalnog karaktera.

Negdje se to odvijalo spontano i na krakim pravcima, kao u Planinarskoj sekciji S K »Slavija« u razdoblju od 1926. do 1929. a negdje organizirano, kao u Turističkom društvu »Prijatelj prirode« od 1934. do rata. U ostalim planinarskim društvima bilo je pojedinaca koji su povremeno ili jedanput u godini ostvarivali neku transverzalu turu od tri i više dana (u HPD »Bjelašnica« dr Flegler, braća Raguz i Nepomucki, a u Društvu planinara Bosne i Hercegovine Suljagić i Štambuk). Sve su to bili planinari s većom kondicijskom pripremom, koja im je dopuštala višednevni boravak na planini, dugotrajno pješaćenje, bivake pod krošnjom stabla, u čobanskom stanu, na slami ili sijenu u pojati ili u šatoru sklepanom od šatorskih krila.

Na većini od tih transverzalnih pravaca tada se rijetko našla planinarska kuća, a nije bilo mnogo ni markiranih staza, već se kretalo uz pomoć starih austrougarskih vojnih karata, po kazivanjima čobana i seoskog življa, a neke smo smjerove poznavali iz ranijih prolaza.

Ovakvi naši pohodi nisu bili besciljni i slučajno odabrani. Svaka tura imala je točno utvrđen smjer kretanja i točke koje bi u putu bile dotaknute, jedino što tada nisu nazivane kontrolnim točkama kao danas i što nisu imale ni rednog broja, ni pečata, ni kontrolnog dnevnika u koji bi se utiskivao pečat. Neki od nas vodili su svoje planinarske dnevnike i u njih unosili datume, pravac puta i kratke dojmove. Nisu to bila svjedočanstva za trofej, transverzalu značku ili znak »priznanja.« U tim planinarskim dnevnicima bili su zapisani i emotivni doživljaji u toku ture, ovisno o tome kako je tko šta doživio, osjetio i vidio boraveći na planini. Često je dnevnik bio i naknadno nadopunjen nekom uspjelom fotografijom.

U to doba jedina nam je vodilja bila želja da doživimo nešto novo, izuzetno, da se obogatimo dojmovima i vidicima u susretu s

planinom, s ljudima koji su tamo živjeli ili provodili ljetno napasajuću stoku i skupljajuću bijeli mrs za crnu zimu. I dok bi obavezno jeli udrobljenu kukuruzu u toplu mliječku, vodio bi se razgovor o težačkom životu ili o nerazmrsivu klupku tadašnjih političkih prilika u zemlji i svijetu. Unatoč zaostalosti što im ga je uvjetovao život na bespućima siromaštva, bili su to ljudi jednostavne prirode, ali bogati duhom i čovjekoljubljem, zbog čega nam je svaki susret s njima bio drag i koristan, pun novih spoznaja o tegobnim stazama života naših gorštaka.

Mnogi od tih susreta ostali su nam u sjećanju i do današnjih dana. Nisu izbljegli ni poslije više decenija i draži su nam od bilo

kakove značke i pismenog priznanja. Je li to zato što su to bila posebna vremena i što je bilo takvih sadržaja koji su nas čvrsto i duboko vezali za drugove s kojima smo se kretali po tim našim transverzalnim pravcima? Vjerovatno. Vezalo nas je drugarstvo, plemenite težnje i ciljevi, a penjući se uz planine i na njihove vrhove obogatili smo se izobiljem doživljenih trenutaka u milovanju sa sunčevim izlascima, u zagrljaju širokih vidika s vrhova, u hrvanju sa strminama i šibani ledenim vjetrovima, ali oslobođena duha, bez stega i nasilja onoga doba.

Sve je to ostajalo u nama kao isječak života, koji je zračio i davao nam snagu za ono što je dolazilo sutra.

Pisma uredništvu

»PROFANACIJA PLANINARSTVA«

Prelistavajući NP 9-10, 1976. iznenadio me članak Valenta Hofera iz Rijeke pod nazivom »Profanacija planinarstva« (str. 236) i odlučio sam da se javim ovim pismom kao odgovor drugu Hoferu na uvredu nanесenu svim planinarskim radnicima i rukovodiocima planinarskih organizacija.

Postavio bih najprije pitanje, tko je Valent Hofer da smije donositi sud o planinarskim organizacijama i njihovom radu? Koliko je meni poznato, takvog imena nema među našim društvenim radnicima planinarima. Nisam ga vidio ni na jednoj našoj akciji, ni jednom našem natjecanju, pa stoga se pitam s kojim prvom on donosi sud o našem radu. Osobno me ne zanima što on misli o planinarstvu, da li se želi natjecati ili ne. Nitko mu ne brani da hoda po planini i divi se prirodi, ali on nema prava da vrijedne ljude, planinare, organizatore, članove GSS-a, vodiče, orijentaciste i ostale planinarske specijaliste naziva pogrdnim imenima kao što su: špekulanti, »trgovci« i ljudi nečiste savjesti.

On ističe da ide u prirodu da nešto nauči, a pitam ga kako on to u prirodi uči? Smatra li učenjem u prirodi hodaње po šumi kao »muha bez glave« ili on hoda po nekim putevima i markacijama? Zna li on da markacije postavljaju ljudi koji su za to stručni i koji su to svoje znanje stekli baš na raznim planinarskim akcijama i manifestacijama koje on naziva špekulacijom ljudi nečiste savjesti.

Možda on ne zna da u Rijeci postoji planinarska škola, alpinistička škola, škola za vodiče, stanica GSS-a, Stanica vodiča, sekcija špijlara, i da se njihov rad i uspjeh očituje baš u manifestacijama kao što su natjecanja, prvenstveni usponi i slično, a po čemu naši vrijedni planinari zauzimaju visoko mjesto. Zna li on da ti ljudi, koji vode takvu organizaciju, žrtvuju nebrojen broj svojih radnih i slobodnih sati da bi neka akcija uspjela, da oni nisu za to plaćeni, da su to amateri koji svoje vrijeme i znanje poklanjaju društvu besplatno i koji za to ne traže naknadu. On ne zna da su ti ljudi često puta na zadatku pokisili, bili bez ruku i dovodili svoje živote u pitanje, dok je on bezbrižno šetao obilježenim putevima ne pitajući se kako su oni nastali.

Postavlja se pitanje da li je mjesto u planinarskoj organizaciji nama ili njemu, da li imaju mjesta takvi napisi u »Našim planinama« ili treba da pišu planinari koji su svojim radom dokazali koliko vođe prirodu i planinu.

Nikola Turina
Tajnik PD »Torpedo«, Rijeka

O PAKLENIČKOM PLANINARSKOM PUTU

Nekoliko dana smo nas tri planinara iz Osijeka boravili u lijepom domu u Paklenici. Za ta tri dana smo obišli sve kontrolne točke Pakleničke planinarske transverzale. Iako smo nas dvojica starijih već nosioci Velebitske i Hrvatske transverzale, ipak smo oduševljeni i s tim dijelom Velebita kroz koji smo dosad samo prolazili, a sada smo ga detaljnije upoznali. Oduševljeni smo ljepotom Vidakova kuka, Golića i Crnog vrha, koji su dosad za nas bili neznatni vrhovi, a sada smo i njih upoznali. Divili smo se divljini Male Paklenice. Markacije su cijelim putem odlične, jedino su bljede i mjestimice prorijetke na dionici od Golića do Vidakova kuka, a naročito na grebenskom silazu sa Golića. Za pohvalu je da su svi kontrolni žigovi na svom mjestu i u kutijama su upisne knjige, tako da smo se na svakoj KT mogli upisati.

Robert Jung, Duro Kirhmajer i Josip Jung

OPET O PD »POBEDA« BEOGRAD

Cesto se može čuti primjedba ili prigovor na one koji se pominju ili se o njima piše u »Našim planinama«. Ne jednom sam čuo primjedbu (više zavidnu ili zlobnu) ili prigovor — pa opet o tome se piše, zar opet... stalno ovo, ili ono...

Bilo je prigovora, a ima ih još uvijek, da se o akcijama i radu nekih planinarskih društava stalno piše, a nasuprot njima ima društava koja postoje 20 i više godina, a o njima nikada i ništa nije pisano u »Našim planinama«. ZASTO?

Ovom prilikom ne želim odgovarati na postavljeno pitanje, pa i nikako ne želim odgovoriti. Jer, stranice ovog časopisa su jednako dostupne svakome planinarskom društvu i svakom pojedinom planinaru pod jednakim uslovima. Pa, ako želi — neka izvoli — pisati!

Ovog puta ponovo pišemo o jednoj akciji planinara PD »Pobeda« iz Beograda, da se čuje i da se zna: u općejugoslavenskoj patriotskoj akciji »Pobeda« je upisala dobrovoljni zajam:

- 1) 5.000 za izgradnju autoputa Beograd — Niš.
- 2) 5.000 dinara za izgradnju i modernizaciju puteva i željeznica u SR Bosni i Hercegovini i
- 3) 5.000 dinara za željezničku prugu Beograd — Bar (ranije upisano).

Primjer akcije koji bi trebala slijediti i sva ostala planinarska društva i organizacije.

Akcija je od općeg društvenog interesa, pa o njoj treba da se piše i na stranicama »Naših planina«. U. B.

Nove planinarske kuće u BiH

Dvadesetiprvi novembar 1976. godine, u razvoju i radu PD »Energoinvest« iz Sarajeva, ostat će trajno zabilježen kao značajan dan. Toga je dana, u čast Dana državnosti SR BiH i Dana Republike, otvorena prva i dosad jedina planinarska kuća ovog društva.

Počelo je jednog kasnog jesenskog dana 1971. godine, kada je skupina od petnaestak planinara, uglavnom članova tadašnjeg Upravnog odbora društva krenula da obilazi teren i da odabere pogodnu lokaciju za izgradnju kuće.

Našu je pažnju privukla stara, oronula zgrada u malom selu Stupanj, na planinskom hrbatu koji na neki način spaja krajnje izdanke Trebevića i Jahorine. S obzirom na relativnu blizinu vrha Trebevića, ovo seosko naselje u orografskom smislu pripada planini Trebević. I upravo tu, iznad samog sela, naidosmo na staru zapuštenu, ovelu kuću, u blizini snažnog i hladnog vrela pitke vode. Tom smo prilikom saznali da se kuća prodava-

moć pružilo preduzeće »Energoinvest«. Međutim, 1976. godina postaje odlučna. Spomenuto preduzeće izdvojilo je znatna sredstva kako bi se dom završio. I danas, ko dođe u ovaj dom, divi se izgledu ove kuće pogotovo ako je vidio kako je izgledala prije nekoliko godina. Sada je to zgrada s vrlo solidnim temeljima, izgrađenom kuhinjom i trpezarijom, s toplom i hladnom vodom, kaptiranim vrelom, vodovodnim i električnim instalacijama i nusprostorijama. Posebno je prijatna sala za dnevni boravak sa 40 mjesta. Dom raspolaže zasad s 30 ležaja, a poslije proširenja imat će 60 ležaja.

Dom je na odličnoj lokaciji, na visini od 1325 metara, sa široko otvorenim pogledom na: Igman, Bjelašnicu, Treskavicu, Trebević i velik dio sarajevskog polja, dobro osunčan i vjerovatno s najboljom pitkom vodom u blizjoj okolici Sarajeva. Lokacija je idealna za tzv. dnevne izlaske iz Sarajeva. Dom je udaljen 45 minuta hoda od asfaltnice ceste Sarajevo—Jahorina, preko Trebevića. Velika je prednost lokacije doma što onemogućava pri-

je i da je svojedobno bila u njoj seoska škola. Svi smo se »zagrijali« da upravo na ovom mjestu započnemo graditi ili adaptirati staru kuću za potrebe našeg budućeg doma.

Od tih dana pa sve do danas planinari PD »Energoinvest«, posebno članovi Upravnog odbora, bili su angažovani na izgradnji doma. Svake subote i nedjelje radilo se na obnovi kuće. Zbog nepriступčnosti prilaznog puta skoro sav su građevni materijal prenijeli na svojim rukama, uz pomoć konjskih samarica, vrijedni planinari ovog društva. Bilo je i kriza. Ponekad je radilo samo pet do šest planinara. U toj početnoj fazi znatnu je po-

stup motornim vozilima i zagadivanje predivne prirodne okoline ovog kraja. To »primorava« izletnika da do doma dođe isključivo pješaćenjem. Početak planinarske marke je na asfaltnom dijelu puta uz školu u selu Jasik.

Već sada se uveliko opravdano razmišlja o proširenju doma »Stupanj« te su s društveno-političkim organizacijama i svim sarajevskim OOUR-ima »Energoinvesta« obavljani načelni dogovori. Na proljeće treba da otpočne druga faza izgradnje: proširenje doma. Nadamo se da će i ovaj zadatak PD nika Sarajeva i šire okoline.

Prof. Tomislav Batlnić

● Planinari Kaknja otvorili još jedan objekt. Ovih dana je PD »Bobovac« iz Kaknja otvorilo planinarski dom »Bočice«. Zapravo, vrijedni planinari »Bobovca« već godinu dana rade na adaptaciji lugarske kuće, u koju su smjestili 23 kreveta, sredili ostale nusprostorije i pretvorili je u planinarski dom Bočice. Nadmorska visina iznosi 960 metara, a put prema domu je markiran u dva pravca: iz Kaknja prema selu Zagrade sta-

zom za 2 sata pješice, a drugim, preko Kraljeve Sutjeske, mogu kola makadamskim putem, do sela Lipnice, a odatle je do doma 30 minuta hoda. Na svečanom otvorenju bili su planinari iz Sarajeva, Visokog, Zenice, Vareša i Breze, a vrpce je presjekao Jozo Iljanić, predsjednik Izvršnog odbora Sabora općine Kakanj. Prema izvještaju na adaptaciji zgrade najviše su se založili predsjednik Pero Prkić, sekretar Miroslav Šabac, za-

tim Hajrudin Kebat, rudar, Talm Bešlić, učitelj, i omladinac Bogoljub Sarac. Društveno-političke i radne organizacije Kaknja oduševljene su aktivnostima planinara Bobovca i sagledavaju njihovu ulogu u rekreaciji, kako mladih tako i starijih, jer novi dom je otvoren za sve uzraste. Gosti su se zahvalili na pozivu k otvorenju i obećali pomoć kakanjskim planinarima. (Božo Blažić)

Posljednji Vrbani iz Skorpovca

TOMISLAV ĐURIĆ
VARAŽDIN

Između surih velebitskih vrhova što okružuju rijetke dulbe sa sočnom planinskom travom, nalazi se tek još poneki rijetki zaselak gorštaka. Najveći i najpoznatiji među njima je Skorpovac. U velebitskom kraju to je poznato mjesto. Žitelji, svi odreda Vrbani, bavili su se stočarstvom i prenošenjem drva na svojim konjima iz obližnjih šuma do najbliže ceste — do Baških Oštarija. Osim toga, Skorpovac je i planinarsko prihvatilište, jedino na dugom putu od Alana do Oštarija, za koji i najspremniji planinari trebaju više od 10 sati brzog hoda.

Za planinare Skorpovac nije bio poznat samo kao odredište za odmor na Velebitskom planinarskom putu, već i po gostoljubivosti svojih žitelja, brojnih porodica Vrbana, koji su s iskrenošću i toplinom prihvaćali umorne planinare i nudili im ono, što su u svojem siromaštvu i skromnosti sami imali — domaćeg hljeba, vruće varenike, ovčje ili kravljke, te izvrnog kiselog mlijeka. Međutim, od ove godine to je samo prošlost. U Skorpovcu više nikoga nema, jer su se svi Vrbani iselili iz ovog zabitnog planinskog mjesta.

Malo po malo, iz godine u godinu, ostavljali su Vrbani svoj velebitski zavičaj. Dodijalo im »drugovanje« sa zmijama i vukovima, surim orlovima i lukavim lisicama. Težak kruh postajao je još težim kada su osjetili dah modernog vremena što je došao u ove krajeve asfaltiranjem ceste Gospić-Karlobag, udaljene svega četiri sata hoda. Otkad u najbližim Oštarijama, u modernom hotelu »Velebno«, stranci uživaju u velebitskom krajoliku, standard žitelja uz cestu počeo je naglo rasti. Istodobno Vrbani su na otvorenim ognjištima kuhali vareniku i spavali zajedno sa svojim blagom, pili kišnicu i bili u vječnoj borbi za opstanak u surovoj velebitskoj klimi, daleko od trgovine, pošte i liječnika. Od zmijskog ujeda redovno se umiralo, u bolesti kasno se stizalo liječniku.

Uslijedilo je neminovno iseljavanje. Jedna za drugom zatvarale su se kamene kuće, a daskama zatvarali prozori i vrata. Pašnjaci su ostali pusti, nestao je s velebitskih proplanaka lavež ovčarskih pasa. Tišina je pala na skorpovački kraj!

Posljednji koji je ostao u svojoj kući u Skorpovcu bio je Antun Vrbani sa ženom Marom, te kćerkama Katicom i Ivančicom. Uz njih i malo stado ovaca i krava.

Kada smo jedne večeri proteklog srpnja stigli u Skorpovac i smjestili se u planinarskom skloništu, što je uređeno u napuštenoj kući, posjetili smo Antu i njegovu obitelj.

Razgovor uz čašu mlijeka i blijedo svjetlo petrolejke trajao je dugo u noć. Mnogo toga smo saznali o životu ljudi, ovih primorskih velebitaša (žitelji ovog kraja smatraju se

Primorcima), a posebno o Vrbanom životu čija se jedna stranica zatvorila ove jeseni, kada je i on, posljednji iz svog Skorpovca, krenuo za ostalim na more u Karlobag.

— Dosta je bilo ovog planinskog, samonjačkog života — priča Ante. Dok sam ja obavljao različite poslove kao šumski radnik, moja žena Mara vodila je brigu o djeci, ovčama i kravama. Šuma i Velebit ostavili su trag i na mojem zdravlju. Ozlijeđena mi je kičma i uskoro ću u invalidsku mirovinu. Uz pomoć prijatelja i rođaka u Karlobagu, mahom Vrbana, sagradio sam tamo kuću i ove zime neću više slušati vukove kako zavijaju oko moje kuće. Stariju kći Katu već sam zaposlio u Karlobagu, a mala Ivančica skoro će u školu. Nema se šta više čekati u ovoj divljini.

— Nije li vam na neki način ipak žao što napuštate Skorpovac u kojem su Vrbani stoljećima živjeli? — pitamo Antu.

— Za sada ne, ali ću se sigurno ponekad prisjetiti svojih ovaca, tople varenike, čistog zraka i spokojne tišine ovih šuma. Međutim, o tome sada ne razmišljam. Stalo mi je do onog drugog, boljeg života, koji nedostaje mojoj obitelji, mojoj djeci.

Razišli smo se kasno u noći pod dojmom razgovora i ambijenta. Kada smo se ujutro htjeli oprostiti, Antuna više nije bilo kod kuće.

— Otišo je — reče nam starija kći Katica — jednom prijatelju u neku udaljenu dulibu, nekoliko sati hoda. Nema ni majke. Ona je otjerala ovce na pašu, a vama je ostavila zdjelu kiselog mlijeka za doručak.

Uz ovaj osebujan doručak, na rubu kamene ograde napuštene seoske cisterne, razgovaramo s pristalom djevojkom koja je, eto, već zaposlena u Karlobagu i sada je na kraćem odmoru u svom selu.

— Šta ćete s kućom, Kato?

Kao i svi drugi, srpemno nam odgovara. Nit je možemo, nit' je hoćemo prodati. Nema tko kupovati kuće u Skorpovcu. Neka stoje i čekaju bolje dane. Priča se, da će se jednom sagraditi šumske ceste od Oštarija do ovog dijela Velebita. Možda će se i ovdje stvoriti u budućnosti uvjeti za planinski turizam, pa eto djeci naših Vrbana stoljetnih vikendica, koje im namriješe njihovi djedovi, — mudro rezonira mlada Katica.

Na rastanku zamolba da je slikamo sa sestrom Ivančicom, te da slike pošaljemo na novu adresu u Karlobag. S prvim jesenskim mrazovima stigla je zahvala za poslane slike. Otac Ante javlja se — iz Karlobaga. I tako su posljednji Vrbani otišli iz Skorpovca.

Strašna jama Strašnica

HRVOJE MALINAR

ZAGREB

Nismo ni stigli do jame, a već se radoznala publika počela okupljati. Dok je kombi Geološkog instituta smanjenom brzinom prolazio kroz uske ulice istarskog gradića, gomila dječaka pratila nas je u trku vičući: »Evo jamara, dolaze jamari!« Prošli smo posljednje kuće i spuštamo se preko travnjaka u ponikvu velikih dimenzija. Na dnu vrtache stoji razjapljeno, kao da hoće nekoga progutati, široko ždrijelo jame Strašnice. Za mještane to je najstrašnija jama u cijelom ovom kraju i odatle joj ime. O njoj kolaju priče da je stanište vragova, malika i drugih opakih stanovnika podzemlja. S njima stariji plaše djecu, ali i sami pomalo u to vjeruju.

Zbog strmine ne možemo dalje vozilom. Istovarujemo opremu i prenašamo je u blizinu jame. Dolaze i stariji mještani. Nekolicina nam pomaže, dok ostali šutke promatraju. Jedan stariji čovjek ruši kamenu ogradu, gromaču, da nam olakša prolaz.

Osiguran užetom spuštam se po strmom lijevku do samog grotla jame odakle se vidi u njenu dubinu. Bacam kamen. Nakon pet sekundi udari uz tutanj u neku kosinu i kotrlja se povlačeći za sobom lavinu drugog kamenja. Procjenivši dubinu i mjesto za polaganje ljestvica uspeo sam se opet na površinu, gdje se dotle raspoređivao posao prije sutrašnjeg spuštanja.

Jutro je prilično hladno. Pojavilo se i sunce, doduše zubato siječanjско sunce, ali je u zavjestrini sasvim ugodno. Došao je i naš šofer da pogleda tu razvikanu jamu. Nije mu se baš tko zna kako svidjela. Izjavio je da se ne bi u nju spuštao ni za kakve pare. Nadopunio ga je jedan stariji mještанин, istomišljenik:

— Trebate je vidit kad iz nje gre magla. Onda bi znali zač' se zove Strašnica. Ko da su sami vrazi doli zapalili vatru pa kuhaju i peku grešnike. Ne bi se ni ja u nju spuščal ni za svu Ameriku.

Pripreme za spuštanje su gotove. Vitlo je pravilno usidreno, a ljestvice, užad i telefonski kabel učvršćeni na najbolji mogući način. Vođa istraživanja, Srećko, ograđuje pristup k rubu jame da ne bi netko od promatrača slučajno odronio kamen za vrijeme spuštanja. Znatiželjnika je sve više. Gotovo i ne govore međusobno, već samo očekuju čas kada će se netko od nas drznuti da poremeti mir vragova Strašnice.

Dočekali su i to. Srećko je spreman za spuštanje. Obučen je u gumeni kombinezon, na rukama mu gumene rukavice, a preko kombinezona navučen padobranski overall. Na glavi mu je kapuljača i kožnata kaciga. Ispod nosa učvrstio je nazalofon, a na ušima su mu slušalice. Ovako opremljenog jedva

ga prepoznajemo. Morao sam se nasmijati pri pomisli da bi ga se ovakvog i sam vrag preplašio. Posljednji puta provjeravamo telefonsku vezu i započinjemo spuštanje.

Nakon četvrt sata Srećko telefonski javlja neka se spustim do njega. Nalazi se na polici na dubini od 82 metra. Mještani su razočarani što dolje nema ni jednog jedincatog malika ili neke druge podzemne čeljadi, ali što se tu može. Od naše ekipe na površini ostaje Roni na telefonskoj vezi i Krešo na vitlu, dok se Šumski spušta do mjesta gdje počinje vertikala i tu ostaje za rezervu kao živa veza između površine i podzemlja.

Prelazim četrdeseti metar i visim na ljestvicama u slobodnom prostoru. Svjetlo s površine obasjava stijene do velike dubine. Skoro horizontalni slojevi, mjestimično poprečno ispućani, djeluju poput golemih opeka u divovskom bunaru. Nehotice se prisjećam Rimskog bunara na Kalimegdanu, u čiju dubinu sam prvi puta sa strahopoštovanjem pogledao kad mi je bilo šest godina. Onaj bunar progutao je nekoliko žrtava. Nadam se da ih neće biti u ovom.

U pravilnom ritmu poput stroja hvatam prečke ljestvica i spuštam se sve niže. Nisam ni primijetio da sam se spustio skoro do police i bio sam iznenađen kad sam čuo Srećkov glas. Sklonio se u udubinu pod previsom da se zaštiti od kamenja koje pada. Put se nastavlja preko dugačkog siparišta do oblog zasiganog saliva, koji postupno postaje sve strmiji i prelazi u vertikalu.

Srećko se navezuje na sajlu zajedno sa mnom i daje kratke naloge preko telefona za rukovanje vitlom. Idemo preko nestabilnih gromada pažljivo korak po korak. Najednom je sajla negdje zapela. Pogledam gore. Petnaest metara iznad nas zakvačila se za kamenu ploču koja je ležala na izbočenoj polici. Odmah upozorim Srećka na opasnost. No dok je poruka putovala od Srećka telefonom do Ronija i dalje do Kreše, koji je vrtio vitlo, sajla se i dalje zatezala i kamena se ploča odvalila ravno na nas. Odkočili smo obojica, srećom na istu stranu. Na mjestu gdje smo trenutak ranije stajali, zapraštio je kamen, u luku se odbio i zatim se uz tutanj srušio u dubinu. Nije trebalo mnogo da Strašnica za nas postane uistinu strašna.

Spuštam se niz saliv dok se Srećko osigurava zamkom za sigasti stup. Prema spojevnima između ljestvica izračunavam da sam prešao stoti metar. Pod sobom u dubini ugledam slabo obasjanu figuru gigantskog stalagmita u obliku topovskog taneta. Kasnije smo ustanovili da mu je visina šesnaest metara. Uskoro ugledam i dno jame. Otkapčam se sa sajle i dajem znak za izvlačenje. Ubrzo je i Srećko pored mene.

Obilazimo dvoranu. Srećko odmah snima nacrt i fotografira zanimljive detalje. Spuštamo se na najnižu točku. Prema našem mjerenju dubina je 142 metra. Ovdje se vide tragovi periodičnog potoka i jezera. Nigdje ne vidimo prolaza ili pukotine koja bi vodila dalje osim nekoliko visokih dimnjaka. Dno je šljunkovito, a ima mnogo drvenih i metalnih predmeta bačenih s površine.

Kasno u noć vraćamo se najprije do siparišta na 82. metru. Tu izvlačimo ljestvice s dna. Srećko se prvi spremio da se penje prema izlazu, kad se zapleo telefonski kabel s ljestvicama. Već smo umorni, gladni i promrzli. Sada nam je još samo to trebalo. Ruke su nam ukrućene od hladnoće, ali treba biti uporan i izdržati. Znamo da prije završenog posla ne možemo na površinu. Kroz sat vremena problem je riješen i Srećko odmah penje.

Poslije čitave male vječnosti sajla se vraća i ja se navezujem. Iako žurim, nikako da se zagrijem. Aluminijske prečke, preko kojih se za dana cijedila voda, sada su obložene debelim slojem leda i koliko je neugodno po njima penjati toliko je i opasno. Već se kroz otvor vidi noćno nebo. Vedro je. Skoro u zenitu hladnim sjajem blista krupna modrikasta zvijezda. Penjem dalje. Vidni kut

prema nebu se širi i zapažam sve više zvijezda zimskog neba. Zaboravljam na umor. Još nekoliko prečaka i vani sam.

U bazi, nedaleko vitla, vatra gori živahnim crvenim plamenom. Divan je to izum, vatra. Zagrijem si promrzle ruke, a onda se pridružujem ostalima u izvlačenju i namatanju ljestvica i užadi. Ponoć je već davno prošla i studen je otjerala i najupornije promatrače.

Izvlačimo i namatamo... nikad kraja tom poslu. Ima li što gadnije u speleologiji od izvlačenja i namatanja ljestvica poslije istraživanja? Svi smo iscrpljeni i govorimo kratko, najnužnije. Osjećam se kao čovjek koji sanja da hoće protrčati kroz neka vrata. On trči, i trči, ali nikako da prođe; vrata su uvijek pred njim. Nešto kao trčeći Sizif ili, u ovom slučaju, Sizif, koji namata beskonačne ljestvice.

Kao što i neugodan san jednom prođe, prošla je i ova mora. Oprema je izvučena, prenesena i složena i uskoro se vozimo prema prenočištu. Otvaramo dvije boce piva da makar na skroman način proslavimo istraživački uspjeh. Spremni smo da po ne znam koji puta zaboravimo neugodne trenutke, a zadržimo u sjećanju samo one lijepe i ugodne.

Speleologija

MALO POSJETILACA MODRE SPILJE

Nakon objavljivanja zabrane posjeta stranim turistima nekim našim vanjskim otocima u pitanje je došlo i posjećivanje Modre spilje na otoku Biševu. Posjetima u okviru agencije Atlas izdano je posebno odobrenje, ali je sada nastala nova prepreka na samom otoku Biševu. Naime, Ugostiteljsko poduzeće »Modra spilja« na otoku Visu povisilo je cijenu ulaznica za posjet spilji od 20 na 50 dinara. Ovako enormno povećanje ulaznica primoralo je turističke agencije da svoje turiste vode na druga mjesta. Prošle godine je Atlas brzim hidrogliserima prebacio do Modre spilje 12.000 turista, a za ulaznice je plaćeno 24.000 dinara. Tu nije uračunat novac što su ga izletnici usput potrošili u Komiži. Ove godine je taj jedinstveni speleološki objekt našeg krša ostao je bez stalnih posjetilaca (prema F. Jeliniću iz »Večernjeg lista«). Ovakav postupak UP »Modra spilja« svakako je za čuđenje i osudu jer u spilji nije potrebno investiranje u osvjettljenje ni uređenje kao u drugima. Pohlepa za brzom zaradom onemogućuje iskorištavanje ovog prirodnog objekta u vrijeme kad želimo postati turistička velesila.

Srećko Božićević

O NESREĆI U JOPIĆEVOJ SPILJI

Prilikom posjeta VI zagrebačke speleološke škole Jopićevoj spilji, 10. travnja, 1976, dogodila se nesreća koja je srećom prošla bez težih posljedica. Jurica Sekelj, instruktor speleološke škole, pao je prilikom spuštanja u jamu u tom prilikom ozlijedio lijevo oko. Spašavanje je izvršeno odmah zahvaljujući činjenici da su u neposrednoj blizini bili članovi Gorskog službe spašavanja. Voditelj akcije spašavanja bio je Mladen Garašić a članovi ekipe Radovan Cepelak, Zeljko Filipović i Boris Vrbeek. Unesrećeni je izvučen iz dubine od 12 metara s pomoću improviziranog sistema »Sv. Bernard« te raznih pomoćnih stezaljki i penjalica marke Gibbs. Akcija je trajala oko 45 minuta. Unesrećeni je osobnim automobilom hitno prebačen u Karlovac, a zatim u Zagreb na operaciju liječenje oka. Analizirajući uzroke nesreće mogli bismo zaključiti sljedeće:

a) **Objektivni uzroci nesreće.** Tehnička neispravnost karabinera: karabiner »Pierre Alain 1600 kg«, D oblika, s maticom, na kojem je visio Sekelj, otvorio se (stegnuo se). To je vjerojatno nastalo uslijed bočnog opterećenja na karabiner, a uzrok tome može biti dvojak:

1. naglo zaustavljanje na užetu s opterećenjem karabinera. te nakon toga ponovo opterećenje descendera (karabinera), ili

2. konstrukcija »gaćica« koje karabiner postavlja u bočni položaj pri većem opterećenju.

b) **Subjektivni uzroci nesreće:** unesrećeni nije imao vlastito (prсно) osiguranje na užetu i zato je pao. Da je imao takvo osiguranje, iako se karabiner otvorio, ostao bi visjeti na užetu. Sreća je što je pao samo 5 metara.

Mladen Garašić

SPELEOLOŠKI LOGOR U CRNOM LUGU

Speleološki odsjek Planinarskog društva »Zeljezničar« iz Zagreba organizirao je 23.-31. 7. 76. speleološki logor u Crnom Lugu kod Delnica. Tom prilikom istražen je aktivni ponor riječice Bela voda u duljinu od 1500 metara. Kako se radilo o teškom i opasnom speleološkom objektu speleolozi su u jednoj od podzemnih dvorana postavili bivač i povezali ga telefonskom linijom s logorom na površini. Bivač je omogućio ekipi koja je istraživala i topografski snimala ponor da provede u podzemlju četiri dana i noći. Akcija je u potpunosti uspjela unatoč lošem vremenu koje je prijetilo porastom vodostaja što bi istraživačima onemogućilo izlaz iz podzemlja.

U akciji su uz članove SO PD »Zeljezničar« iz Zagreba sudjelovali i članovi speleoloških odsjeka planinarskih društava: »Paklenica« iz Zadra, »Platak« iz Rijeke, »Velebit« iz Zagreba i Planinarskog aktiva »Otočani« iz Novalje (PD »Faklenica«). To je bila najmasovnija akcija planinara-speleologa u Hrvatskoj u posljednjih petnaest godina, kako po broju sudionika (26) tako i po broju zastupljenih speleoloških odsjeka. Akciju je financijski pomogla Koordinacijska komisija za speleologiju PSJ.

Boris Lapan

Pismo prijatelju s one strane povratka

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Dragi moj Mateja!

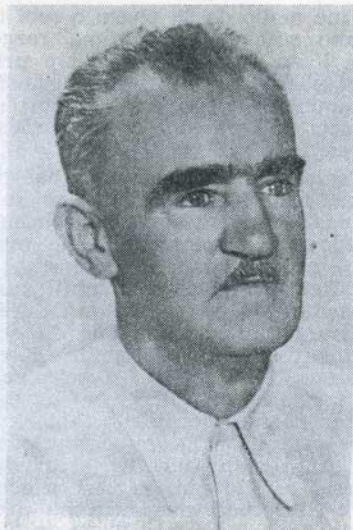
Činilo mi se da je jesen 1976. godine došla prije nego inače. Već koncem rujna po Velebitu su se počele razvlačiti oblačine unoseći tjeskobu u srca i slijegajući tišinu na planinske staze. Svakog dana očekivala se bura i da se za njom zabijele brda. Jednog jutra to se i dogodi i u rijetkim sunčanim proplamsima zabliješti snježna kruna na Satorini, dvovrhov piramidi Visočici i zapadnoj padini Babina vrha i da se slika ne mijenja do kasna proljeća. Tada se sjećamo prošlog ljeta, izleta i prijatelja, susreta i napora, i sve je to nekako prebrzo prošlo, ali ostaje nada da će prijatelji doći i slijedeće godine. Svi koji uživaju u našim gorama ne misle drukčije, a najmanje pomisle na to da bi netko mogao izostati.

Tih kišnih i turobnih dana pao si mi, Mateja, na pamet i čvrsto sjeo na misli, nešto mi se produljilo vrijeme od Tvog posljednjeg pisma. Znao sam da se već po svom starom običaju spremaš na zimovanje u Makarsku, a kako je kiša stalno zaklanjala vidike sve sam Te se češće sjećao. Na koncu sam sjeo i napisao Ti pismo. Ni slutio nisam...

No počnimo iz početka, on dana kad se počela tkati nit našeg prijateljstva. Tragam već dugo za starim planinarskim časopisima i krajem 1973. godine kratki tekst o tome objavile su Naše planine. Kad sam već skoro zaboravio taj oglas stiže mi iz Sarajeva pošiljka, a i pismo u njoj. Po pakovanju i rukopisu vidjelo se da je od ozbiljna i pedantna čovjeka.

... i kad sam pročitao oglas u NP šaljem Vam ono što sam sabrao u svojim planinskim stvarima. Te stare zemljopisne karte i predratnu Spomen-knjigu Kasov-dola pošaljite Željku da ih on preda Samoborskom planinarskom muzeju, a primjerke Hrvatskog planinara poklanjam Vam sa željom da još više pišete o Velebitu. Ja sam prije rata bio član HPD »Bjelašnica« iz Sarajeva i ove sitnice nekako sam uspio sačuvati. Kako su mene pritisle godine...

I sve tako u prijateljskom tonu i na tenane ocrtavala se iz pisma u pismo ispovijest jedne planinarske duše. Poslušao sam Te, Mateja, knjiga i karte ubrzo su bili kod Ivice

Martin Ivezić (1898–1976)

Sudnika, a ja sam upotrebio svoju planinarsku literaturu, istinabog nepotpunim, ali dobro usčuvanim godištim HP od 1929. do 1933. godine. Osjećao sam se počašćen gestom čovjeka za kojeg sam od prvog retka znao da u njemu teče barem jedan dio ličke krvi.

Dobio sam pismo i uzvraćam odgovorom. Kako me stari pisaci stroj ne služi najbolje, a ruka pomalo drhće, nadam se da neće biti ljutnje ako sve ne bude razgovijetno. Dok ja pišem žena mi sprema starinski lički ručak, brmbota u loncu, kupus i meso, baš onako kako mi je pričao moj otac da se nekada kuhalo u Lici. E, da smo sad skupa, pa da proljudikamo uz ručak i uz čašu rujna dalmatinca. Baš sad se sjetih kako sam 1913. bio na Svetom brdu, kasnije puno puta na Bjelašnici, Alpama i svuda širom, a danas, danas povezu nas koji put prijatelji na manje izlete da uživamo s njima.

Tako sam saznao sa si se rodio u Sarajevu od ličke korenike, što te je uvijek privlačilo Velebitu i Lici, da si poslije rata djelovao kao član i odbornik PD »Bjelašnica«, da si bio inicijator osnivanja poštanskog PD »Prijatelj prirode« u Sarajevu i da si svojim poznavanjem naše starije povijesti, latinskog jezika i klasika, ljekovitih trava, gljiva i ostale flore zadivljivao sve oko sebe. To potvrđuju tvoja srebrna i zlatna planinarska priznanja koja si stekao dugogodišnjim radom. Jednom prilikom pitao si me za svojeg velikog prijatelja iz djetinjstva suca Gligu Štimca, za koga sam Ti javio da je u Zagrebu i tako ste obnovili staro prijateljstvo.

Onda si me molio da Ti pišem o sebi i svoji-
ma i tako smo putem pisma razgovarali
kao otac i sin, kao braća ili kao prijatelji.
Tvoja su pisma stizala iz Sarajeva ili Ma-
karske kamo bi utekao svake zime na neko-
liko mjeseci da izbjegneš nedaće industrijali-
zacije i magle.

A mi smo zimi 1975. putovali baš tamo, u
Makarsku, na Biokovo. Teško mi se sjetiti
toga žalosna dana. Malo smo zakasnili, jer
vozni redovi nisu planirali ličke mećave i
nisam Te našao u hotelu kako smo se do-
govorili. Rekli su mi da se u šetnji; jurio sam
obalom sudarajući se s naletima bure izme-
đu platana i činilo mi se kao da se cijelo
Sarajevo preselilo u Makarsku. Koga god
sam pitao za Tebe svi su Te poznavali i svi
su bili iz Sarajeva, ali Tebe ni za lijek.
Tako sam morao ponijeti staklenku ličke
šljivovice ostaviti prijaznoj recepcionerki da
Ti je preda. Znam, bilo Ti je krivo što se
nismo sreli, osjetio sam to u slijedećem pis-
mu, no o nesretnom nesporazumu tek Te je
razuvjerio Josip Bači kad Ti je iz članka u
riječkom Planinarskom listu pokazao i moje
razočarenje.

S proljeća vraćao si se u svoje Sarajevo i
veselio se kao Matoš svom povratku u Za-
greb. I citirao si mi Matoša:

Servus dragi Zagreb moj,
Kaj se skrivaš v megli toj
Kak da bi se nekaj sramil.
Ti se sramit nemaš kaj
Jerbo ti si naš navek,
In horvatski prek in prek.

Ti si zdaleka mene mamil,
Ja sam tebi štel nazaj,
Sad sam tu, in pak sem tvoj,
Servus dragi Zagreb moj!

I nastavio si dalje:

Bači je bio ovdje oko mjesec dana i
dva puta išao je na Biokovo. Nije mi
zaboravio donijeti Planinarski list u
kojem ste opisali izlet na Biokovo, ko-
jom zgodom ste i mene s toliko osje-
čajnosti spominjali što me se jako dojmilo
i dugo radovalo. Hvala Vam,
dragi moj Ante! A kako ste pre-
deverali ovu zimu koja nažalost još
u uvijek traje? Slušajući vremenska iz-
vješća Gospić je po niskoj temperaturi
vavik na prvom mjestu...

Sve Te je zanimalo što si čuo o Lici i o
svemu tom morao sam pisati, a to me je ve-
selilo, jer sam osjećao da je dio Tvojeg srca
ovdje, među Ličanima, pod Velebitom, da
Te ta sanjarenja vesele i ozdravljaju.

Čitao sam članak o Dubokim Jaslama
i Miloju Vodi, tamo smo nekada dolazi-
li preko ljeta s kolima po drva i sije-
no. A sad da tamo ima tako malo na-
roda; kud je utekao iz one lipote i zar
ne ima više sporova s Dalmatincima
oko pašnjaka i međa? A Ti kad nešto
napišeš o Velebitu čini mi se kao da

ga grlim i da mu se veselim kao ma-
lom ditetu i čini mi se da koracaš po
njemu veličkim koracima da što bolje
predočiš njegove ljepote.

Pitao si me da li ćemo opet na Biokovo, a
nama to nije bilo u planu, iako sam želio da
vidim to koščato lice s poslane mi snimke i
da Te razveselim. Zato si pisao:

Tko zna hoćemo li se ikada vidjeti?
Samo obećaj da ćeš mi napisati nekro-
log, nadam se da će ga Željko objavi-
ti. A kako bih rado došao u Liku, ni-
sam već dugo bio. Čujem da će aku-
mulacijsko jezero od Gračaca do Lo-
vinca potopiti polja mojih djedova i
žalostan sam. Zar mora civilizacija
uništavati prostore gdje su ljudi savili
svoja gnijezda?

E, moj Mateja, tko bi odgonetnuo sve te
silne planove o onome što nam sprema lak-
šu sutrašnjicu, odgovorio sam i tješio Te da
će se po nekom drugom planu praviti više
manjih jezera i da neće biti iseljavanja iz
Štikade, Ričica i Cerja. Nikad neću saznati
jesam li te Te utješio svojim odgovorom, jer
pisma više nije bilo...

Ali zato... Hrvatsko pogrebno društvo iz
Sarajeva javlja

... da se Martin (Mateja) Ivezić u pe-
talak 1. oktobra 1976. god. u 78. godini...
u vječnost preselio... istog dana premi-
nula mu i supruga...

Tako je glasila obavijest okružena crnim
nubom bola i svršetka. Tad sam shvatio da
se s ove strane naših saznanja nećemo nika-
da vidjeti i da je između nas ostala mnoga
neizrečena misao. Dragi moj prijatelju, ni-
kad se nismo sreli, a naše poznanstvo to su
nestisnute ruke, neispijena čaša i zdravica
neizrečena. Što li smo toliko dužni brzom ti-
jeku života i utrkivanju s vremenom da se
nismo mogli u nekoliko godina sresti, samo
ostaje živima utjeha da smo to toliko željeli.
Ostale su uspomene koje olakšavaju napore
dugih dana, strepnje olujnih noći, ostaje vje-
ra u prijateljstvo i zato Te, Mateja, neću
zaboraviti. Kada god uprem pogled u Vele-
bit poistovjetit ću Te s onim kojim surin:
kamenom pod kojim su se rodili Tvoji predci
i usadili Ti ljubav prema toj planini, pa
iako si se rodio daleko od nje nikad je nisi
zaboravio. I u toj vjeri našao si prijatelja
pod Velebitom koji za draga Tvoja pisma
iskreno kaže: hvala!

I da znaš, Mateja, kada zapadnjak bude
nosio oblake preko Velebita i u borbi s nje-
govim vršinama jačao sve više, više, i kada
se s najjačim urlajem otkine od Svetog
brda, krenut će preko naše divne zemlje
nad Treskavicu, Bjelašnicu i Romaniju. Vele-
bit će Ti svaki put po njemu poslati poz-
drav da zatreperi nad Tvojom sjenom i da
iz krajička već rastrgnutog oblaka spusti
kap, kap kao suzu, suzu za prijatelja. Može
to naš Velebit, Mateja, može. I hoće!

U Gospiću, 22. prosinca 1976. godine

In memoriam

IVAN HIRŠE (1891-1976)

Prošle su godine sarajevski planinari izgubili dva ugledna seniora.

Dana 25. VII 1976. g. u Sarajevu je preminuo poslije kraće bolesti u svojoj 85-oj godini života vrlo poznati planinar i dugogodišnji društveni radnik Ivan Hirše.

Nestao je iz naših redova još jedan nesebičan društveni radnik koji je na polju planinarstva ostavio vidnih tragova. Otišao je mirno kao što je i živio, ispraćen od svojih najbližih i od velikog broja planinara i građana grada Sarajeva, gdje je dugo godina živio i radio.

Rodio se u Mostaru 1891. godine. Otac mu je, po zanimanju šumarski savjetnik, često po potrebi mijenjao mjesta službovanja, tako da je mladi Ivan osnovno obrazovanje stekao u rodnom mjestu, a maturirao u Pragu, gdje ga je stric prihvatio radi čestih očevih premještanja. Iako je završio Pravni fakultet, u Beču, zaposlio se u financijskoj struci, najprije u Mostaru, zatim u Tuzli, pa u Sarajevu u financijskoj direkciji, od koje je poslije oslobođenja nastao Sekretarijat za financije Izvršnog vijeća BiH. Tu je doživio i penziju. U toku službovanja bio je neobično vrijedan radnik, odličan službenik i primjeran rukovodilac, a svoje golemo stručno iskustvo nesebično je prenosio na mlade radnike i tako svojim radom stekao zvanje visokog financijskog savjetnika.

Bogato znanje iz financijske struke prenosio je kao društveni radnik u planinarske organizacije, napose u PD »Bjelašnicu« Sarajevo, čiji je član bio od osnivanja do svoje smrti. U tome društvu dugo godina je biran u upravni i nadzorni odbor, zatim u sreski, a potom u gradski i republički planinarski savez, gdje je u obavljanju društvenih funkcija uložio mnogo volje i energije.

Već kao srednjoškolac u Pragu volio je obilaziti planine, napose Tatre, a kao student u Beču upoznao je mnoge ljepote austrijskih Alpi. Za vrijeme službovanja u našim krajevima, neumorno je obilazio planine Bosne i Hercegovine, a u poodmaklim godinama Bjelašnicu i Hrasnički stan na Igmanu.

Planinarske organizacije nisu zaboravile njegov doprinos u društvenom radu, pa su ga PS BiH i PSJ odlikovali počasnim, srebrenim i zlatnim značkama.

Josip Bačić

MARTIN IVEZIĆ (1893-1976)

Prvog listopada 1976. g. sa žalošću smo primili vijest da nas je napustio još jedan planinar starije generacije. Toga dana poslije teške bolesti preminuo je u 78. godini života Martin Ivezić.

Osvrnemo li se na njegov životni put, moramo priznati da je to bila posve iznimna ličnost.

Svoje službovanje isključivo je proveo na pošti. Započeo je raditi kao telegrafsko-telefonski tehničar. Osim u Sarajevu radio je u Skoplju i na Cetinju i tu se upoznao sa svojom suprugom Slavkom, također poštanskom službenicom. Ona je imala puno razumijevanja za Martinovo planinarenje, pa ga je rado pratila na manjim izletima. U Sarajevu je jedno vrijeme bio zamjenik, a potom upravnik PTT radionice. Poslije rata prelazi u Direkciju pošta, a zatim u zajedničke službe PTT preduzeća, gdje ostaje do penzioniranja.

No, i kao poštanski službenik nastavio je da proširuje svoju naobrazbu, neumorno je upoznao opću povijest, a napose ga je zanimala povijest srednjovjekovne Bosne. Kao srednjoškolac učio je u školi latinski jezik, ali se sa stečenim znanjem nije zadovoljio, nego se i dalje usavršavao, tako da je mogao čitati latinske klasike, a vrlo rado je u društvu recitirao Ovidijev Ex Ponto i Cezarov De bello galico.

Njegova se posjeta planini nije sastojala samo u tome da tamo isprazni sadržaj naprtnjače, nego je svoje saputnike upoznao sa mnogim vrstama i podvrstama četinara, a samo je on znao gdje ih se može naći. Dobar je bio poznavalac ljekovitih trava, a što se tiče gljiva bio je upravo specijalist.

Uza sve to bio je i aktivan društveno-planinarski radnik predratnog Hrvatskog planinarskog društva »Bjelašnica« u Sarajevu. Poslije oslobođenja postaje član novoosnovanog PD »Bjelašnica«.

Godine 1953. sudjeluje u inicijativnom odboru na formiranju planinarskog društva među poštarama u Sarajevu. Te godine planinari poštari osnivaju svoje društvo »Prijatelj prirode« i on mu je dugo godina potpredsjednik.

Bio je zagovornik sletova planinara poštara i sudjelovao na svima koji su dotad održani.

Pripadao je onaj vrsti planinara koji su ljepote prirode tražili u svojoj sredini. Nije prelazio granice Jugoslavije, ali je zato obilazio planine Slovenije, osobito Julijske Alpe, u Hrvatskoj Velebit, a neobično je dobro poznao bosansko-hercegovačke planine.

Za svoj dugogodišnji rad odlikovan je srebrenim i zlatnim značkama PSBiH i PSJ.

Bolest ga je onemogućila da za vrijeme mirovine odlazi u daleke planine, pa je redovno preko zime tražio lijek svojoj bolesti u šumarcima Makarske rivijere. Planinari njegovoga društva nisu zaboravili na Martina i Slavku, nego su ih vodili vrlo često na svoje kraće izlete u planinarske kuće na Malom polju u Igmanu i Crvenim stijenama na Romaniji. Preko ljeta Martin i Slavka znali su za ljetnih dana boravak u planinarskoj kući na Malom polju, jer je njihovoj bolesti to pogodovalo. Još za života izrazili su želju da ih članovi društva sahrane u Malom polju, no ta im se želja nije mogla ispuniti. Slučaj je htio da istoga dana Martin umre kod kuće, a Slavka u bolnici ne znajući jedno za drugo.

Na ispraćaju njihovih posmrtnih ostataka sakupili su se brojni planinari, prijatelji i radnici PTT preduzeća, koji su ih ispratili do zajedničke grobnice i time dokazali da ih iz svojih sjećanja nisu zaboravili.

Josip Bačić

Kada se posljednjeg prosinačkog četvrtka protekle godine našao na snijegu prekrivenom Mirogoju u krugu svojih planinarskih prijatelja, nitko nije mogao vjerovati, da će baš on biti taj koji će »prvi između nas otići...« na isto takav put u vlagu žuto-sive mirogojske gline.

No dogodilo se!

Drugoga siječnja smrtno se unesrećio prilikom uspona na zasneženi Grintovec u Kamniškim Alpama, a šestog siječnja ispratilo ga je, uz njegove najmilije, preko tisuću nas planinara, prijatelja, dobrih poznanika i ostalih znanaca. Sve što smo mogli tog časa za nj učiniti bio je buket cvijeća, zlatnom bojom ispisane riječi na crnoj traci vijenca i iskrene sućuti. Cinjenica je posvema gola i surova — našeg Vlade nema više među nama. Otišao je tiho i gotovo neprimjetno, tiho kao što je i živio. Iako je otišao prerano za ljudski vijek, iza njegovih 46 godina života ostali su neizbrisivi tragovi. Ostali su njegovim okom i okom njegove kamere zabilježeni brojni divni fotografski snimci nastali u trenucima druženja s planinom.

Njegovi dodiri s planinom trajali su gotovo tri desetljeća, a koliko su bili česti dokazuje nekoliko tisuća dijapozitiva i snimaka. U »Biografskom leksikonu hrvatskih planinara« nalazi se uz njegovo ime i očevo jer mu je on, zajedno s majkom, bio prvi planinarski učitelj. Uz njih i brata već je u ranoj mladosti redovan posjetilac planina. Poslije rata je suosnivač PD »Zagreb«, organizator Alpinističkog i Omladinskog odsjeka, a od 1951. i član Gorskog službe spasavanja.

Godinama oduševljeno obilazi prostranstva naših planina, od onih najnižih do visokih kamenih vrhunaca Alpa i Dinarida. Kao alpinist penje se na mnoge teško pristupačne vrhunce, a kao strastveni skijaš krstari zasneženim planinskim prostranstvima. Na svim tim pohodima uvijek mu je vjeran pratilac fotografski aparat, njime bilježi sve ono što doživljava, trenutke koji često puta ostaju neponovljivi. Dio toga ostavio je i za nas na svojim fotografijama, a mnogo smo toga vidjeli i na njegovim brojnim popularnim planinarskim predavanjima. Njegovi planinarski učitelji i

uzori bili su A. Plotnikov, M. Zgaga, J. Gropuzzo, E. Rakoš, P. Lučić-Roki, Z. Poljak i drugi — uz njih je učio »pravila« planinarskog fotografiranja.

U »Našim planinama« javlja se i kao planinarski pisac, ali više od toga ističu se njegove fotografije kao ilustracije brojnih članaka. O Matzu kao planinarskom fotoamateru pisano je na stranicama našeg časopisa još 1963. godine (str. 64), pa da se ne ponavljamo, navedimo još samo neke pojedinosti. Prva njegova planinarska fotografija izašla je u NP god. 1952. na str. 311, a bila je snimljena na Prenju. Poslije je na naslovnim stranicama NP bilo njegovih fotografija, dok su mu brojne snimke izašle kao prilog u knjizi »Planine Jugoslavije« i »Knjizi o sportu«, u vodičima »Velebite« i »Planine Hrvatske«, te u većem broju stručnih geoloških knjiga i časopisa. Posljednji put je sudjelovao na izložbi planinarske fotografije 1975. povodom stote obljetnice organiziranog planinarstva. Naslovna slika ovoga broja također je Matzova.

Vlado je često krstario našim kršem i zavolio ga, divio se Julijskim Alpama, uživao je u Dolomitima, u snijegu Grossglocknera, Otztalskih Alpa i Matterhorna. Uz to je učio i radio, usavršavao se u svom poslu na radnom mjestu, a tako i uz aparat za povećavanje ili presnimavanje. Jednako je volio pogled u sićušni svijet praživotinja pod lupom mikroskopa kao i pogled na grandiozne vrhunce planina s veličanstvenim šiljkom Matterhorna.

Iako posljednjih godina kao planinar nije bio više izrazito društveno aktivan, svojim je izlascima u planine i dalje dokazivao ljubav za njihov svijet. Sa svojim prijateljima — planinarima svaki je slobodan dan koristio za upijanje novih doživljaja i spoznaja. Na tim smo ga stazama češće srećali nego na planinarskim sastancima, tu se on nalazio sa stotinama svojih prijatelja — prijatelja koji su ga u onako velikom broju ispratili na posljednji tužni put.

Uspomena na Vladu Matza neće izbljedjeti zbog svega što je učinio za planinarstvo i zbog njegove besprimjerne ljubavi za planine.

Srećko Božičević

Prvenstveni usponi

RAVNOGORSKI SMJER U ISTOČNOJ STIJENI BANDIJERNE NA DURMITORU

Prvi penjali Zlatko Smerke i Željko Kereša 26. VIII 1976.

Ocjena: II; 200 m; 1 h.

Pristup. Iz »Rastkovog bivka« u Velikoj Karlici na prijevoj Mala Prevlja i pod istočnu stijenu Bandijerne, desno od izrazite strme grape koja dijeli stijenu od sjeverne stijene zapadnog vrha Sljemena, 40'.

Opis. Istočnu stijenu sijeku dvije markantne raspukline, od lijeva na desno. Smjer prolazi gornjom lijevom kosom raspuklinom. Ulaz sa sipara oko 50 m desno od izrazite grape. Po razvedenom terenu pod izrazitu glatku stijenu koja sa kosom raspuklinom čini oveća uska udubljenja. Raspuklinom, čije su stijene mjestimično izgledane vodom, desno 3-4 D na vrh Bandijerne.

Silaz. S vrha oko 100 m na istok, te lijevo u grapu između sjeverne stijene zapadnog vrha Sljemena i južne stijene Bandijerne. Grapom (strma snježista) pod sjevernu stijenu zapadnog vrha Sljemena i dalje kao u pristupu, 25'.

DIJAGONALNI SMJER U ISTOČNOJ STIJENI BANDIJERNE NA DURMITORU

Prvi penjali Zlatko Smerke i Željko Kereša 26. VIII 1976.

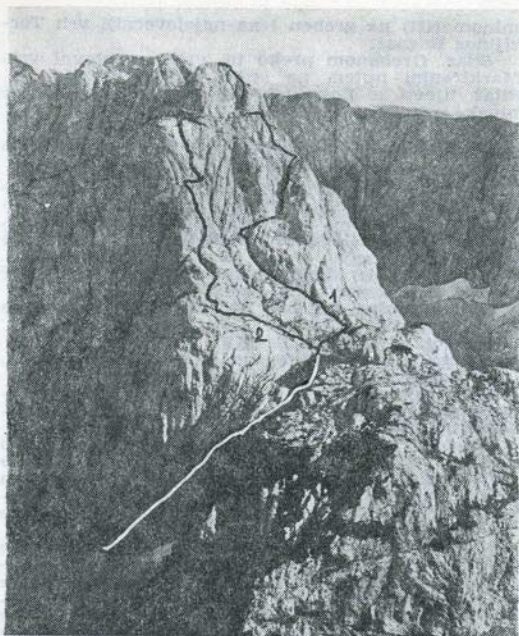
Ocjena: III donji, II gornji dio; 200 m; 1 h.

Pristup. Kao za Ravnogorski smjer, samo u nižu desnu raspuklinu, koja dijagonalno siječe stijenu od lijeva na desno. Smjer se proteže tom raspuklinom.

Opis. Ulaz po razvedenom terenu iznad oveće stjenovite gromade, na početak raspukline. Preko žljeba pod izrazito vidljivu veliku rupu, nalik na ulaz u spilju. Preko skoka u rupu koja u stropu ima veliki otvor — dimnjak. Kroz dimnjak (III +) na izrazitu kosu raspuklinu, i njom 3-4 D (II, III) lako na vrh Bandijerne.

Silaz kao za Ravnogorski smjer.

Napomena: Nalšli smo na zardale konzerve i kamene čovuljke. Do sada o toj stijeni ništa nije registrirano u planinarskim časopisima.

Smjerovi u Terzijskom bogazu: 1 Smerke-Kereša, 2 Smjer kroz sjeverozapadni stup

Foto: Zlatko Smerke

VARIJANTA DIJAGONALNOG SMJERA

Prvi penjali Zlatko Smerke i Željko Kereša 26. VIII 1976.

Ocjena: III; 2 D; 30'.

Pristup kao za Dijagonalni smjer.

Opis. Varijanta se proteže izrazitim, prostranim i razvedenim žljebom. Ulaz 1 D prije velike udubine u Dijagonalnom smjeru. Izlazi podno isturenih stijena, u najužem dijelu raspukline u Ravnogorskom smjeru. Dalje po Ravnogorskom smjeru.

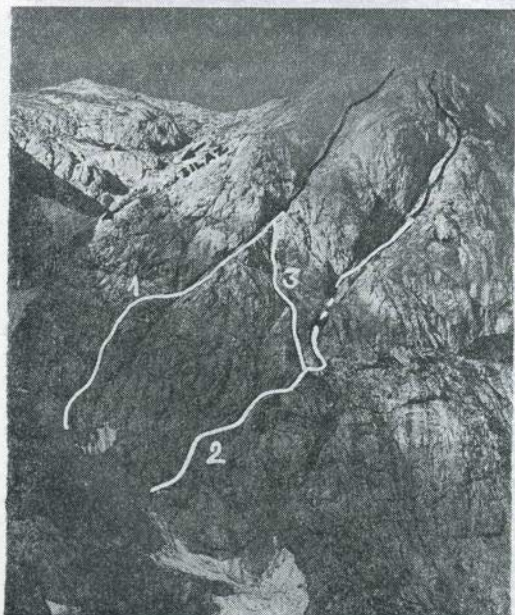
SMJER »SMERKE — KERESA« U SZ STIJENI TERZIJSKOG BOGAZA NA DURMITORU

Prvi penjali Zlatko Smerke i Željko Kereša 27. VIII 1976.

Ocjena: III, detalj IV; 180 m; 1,30 h.

Pristup. S katuna u Lokvi markiranim putem za sedlo Velika Prevlja sjeverozapadnim padinama Mededa, ali samo oko 150 m. Pastirskom stazom desno, prijeći travnate padine i ući na početak doline što je tvore sjeveroistočna stijena Terzijskog Bogaza i sjeverozapadne padine Mededa. Siparom pod krajnje desni dio stijene Terzijskog Bogaza, 40'.

Opis. Doći u upadnicu vrha markantnog tornja. Desno kosom stromom razvedenom gredinom koja se nakon 100 m gubi u prostranoj zaravni pod sz. stijenom Terzijskog Bogaza, 3D, II. Sz. stijenu, oblika trokuta, s lijeve i desne strane omeđuju dva tornja. Lijevi je izrazitiji. Ući pod upadnicu desnog tornja, na drugu usku kosu raspuklinu. Raspuklinom 2 1/2 D (II) u mali kamn i lijevo na mali tornjić. S njega vodi uska travnata gredina lijevo do markantnog tornja. S tornjića priječnica desno 8 m po eksponiranoj stijeni površ kamina (IV) do razvedene kose police. Policom desno (naslagano kamenje) 1D do kamina koji tvori desni toranj sa stijenom. Kaminom (III) 1D na sedlo ispod tornja. Dalje lijevo gore 1D po kršljivoj stijeni (III) na oveću gredinu. Običi izrazitu stjenovitu gromadu s desna na lijevo u kamn. Ka-

Smjerovi u Bandijerni: 1 Ravnogorski, 2 Varijanta Smerke-Kereša, 3 Dijagonalni

Foto: Zlatko Smerke

minom (III) na greben i na najsjeverniji vrh Terzinijskog Bogaza.

Silaz. Grebenom preko tri vrha na glavni vrh. Markiranim putem na sedlo Velika Prevoja, 15'. Silaz lijevo u Lokvu 30' ili desno na »Rastkov bivač« u Velikoj karlici 30'.

»KAVKASKI SMJER« U IZGORJELOJ GRUDI NA PRENJU

Smjer je posvećen Anti Bedalovu, Nenadu Čučiću, Viktoru Tabakoviću i Ursi Vrdoljaku, alpinistima poginulim u »Križu Užbe« 25. jula 1974. godine u i jugoslavenskoj kadrovskoj alpinističkoj ekspediciji.

Prvi penjali: Miodrag Rakić i Muhamed Šišić 25. i 26. 9. 1976. godine.

Prvi pokušaji uspona Rakić i Šišić septembra 1974. i juna 1975.

Ocjena prvih penjača: IV, V, —VI, A1, A2.

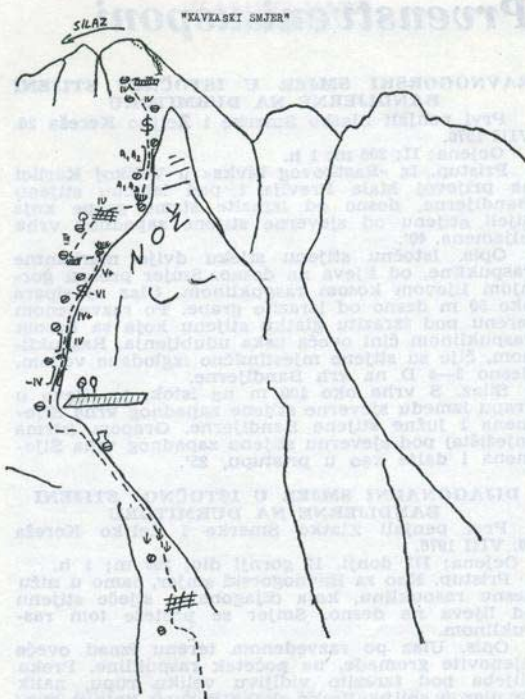
Visina stijene oko 600 m, dužina smjera 720 m.

Vrijeme penjanja prvih penjača 10h.

Za uspon potrebno 15–20 klinova i 25 karabina. Velike mogućnosti bivakiranja. Stijena mjestimično veoma kršljiva.

Pristup. Od ž. st. Jablanica na Neretvi preko visećeg mosta u selo Glogošnicu, odakle slabo markiranim putem prema lovačkoj kući Milanova koliba (oko 3h 30'). U visini podnožja Burinog klisa skrenuti lovačkom stazom desno i njom do Izgorjele grude 30'.

Opis. Ulaz u smjer u najnižem dijelu stijene ispod »Noža« po smjeru »Dilber-Zahirović« (kršljivo, trava). Nakon 4 d u široku žljebinu iz koje se odvajava Kavkaski smjer. Preko razvedene stijene kaminom 1 d u plitku rupu (IV, osig.). Iz rupe 2 m lijevo a zatim pravo gore kroz kamin (IV) do završetka kamina pod prevjesom (loše osig.). Iz kamina desno preko izložene stijene, a zatim pravo gore preko vertikalnih paralelnih pukotina (odupiranje, IV+), pod usku vertikalnu pukotinu (loše osig.). Kroz pukotinu pravo gore preko zaglavljene kamena (k, —IV) i dalje pukotinom V+ do lošeg osig. pod prevjesnim detaljem. Oko 5 m pravo gore do k (V+), a zatim dalje preko travnate i kršljive stijene (vrlo izloženo) na dobro osig. na polici s klekovinom pod prevjesom. Sa police 3 m lijevo, a zatim pravo gore preko kršljive i izložene stijene (IV) do osig. Prečnica lijevo 1 d preko nagnutih polica (kršljivo) do klekovine (dobro osig.). S klekovine pravo gore do drveta (III, dobro osig.). Pravo gore preko jako kršljive stijene (vrlo opasno, IV) oko 20 m, a zatim po nagnutoj prečnici desno u plitku rupu (loše osig.). Iz rupe pravo gore preko malog prevjesa (kk) i dalje oko 15 m (A1, A2), a zatim desno na greben (V+) i njime do u široki kamin vidljiv iz doline (loše osig.). Po lijevoj strani kamina pravo gore slijedeći pukotinu (A1, A2, e). Iz e prebaciti se na desnu stranu kamina i ispod zaglavljene kamena još nekoliko metara pravo gore do dobrog osig. S osig. 2 m lijevo, a zatim pravo gore ekspoziranom pukotinom (V+) do dobrog osig. Dalje gore s blagom tendencijom lijevo 2 d do pod tž-

raziti stub, (IV) (ponavljajcima se preporučuje tendencija uspona desno). Od stuba prečnica po travnatu polici 1 d do osig. Ponovo prečnica desno prema izlaznoj žljebini Bosanskog smjera. Paralelno s Bosanskim smjerom oko 10 m (IV), a zatim po širokoj polici lijevo oko 30 m. Preko razlomljene stijene 1 d (—IV) na greben. Po grebenu na vrh stijene 2 d. Smjer je lagan za orijentaciju. Estetski lijep i traži poznavanje svih tehnika penjanja. Vrlo je težak te se preporučuje dobra priprema za uspon.

Silaz. S vrha stijene kroz »more« klekovine desno oko 20' do vrha širokog položenog kuloara koji razdvaja Izgorjelu grudu od Burinog klisa. Pravo dolje držeći se više stijene Izgorjele grude. Nakon 2/3 spusta preći desno do velike pećine u stijenama Burinog klisa. Niz žljeb do drveta iznad vertikalnog skoka (spust po užetu 40 m). Na široku policu. Klin se nalazi desno gore na početku ispranih kosih ploča. Ponovni spust po užetu i niz žljebinu u podnožje stijene.

Muhamed Šišić

AO »ZAGREB-MATICA« U 1975. GODINI

U drugoj godini rada pomlađenog Odsjeka ostvarena je zapažena aktivnost. Alpinističku školu je završilo 10 članova, tako da je u Odsjeku bilo 23 pripravnika. Aktivni je bio 21 pripravnik i 3 simpatizera koji su sudjelovali u većini značajnih akcija. Na Prvomajskom skupu u V. Paklenici sudjelovalo je 8 članova, a alpinistički ledenjački tečaj u Chamonixu završilo je 5 pripravnika od kojih su se svi popeli na Mt. Blanc (4810 m). Na ljetnom alpinističkom logoru KA PS Hrvatske u dolini Vrata bilo je 17 članova, od kojih su neki djelovali kao vodiči naveza. Bilo je ukupno 35 izleta, od čega 20 dvodnevnih i višednevnih, s prosječno 6 sudionika. Održano je 47 sastanaka s prosječno 13 članova. Članovi su 60 puta prikazivali dijaspozitive u AO-u i Omladinskoj sekciji te održali 11 predavanja u drugim društvima i sekcijama. Članovi su ispenjali 232 smjera, od toga 128 teškoće I–III, 67 IV, 22 V, 2 VI, jedan prvenstveni uspon u sjevernoj stijeni Triglavu te 12 uspona

u ledu. Najaktivniji su bili: Darko Sakar (32 smjera), Zlatko Adanić (28), Branko Puzak (18), Damir Stanić (16), Goran Mesarov (14), Mario Čulek (13), Zoran Medenica (11) itd.

Rad Odsjeka je pohvaljen na Plenumu alpinista 22. 11. 1975. u Zagrebu. Naslov alpinist stekao je Darko Sakar.

Članovi su odsjeka sudjelovali na 4 orijentacijska natjecanja i osvojili:

— Ravna Gora — I mjesto žene, II mjesto muški

— Vugrovec — I mjesto žene, III mjesto muški

— Noćno natjecanje Sljeme: II, III i IV mjesto.

Na prvenstvu Jugoslavije na Šari sudjelovala su dva člana. U radnim akcijama kao i na prikupljanju financijske pomoći za obnovu skloništa na Bi-jelim stijenama sudjelovala je većina članova. U toku 1975. g. pročelnik je bio Zlatko Adanić, dok je za slijedeću godinu vodstvo povjereno Darku Sakaru.

Branko F. Puzak

U okviru Druge folklorno-umjetničke smotre općine Ivanec održane od 19. do 30. studenog 1976. Foto-sekcija PD »Ivančica« Ivanec organizirala je »Sestu izložbu umjetničke fotografije« na kojoj je 20 autora izložilo 98 radova. Mnogi su se zapitali kako to da u jednom malom mjestu kao što je Ivanec ima snaga za organiziranje jedne takve izložbe. Međutim, poznato je da planinarstvo i fotografija u tom mjestu idu uporedo jedno uz drugo.

Prvi podaci o postojanju foto-amaterske aktivnosti u Ivancu potječu iz 1900. godine kada je snimljena grupa planinara podno drvene piramide na Ivančici kamerom ivanečkog geometra Vavrovića. Početak organiziranog foto-amaterstva bila je Foto-sekcija PD »Ivančica« osnovana inicijativom Otokara Hrazdica 30. lipnja 1931. Imala je 22 člana i razvila vrlo živu djelatnost, tako je već 21. veljače 1932. u Ivancu svečano otvorena »Prva izložba planinarske umjetničke fotografije« na kojoj su 22 autora izložila 255 slika. Već 1933. ivanečki planinari organiziraju »Drugu izložbu umjetničke fotografije« koja je prerasla planinarske teme i danas se smatra jednom od najvrednijih jugoslavenskih izložbi umjetničke fotografije između dva rata. Na toj se izložbi javnosti prvi put predstavlja naš veliki umjetnik fotografije Tošo Dabac, a sudjeluju i afirmirani foto-amateri. Spomenimo samo da je za posjet Zagrepčana ovoj Ivanecnoj izložbi organiziran specijalni vlak koji je u Ivanec doveo posjetioce.

U listopadu 1933. u Ivancu izlazi prvi broj »Galerije«, mjesečnika internacionalne fotografije za Jugoslaviju. Bilo je u tome mnogo entuzijazma, ali pothvat nije naišao na dovoljno razumijevanje i podršku, tako da je »Galerija« prestala izlaziti u ožujku 1934. (izšlo je svega 6 brojeva). Ali i u tom kratkom razdoblju foto-amateri su imali priliku da se upoznaju s vrhunskim dostignućima umjetničke fotografije u svijetu kojima se ni danas ne može osporiti njihova vrijednost.

Danas su ivanečki planinari ponosni na te prve pokušaje afirmacije fotografske umjetnosti kod

nas, koji su tada možda došli kao iznenađenje, ali nisu ostali nezapaženi, a za protagonista naše umjetničke fotografije, Otokara Hrazdica, sačuvali su dostojno priznanje i uspomenu na njihova nastojanja koja su, iako nastala onda u zabačenju pokrajini, imala viziju šireg, evropskog pregalštva.

Impresionira podatak da je jedan Ivančanin bio najuspješniji predstavnik jugoslavenske amaterske fotografije. Prema Američkom godišnjaku fotografije izdanom u Bostonu 1934. Hrazdica je u vrijeme djelovanja Foto-sekcije sudjelovao na 8 internacionalnih salona s 18 izloženih i nagrađivanih fotografija. Spomenimo samo neka priznanja: Prix offert i bronzana medalja u Cannesu, srebrna i tri bronzane medalje u Luzernu, Treća nagrada za kolekciju slika u Pragu i niz drugih s izložbi u Bristolu, Bruxellesu, Krakovu, Beču, Hong-Kongu, Parizu, Čikagu, San Diegu u Kaliforniji i drugdje.

Foto-sekcija prestaje radom pred drugi svjetski rat, a umjetničko stvaralaštvo Otokara Hrazdica prerano i zločinački je ugašeno u prosincu 1944. godine.

U novoj socijalističkoj domovini aktiviranjem rada planinarskog društva uskoro se aktivira i rad Foto-sekcije. Tako su organizirane izložbe 1950, 1954. i 1965. u Ivancu, a ivanečki planinari foto-amateri sudjeluju na izložbama u zemlji i inozemstvu.

Na izložbi 1976. godine, organizirano u čast Dana Republike, prikazano je foto-amatersko stvaralaštvo u proteklih 45 godina. Uz već poznate fotografije Otokara Hrazdica izložene su i fotografije mladih autora, a sekcija planinarskog društva sastaje se po potrebi da bi se pripremali radovi za izložbe.

Već u prvoj polovici 1977. bit će organizirana izložba planinarske fotografije, a u studenom izložba fotografije na temu »Poleg jedne velike gore«. Na ove izložbe bit će pozvana planinarska društva i Foto-klubovi iz cijele zemlje.

Cvjetko Soštarić

Književnost

● **Kalendar sa snimkama Velebita.** Lijepo nam je iznenađenje privedo zadarski Narodni list tiskanjem kalendara za godinu 1977. s dvanaest divnih slika s Velebita. Iz mjeseca u mjesec vodi nas Ante Zubović, sigurno veliki velebitski zaljubljenik, po južnom Velebitu, po Velikoj Paklenici i njezinoj okolici sve do Cerovačkih pećina s druge strane Velebita. Od dvanaest snimaka pet ih je iz Velike Paklenice, četiri iz njezine bliže okolice, a tri iz dalje, i na svima se osjeća iskusna ruka odlična majstora fotografije. Među snimkama one Velikih Močila i Crnog vrha nad Paklenicom donose nam Velebit u svoj njegovoj veličini, raskoš i raznolikosti njegovih pejzaža. Ovaj primjer pokazuje kako se ljepote velebitskih predjela mogu na popularan i pristupačan način prikazati širokom krugu ljudi koji ih i ne slute. Treba čestitati izdavaču i Anti Zuboviću sa željom da nam u slijedećim godinama prikaže i druge ljepote uzduž Velebita i njegove okolice. Kalendar se može

naručiti kod izdavača, a radne organizacije mogu zahtijevati da im se na za to određenom prostoru upiše naziv, adresa i drugi podaci.

● **Postojnska jama i druge turističke pećine Slovenije.** Turistički vodič u izdanju Uprave Postojnske jame, Postojna, god. 1976, naklada 3000 primjeraka, 72 stranice, 16 kolor priloga, pregledna karta Postojnske jame i dva crteža karata na trećoj stranici korica, format 12 x 19 cm, na slovenačkom, hrvatsko-srpskom, italijanskom, francuskom, njemačkom i engleskom jeziku. Kako u našoj zemlji speleološke knjige i publikacije izlaze u vrlo skromnom broju, ova knjiga dra Franceta Habea izlazi tim više kao vrijedno djelo takove vrste literature. Nakon Šerko Mihlerovog djela »Postojnska jama i druge zanimljivosti krasa«, poslije više od 20 godina, konačno se pojavljuje još jedno vrijedno štivo speleološke tematike, koje nas uz Postojnsku jamu upoznaje i s drugim zanimljivostima krškog područja susjedne Slovenije. Na-

kon uvodne riječi slijede poglavlja: Kraški svet Slovenije i posebice Postojne, Postojna tokom stoljeća, Postojnska jama, Predjama — zamak i pećina, Druge turističke pećine Slovenačkog krasa, Izleti u okolinu Postojne, Završna riječ i literatura. Postojnskoj jami posvećeno je čak 40 stranica, no ona to i zaslužuje, jer je kao pojam slovenskog krškog podzemlja te ljepota i bogatstva kalcičnog ukrasa postala poznata diljem svijeta. Spomenimo ujedno da je to 78. vodičik opis ove spilje u njezinom 150-godišnjem turističkom eksploatiranju. Ljepote ostalih pećina zaslužuju znatno veću pažnju, ali se na ograničenom broju stranica nije moglo obuhvatiti niti onaj najznačajniji dio od preko 4.400 do sada poznatih speleoloških objekata Slovenije. Knjižica nam služi kao vodič da upoznamo i taj manje poznati svijet. Posebno vrijedan prilog knjiži je i pregled literature iz kojeg će čitalac naći putokaz za nova saznanja iz opisivano područja. (Srećko Božićević)

● **Džemal Bijedić bio popularni planinar.** Tragično preminuli Predsjednik Saveznog izvršnog vijeća Džemal Bijedić bio je dobro poznat planinarima Sarajeva. Mnogi su ga poznavali kao dobrog i ustrajnog planinara. U rijetkim trenucima predaha i odmora dolazio bi u posjet svojoj obitelji u Sarajevo. No, odmah bi se okupljali planinari i lovci, koji bi s njima odlazili u planine. Znao je sa sarajevskim planinarima pješati sate i sate, i po lijepu i po ružnu vremenu. Poznavali su ga i seljani okolnih sela, jer je često k njima svraćao, osobito kad bi se nebo naoblačilo ili zaprijetila kiša. Uz kavu su tada počinjali zanimljivi razgovori. Džemal Bijedić svi su voljeli zbog srdačnog i zanimljivog pripovijedanja i spremnosti da raspravlja čak i o najtežim problemima. Ipak, svi koji su s predsjednikom Bijedićem odlazili na planine najradije govore o njegovoj jednostavnosti i pristupačnosti. S planinarima je rado skupljao drva za vatru, a kuhao je i dobru kavu kojom je nudio drugove planinare pa i slušajne prolaznike. Zbog svega toga bio je drug Džemal Bijedić vrlo popularan kao planinar. (Josip Sakoman)

● **PD »Bilo-gora« Bjelovar** proslavilo je 5. studenog 1976. godine 25. godišnjicu svog planinarskog doma na Kamenitovcu. U prisutnosti predsjednika OK SSRN-a Bjelovar Gorka Cvjetičanina, većeg broja članova društva, kao i gostiju iz drugih planinarskih društava, predsjednik društva dr Đuro Ponderak zahvalio se svima koji su prije 25 godina na bilo koji način pomogli da izgradnjom doma Društvo stekne uvjete za uspješniji rad. Tajnik PSH Nikola Aleksić uručio je članovima društva, koji su se u protekloj periodu istakli svojom aktivnošću, odlikovanja Saveza i to: zlatni znak PSH primili su Dragutin Malek, Dragutin Turković, dr Đuro Ponderak, Stjepan Sirovec, Dragutin Šafan i Anika Ponderak; srebrni znak PSH Katica Hrubić, Jure Trninić, Branko Desplinić, inž. Zlatko Pavlić, Martin Pokos i Branko Hanak; brončani znak PSH primio je Rudi Sverak. Tom je prilikom član društva Branko Hanak prigodnim riječima otvorio planinarski put »Bilogorskim stazama«, višegodišnju želju bjelovarskih planinara.

● **Prvenstvo Dalmacije u orijentacijskom kretanju** održano je 21. studenog. Organizator i domaćin bilo je PD »Paklenica« iz Zadra. Natjecanje je održano u Velikoj Paklenici na Velebitu u čast Dana Republike. Sudjelovali su 4 ekipe i to dvije iz PD »Paklenica« iz Zadra, jedna iz PK »Split« iz Splita i jedna iz PD »Tuhobić« iz Rijeke. Natjecanje je održano po veoma lošem i teškom terenu i po sunježici, no ipak je izvedeno regularno i na opće zadovoljstvo. Prvo i drugo mjesto pripalo je ekipama društva domaćina, treće mjesto ekipi PD »Tuhobić«, a četrto

PK »Split«. Za prvu ekipu Zadranu nastupili su: Zeljko Sorić, Aldo Maletić i Davor Sešelj. Sudionici svih ekipa dobili su prigodne darove. Prigovora na plasman ekipa nije bilo. (Pdji)

● **PD »Bjelašnica« iz Sarajeva** održala je 12. I 1976. godine godišnju Konferenciju, pa je među ostalim točkama dnevnog reda predloženo Konferenciji da se u znak priznanja za dugogodišnji amaterski rad odlikuju brojni članovi društva i prijatelji društva. Konferencija je prihvatila prijedlog da 41 član dobije počasne bronzane, srebrne i zlatne značke PSBiH, 7 članova počasne srebrne i zlatne značke PSJ i da 12 drugova prime pohvale društva. Planinarski savez BiH i PSJ usvojili su predložena odlikovanja. Da bi uručile počasne značke bilo što svečanije, organizovan je 6. X 1976. g. prigodni sastanak na koji su pozvani svi nagrađeni i veći broj starijih aktivista kao i predstavnici društveno-političkih organizacija. Počasne značke u ime oba saveza predao je Ismet Bakarević, potpredsjednik PS BiH. Iza toga je društvo pripremilo malu zakusku za uzvanike. Među prisutnima bio je priličan broj onih koji se poodavno nisu vidjeli, a kako je stvorena vrlo ugodna atmosfera, a mnogi su se tom prilikom sjetili zajedničkih akcija, pohoda i izleta, bilo je prijedloga da bi se ovakvi sastanci češće upriličili. Za vrlo uspješnu organizaciju i stvarno raspoloženje za vrijeme sastanka treba odati priznanje planinarskom aktivisti Nijazu Kulenoviću. (Josip Bačić)

● **78. savjetovanje ZPP-a.** U čast Dana Republike održano je na Strahinjčici 78. savjetovanje ZPP-a i završna proslava 20. obljetnice ZPP-a, u organizaciji PD »Strahinjčica« iz Krapine. Izvještaj o 20-godišnjem radu ZPP-a podnio je njegov predsjednik Dragutin Karažinec, a zatim je dr Ivo Veronek upoznao nazočne s tokom prvog ovakvog savjetovanja održanog na Ivančici 1956. godine. Prigodnim govorima nekolicina sudionika se osvrnula na uspješan rad Medudruštvenog savjeta ZPP-a u protekloj vremenu. U radnom dijelu savjetovanja bilo je riječi o planinarskoj školi na Kalniku koja će se održati početkom 1977. godine u organizaciji PD »Kalnik« iz Križevaca. Zatim je dogovoreno da društva upute svoje potrebe PD »Ravnoj Gori« iz Varaždina za planinarsku kartu Hrvatskog zagorja koja će uskoro izaći iz tiska. Isto tako je zaključeno da se čim prije završi rukopis za tiskanje brošure o 20-godišnjici ZPP-a, a planinari iz Rogaske Slatine pozvali su zagorska društva na proslavu 10-godišnjice planinarstva u Rogasčkoj Slatini koja će se slaviti u 1977. godini. Također je načelno prihvaćeno izdavanje vodiča po Hrvatskom zagorju, da bi na kraju bilo zaključeno da će se iduće savjetovanje održati na Peseku u ožujku 1977. u organizaciji PD »Bilo« iz Ko-

privnice, koje društvo je odmah preuzelo i obvezu da u rujnu 1977. organizira Slet mladih planinara Hrvatskog zagorja. (Cvjetko Šoštarčić)

● **Pročitani napis na Velebitu.** U blizini ruševina Crkvice sv. Ivana na gori u Lici iznad Metka otkriven je prošle godine na stijenju uz stazu napis (vidi NP 176, 111), koji je sada pročitao. Otkriveno ga je dr Branko Pučić iz Rijeke. Tekst je na hrvatskom jeziku, pisan latinicom i vjerojatno je izveden za uspomenu na izgradnju novoga puta do crkvice. Glasi ovako: + (znak križa) NA DOBI 1745 BI UCI (NEN) OVI NOVI PUT ML (ili E). IS (ili I) P. A. PR.

Posljednji redak nije do kraja razriješeno, vjerojatno se radi o inicijalima župnika ili osoblja Šumske uprave, što se ne može ni riješiti bez poznavanja pobliznjih okolnosti iz onog vremena u tom kraju. (Ante Rukavina)

● **Otvorena planinarska kuća na Bukulji.** Na Dan republike, 29. novembra, članovi PD »Bukulja« iz Arandelovca otvorili su svoju prihvatnu kuću, koju su od nekadašnjeg objekta Šumskog gazdinstva iz Arandelovca dobrovoljnim radom i skromnim sredstvima u redili i osposobili za korištenje. Ova kuća, u Arandelovcu poznata kao Lovački dom, više je godina stajala na najljepšem dijelu Bukulje napuštena i neiskorištena. Planinari Arandelovca su se sporazumjeli s direkcijom Šumskog gazdinstva da im se kuća ustupi. Ona je osposobljena za samo nekoliko nedjelja dobrovoljnog rada, a na uređenju dvije prostorijske sudjelovali su skoro svi aktivisti društva. Kuća je na nadmorskoj visini od 505 metara na potezu zvanom Ploče, okružena gustom bukovom i borovom šumom, na prostranoj poljani gdje će se urediti tereni za mali fudbal i ostale male sportove. U dvije prostorije može se smjestiti 10–15 osoba. Otvorena je subotom i nedjeljom, ali se zasad u njoj ne može noćiti. U planu je da se u potkrovlju osposobe ležajevi za 10–15 korisnika. Grijanje je na drva, osvjetljenje električno. U neposrednoj blizini (100–150 m) izvor pijaće vode. Staze su od izlaska iz Arandelovca obilježene planinarskim oznakama. Skupine i pojedinci mogu najaviti dolazak na Bukulju na adresu: PD »Bukulja« — »Elektrošumadija« — 34400 Arandelovac. (V. Jovanović)

● **Gospodarske odrednice Gračaca.** str. 330, sl. 150, lit. 80, Zagreb 1976. S. Kovačević. Zavod za poljoprivredna ispitivanja u seriji Posebna izdanja »Agronomskog glasnika« izdao je podugu ekonomsku monografiju »Gospodarske odrednice Gračaca«. Publikacija obiluje brojnim činjenicama o prirodnim i društvenim konstatacijama i smjernicama što se može i što treba učiniti da se krš meliorira. Odrednice rezultiraju iz sveukupne prirode krša Gračaca a to su tlo, klima, biljni pokrov i kako ih popraviti.

Nekoliko riječi o »Montanari«

Prošle smo godine počeli objavljivati note planinarskih pjesama na omotu »Naših planina«. Mnogi su čitaoci ovu novost rado dočekali, jer je poznato da planinari vole pjevati i svirati na svojim izletima. Zato ćemo i ove godine nastaviti s pjesmama, pa ćemo tako uskoro moći da saberemo malu planinarsku pjesmaricu. Dosad smo objavljivali samo domaće kompozicije, a u ovom broju donosimo glasovitu »Montanaru«, pjesmu južnotirolskih planinara iz Trenta, koju mnogi smatraju najljepšom planinarskom pjesmom uopće, pogotovo u izvedbi trentinskog planinarskog pjevačkog zbora (njihova je ploča već odavna bestseler). Podaci o kompozitoru, autoru stihova i aranžmana navedeni su nad notama. Pjesma na talijanskom glasi:

Lassù per le montagne
tra boschi e valli d'or
fra l'aspre rupi echeggia
un cantico d'amor.

»La montanara, ohè«
si sente cantare,
»cantiam la montanara
e chi non la sa?«

Là su sui monti dai rivi d'argento
una capanna cosparsa di fior
era la piccola, dolce dimora
di Soreghina, la figlia del sol.

a to se čita:

Lasù per le montanje
tra boski i vali dor
fra laspre rupi ekeđa
un kantiko damor.

»La montanara, ohej«
si sente kantare,
»Kantiam la montanara
e ki non la sa?«

La su sui monti dai rivi d'argento
una kapana kosparsa di ffor
era la pikola, dolče dimora
di Soregina, la filja del sol.

što u prijevodu znači:

Tamo gore u planinama
između šuma i zlatnih dolina
među ljutim gudurama čuje se
jeka ljubavne pjesme.

Čuje se pjevanje:
»Montanara, o hej!
Pjevajmo montanaru
i tko je ne zna?«

Tamo gore po bregovima srebrnih
jedna kućica među cvijećem
bijaše slatko malo prebivalište
Soregine, kćerke sunca.

Iako riječi ove pjesme i njihov smisao nama nisu bliski ni jasni (tko je Soreghina, znači li Montanara planinarsku pjesmu ili neku personifikaciju?), a i muzička izvedba nije laka, melodija će osvojiti svakog muzikalnog planinara. Evo i prilike našim planinarskim stihotvorcima da pokušaju stihove prepjevati s talijanskog i ritam prijevoda uskladiti s melodijom.

Urednik

OBAVIJEST SURADNICIMA

Molimo sve suradnike koji reflektiraju na honorar za objavljene priloge da zajedno s rukopisima dostave broj svojeg žiro računa kao i broj žiro računa općine na koji redak-

cija doznačuje porez na autorske honorare. Ovi brojevi mogu se doznati u područnoj banci.

LA MONTANARA (Canto dei monti trentini)

Versi di TONI ORTELLI

Musica di T. ORTELLI (melodia) e L. PICARELLI (armonia)

Moderato $\text{♩} = 76$

TENORI
BARITONI
BASSI

Là su per le mon-tagne, fra boschi e valli d'or, tra l'aspre rupi e - cheggia un can-ti-co d'a - mor,
Là su per le mon-ta - gne, fra boschie valli d'or,
Là su per le mon - ta - gne, fra boschie val - li d'or, tra l'aspre ru - pie -

cresc. e sostenendo *poco f* *sempre sost. e dim.*
là su per le mon-ta-gne, fra boschi e valli d'or, tra l'aspre ru-pi e - cheggia un can-ti-co d'a - mor.
mon-ta - gn°, fra boschi e valli d'or, *cresc. e sostenendo* *poco f* *sempre sost. e dim.*
- cheg - già un can-ti - co d'a - mor, e - cheg-già un can-ti-co, un can-ti-co d'a - mor.

Meno $\text{♩} = 63$

"La montanara, o - hel", si sen-te can-ta - re, "cantiam la monta-na-ra e chi non la sa?", la mon-tana-ra, o -
cantiam la monta-na - ra, la mon-ta - na - ra, la monta-na-ra, *poco cresc.*
cantiam la monta-na-ra e chi non la sa? O - hè, o -

f *f poco sostenendo*
- hè si sen - te can - ta - re, cantiam la mon-ta-na-ra e chi non la sa?
la monta-nara, la mon-tanara, la mon-tanara, o - hè e chi non la sa, chi non la sa?
- hè, o - hè! can-tiam la mon - ta - na - ra e chi non la sa?

Largo $\text{♩} = 58$ *legato, armonioso ed espressivo*

pp
Là su sui mon-ti dai ri-vi d'ar-gen-to, u - na cà - pan - na co - spar - sa di fior
pp legato ed armonioso u - na capan-na cospar-sa di fior

cresc. molto *dim.* *Sostenuto* *pp* *ppp*
e - ra la pic-co-la, dol-ce di-mo-ra di So-re-ghi-na la fi-glia del sol, la fi-glia del sol.
e - ra la pic-co-la, dol-ce di - mo - ra *cresc. molto* *dim.* *pp* *Sostenuto* *ppp*